

รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ (Final Report)
โครงการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(Participatory Action Research : PAR)
เพื่อการแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่
เรื่อง “การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี”

เสนอต่อ

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

จัดทำโดย

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

พุทธศักราช 2561

	สารบัญ	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร		ก
ภาษาไทย		
บทสรุปผู้บริหาร		ข
ภาษาอังกฤษ		
สารบัญตาราง		ง
บทที่ 1	บทนำ	
	1. หลักการและเหตุผล	1
	2. วัตถุประสงค์	8
	3. กรอบแนวคิดในการศึกษา	8
	4. จริยธรรมในการวิจัย	9
	5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	9
บทที่ 2	แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
	1. สถานการณ์ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหว ด้านสิทธิชุมชน	11
	2. นิเวศวิทยาการเมืองในสิทธิชุมชน	14
	3. ความเคลื่อนไหวของขบวนการต่อการเดินทางสิทธิชุมชน	16
	4. ความเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของไทย	22
	5. ความเป็นไปได้ของสิทธิชุมชนในสภาวะสมัยใหม่	24
	6. สิทธิชุมชนบริบทด้านกฎหมายในประเทศไทย : การ เคลื่อนไหวภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ	24
	7. นิยาม องค์ประกอบและตัวชี้วัดสิทธิชุมชน	29
บทที่ 3	ระเบียบวิธีในการวิจัย	
	1. รูปแบบการวิจัย	31
	2. ขอบเขตในการศึกษา	31
	3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	33

	สารบัญ (ต่อ)	หน้า
	4. การเก็บรวบรวมข้อมูล	33
	5. การวิเคราะห์ข้อมูล	38
บทที่ 4	การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานี	
	1. นิยามสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี	39
	2. นิยามสิทธิชุมชน : หลากมิติหลายความเชื่อ	42
	3. สิทธิชุมชนส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่	44
	4. สถานการณ์และสภาพปัญหาสิทธิชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ ระบบการจัดการทรัพยากรและการเข้าถึง ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลในการประกอบอาชีพของ คนในพื้นที่อ่าวปัตตานี	46
	5. แนวคิดของเยาวชนต่อการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนใน อ่าวปัตตานี	57
	6. ผลสำเร็จและอุปสรรคจากการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อ เข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี	58
บทที่ 5	แนวทางในการเข้าถึงสิทธิชุมชนชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าว ปัตตานีที่ยั่งยืน และเป็นธรรม	63
บทที่ 6	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	
	1. สรุปผลการศึกษา	66
	2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	68
รายการอ้างอิง		73
ภาคผนวก		
	ภาคผนวก ก	
	สรุปผลการจัดกิจกรรมการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วม	77

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภาคผนวก ข

- ภาพประกอบ

103

ภาคผนวก ค

- เครื่องมือวิจัย

108

ภาคผนวก ง

- การมีส่วนร่วมของนักศึกษาในการวิจัย

113

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 1	กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย	32
ตารางที่ 2	กิจกรรมการเก็บข้อมูลการวิจัย	35
ตารางที่ 3	แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง	108
ตารางที่ 4	แบบบันทึกภาคสนามและแบบสังเกตการณ์	110

บทสรุปผู้บริหาร

รายงานการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เพื่อการแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ เรื่อง “การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี” มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอแนวทางการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี โดยทำความเข้าใจสภาพปัญหาสิทธิชุมชนในระบบการจัดการและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลเพื่อการประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชนของชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี ตลอดจนข้อเสนอแนะนโยบายที่เป็นรูปธรรม วิธีการวิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลายทั้งการจัดเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุย อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดอนาคตร่วมกัน ผสมผสานกับการสัมภาษณ์ทั้งแบบกลุ่มย่อยและสังเกตการณ์ในพื้นที่ แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา สังเคราะห์และสรุปผลการศึกษา กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ชาวประมงพื้นบ้าน ตัวแทนจากชาวบ้านกลุ่มอาชีพ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสิ้น 75 คน

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มคนที่แตกต่างกันในอ่าวปัตตานี มีความเข้าใจและตีความคำว่า “สิทธิชุมชน” แตกต่างกันคือ ชาวประมงพื้นบ้านมองสิทธิชุมชนในลักษณะองค์รวม แต่หน่วยงานภาครัฐมองสิทธิชุมชนแบบแยกส่วน โดยยึดโยงอยู่กับหลักการทางกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย จึงนำมาสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการเข้าถึงสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี 7 ด้าน คือ

- 1) ด้านการจัดสรรพื้นที่อ่าวปัตตานีเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน
- 2) ด้านการเสริมสร้างจิตสำนึก/ความรู้ด้านกฎหมายและหลักสิทธิชุมชน
- 3) ด้านการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานีกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ
- 4) ด้านการนำหลักกฎหมายที่กำหนดมาปฏิบัติในเชิงรุก
- 5) ด้านการเสริมสร้างความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม
- 6) ด้านการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน
- 7) ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยคำนึงถึงสิทธิชุมชน

Executive Summary

This research report is a participatory action research (PAR) project to find solutions of human right abuses in the region entitled “The Movement for Local Fisheries’ Community Rights in Pattani Bay” which was aimed to present paths to access community rights of local fisherman in Pattani bay by teaching issues and situations of community rights for marine resources management and accessibility for occupation, movement assemblage of accessing community rights, as well as providing concrete policy suggestions. This participatory action research (PAR) and qualitative research collected data with multiple methods, and parties using knowledge sharing, workshop, subgroup interview, and observation. The data of the study, then, were analyzed, synthesized, and concluded. The samples were included 75 local fisherman, represents of occupational group, related government agencies,

The result revealed that a different group in Pattani bay comprehended and defined “Community rights” differently. That is, It can be seen that the local fisherman sees the community rights as a holistic, while the government agencies see as atomistic upon law and law enforcement, or policies, or administrative organization of the state, This may result of 7 policy recommendations accessing community rights in Pattani bay, which are 1) space allocation for sustainable conservation and implementation, 2) promotion of learning legal and community rights to all sectors, 3) cooperation of local community and government officers monitoring Fisheries Law violation or bay encroachment, 4) enforcement latest Fisheries Act, 5) reinforcement of the justice in judicial administration related to dispute case offenders between local fisherman and entrepreneurs, 6) occupational promotion to people and 7) the survey of needs and effects in a long-term prior implementation.

บทที่ 1

บทนำ

1. หลักการและเหตุผล

งานวิจัยนี้มุ่งจะแก้ไขปัญหาค่าเช่าที่ดินสิทธิชุมชนของชุมชนประมงพื้นบ้านในอ่าวปัตตานี ผู้วิจัยได้ศึกษาภาพรวมของการทำประมงพื้นบ้านในอ่าวปัตตานี และพบว่าปัญหาที่ตกแก่ชาวประมงในท้องถิ่นดังกล่าว เนื่องจากไม่เป็นไปตามตราสารระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี ดังที่จะแสดงไว้ในหัวข้อนี้ อนึ่ง การแก้ไขปัญหาดังกล่าวอยู่ในกรอบอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติอันมีบทบาทในการกำกับดูแลสิทธิที่ถูกกระทบในสถานการณ์ปัจจุบัน

1.1 ภาพรวมของการทำประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี

1.1.1 ประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี

จังหวัดปัตตานีเป็นพื้นที่หนึ่งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีภูมิประเทศเป็นชายฝั่งทะเลมากจังหวัดหนึ่ง โดยมีชายฝั่งด้านนอกยาวถึง 85 กิโลเมตร และชายฝั่งทะเลตอนบน มีอ่าวปัตตานีซึ่งมีชายฝั่งรอบอ่าวรวมกันยาว 31 กิโลเมตร อ่าวปัตตานีถือเป็นพื้นที่แห่งชีวิตที่สำคัญของคนในชุมชนท้องถิ่นแถบจังหวัดปัตตานี เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านชีวภาพสูงมาก เป็นแหล่งอนุบาล แหล่งอาหาร แหล่งผสมพันธุ์ และแหล่งหลบภัยของสัตว์น้ำที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่ง โดยอ่าวปัตตานีมีหอยธรรมชาติดูอยู่เป็นจำนวนมาก และยังมี กุ้ง ปู ปลา ที่อุดมสมบูรณ์มีรสชาติหวาน และให้ผลผลิตสูง

ในความทรงจำของท้องถิ่นมีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่ตั้งถิ่นฐานตามชายฝั่งเพื่ออาศัยทรัพยากรชายฝั่ง และทรัพยากรประมงในทะเลในการดำรงชีวิตมานานแล้วอย่างน้อยเมื่อประมาณ 200 ปีที่แล้ว มีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านไม่ต่ำกว่า 20 หมู่บ้าน จวบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีชุมชนประมงพื้นบ้าน ตลอดแนวชายฝั่งจังหวัดปัตตานี จำนวน 52 หมู่บ้าน ประชากรประมาณ 83,000 คน โดยประชากรที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเกือบทั้งหมดเป็นชาวมุสลิม มีระบบคุณค่า และความเชื่อที่มีพื้นฐานจากหลักการทางศาสนาอิสลามที่ว่าทะเลเป็นทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันขององค์อัลลอฮ์ (พระเจ้าเป็นเจ้า) ในความเชื่อที่ว่ามิใช่ผู้ปกป้องดูแลรักษาทะเลเรียกว่า “นบีคอยเดร์” การใช้ประโยชน์จากทะเลจึงต้องเคารพต่อผู้ปกป้องทะเล ต้องเรียนรู้ และเข้าใจธรรมชาติ

ของท้องทะเล รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในทะเลต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม คุ่มค่า ชาวประมงพื้นบ้านจำแนกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) ชาวประมงที่ไม่มีเรือและเครื่องยนต์ ใช้ความสามารถที่สืบทอดมาและใช้เครื่องมือง่าย ๆ ในการทำมาหากินตามริมฝั่งทะเลหรือ ริมคลอง (2) ชาวประมงที่มีเรือแต่ไม่มีเครื่องยนต์ ชาวประมงประเภทนี้จะทำมาหากินตาม แนวป่าชายเลน ใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ เช่น ใช้แร้วจับปู และ (3) ชาวประมงที่มีเรือและ เครื่องยนต์มีขนาดความยาวเรือไม่เกิน 10 เมตร เครื่องมือที่ใช้มีกำลังไม่เกิน 30 แรงม้า โดยชาวประมงประเภทนี้จะทำมาหากินห่างจากฝั่งไม่เกิน 7 กิโลเมตร (องค์การความร่วมมือ เพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน, ม.ป.ป.)

1.1.2 สภาพปัญหาของการทำประมงพื้นบ้านบริเวณอ่าวปัตตานี

เดิมอ่าวปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างมาก แต่ในปัจจุบันได้มีการใช้ประโยชน์จากอ่าวปัตตานีอย่างไร้ทิศทาง และไม่เป็นระบบ ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เรื้อรังเป็นระยะเวลาเกินกว่าสิบปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาระบบนิเวศ และทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานีถูกทำลายจนเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว และอยู่ในภาวะวิกฤติ ซึ่งเกิดจากหลายสาเหตุ อาทิ การดำเนินนโยบายอย่างไม่มีแบบแผนของ ภาครัฐ ยกตัวอย่างเช่น โครงการพัฒนาร่องน้ำและท่าเรือปัตตานี ซึ่งเป็นการขยายร่องน้ำเพื่อ รองรับเรือขนาดใหญ่อันเนื่องมาจากความเจริญเติบโตของกิจการประมง และอุตสาหกรรม ต่อเนื่อง โครงการ Sea Food Bank ภายใต้นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนเพื่อแก้ปัญหาความ ยากจน ทำให้เกิดปัญหาการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่สาธารณะ เป็นต้น การขยายตัวของชุมชน เมือง การขยายตัวของอุตสาหกรรมต่าง ๆ (บรรจง นะแส, ม.ป.ป.)

บนฝั่งแม่น้ำและบริเวณปากอ่าวปัตตานีมีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ของภาคเอกชน การทำลายแหล่งอาศัยของสัตว์หน้าดิน และแหล่งหญ้าทะเล โดยเรือประมงที่ใช้เครื่องมือทำ ประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง อาทิ เครื่องมือประมงอวนตาถี่ ซึ่งถือเป็นสาเหตุสำคัญ ที่สุดที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของอ่าวปัตตานีเสื่อมโทรม รวมทั้งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านต้อง สูญเสียแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพ นอกจากนี้ ยังพบปัญหาความขัดแย้งจากการแย่งชิง ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล เช่น ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากการจับสัตว์น้ำบริเวณ แหล่งหญ้าทะเลอ่าวปัตตานี

1.1.3 การรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่ลดลง ปัญหาการใช้เครื่องมือทำประมงที่มีการทำลายล้างสูง อาทิ อวนลาก อวนรุน ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนรอบอ่าวปัตตานี หรือปัญหาความขัดแย้งของการแย่งชิงทรัพยากรทางทะเล ล้วนส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี ทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้านต้องแสวงหาทางเลือกในการปรับตัว ทางเลือกหนึ่งในการปรับตัวคือการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลอ่าวปัตตานี เช่น กลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ชมรมประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี เป็นต้น การรวมกลุ่มดังกล่าว มักได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนับสนุนข้อมูลทางวิชาการ และแนวทางในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาพบว่า ชุดความรู้ที่ผ่านการศึกษา และสังเคราะห์การเรียนรู้อันเกิดจากการรวมตัวของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีได้นำไปสู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย ได้แก่

1) การนำเสนอและผลักดันปัญหาไปสู่แผน/แนวทางการแก้ไขปัญหาดำเนินการตามวิธีคิดของชาวประมงพื้นบ้านในมาตรการ 3 ด้าน คือ (1) การอนุรักษ์และฟื้นฟู (2) การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน และ (3) การป้องกันและปราบปรามการทำลายทรัพยากรชายฝั่งให้ได้รับการยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ จนนำไปสู่การบรรจุไว้ในแผนยุทธศาสตร์ด้านประมงระดับจังหวัด พุทธศักราช 2555-2558 และแผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พุทธศักราช 2553-2556 เพื่อพัฒนาทรัพยากรประมงในระยะยาว โดยมีแผนงานการทำงานอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาด้านการประมงอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2) การวิเคราะห์ วิจารณ์นโยบาย กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และนำไปสู่การผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบาย และกฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนาฐานทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาคุณภาพชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี เช่น ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง การห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิด (เครื่องมืออวนล้อมจับ อวนครอบหมึก) ในที่จับสัตว์น้ำบางส่วนของจังหวัดปัตตานี ฉบับลงวันที่ 13 สิงหาคม 2556 จังหวัดปัตตานีได้ออกประกาศห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในเขตอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่งทะเล (3 ไมล์ทะเล) และในที่สาธารณประโยชน์อ่าวปัตตานี ในวันที่ 30 กรกฎาคม 2555 หรือบันทึกข้อสรุปแนวทางแก้ไขปัญหาการทำประมงอวนลากอวนรุนผิดกฎหมาย ลงวันที่ 12 กรกฎาคม 2555

โดยศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) มีสาระสำคัญหลักคือ ให้มีการจัดทำประกาศจังหวัดปัตตานี กำชับ ห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงชนิดอวนลาก อวนรุน ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (โครงการอ่าวปัตตานีด้าน “การอนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวปัตตานี”, 2556)

1.1.4 เรื่องร้องเรียนของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.)

สำหรับการร้องเรียนของผู้ได้รับผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน พบว่าคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ได้รับเรื่องร้องเรียนที่เกี่ยวกับประมงพื้นบ้านหลายกรณี เช่น กรณีปัญหาความขัดแย้งระหว่างนายทุนผู้เลี้ยงหอยแครงกับกลุ่มประมงพื้นบ้าน ซึ่งได้กล่าวอ้างว่านายทุนได้เข้าจับจองบริเวณพื้นที่อ่าวปัตตานี ซึ่งเป็นที่สาธารณประโยชน์ที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงหอยแครง จนเกิดผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานี และกลายเป็นความขัดแย้งของชาวบ้านกับนายทุน และเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเป็นกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในหลายพื้นที่ ตัวอย่างได้แก่ คำร้องที่ 336/2559 ลงวันที่ 26 พฤษภาคม 2559 สิทธิชุมชนกรณีกล่าวอ้างว่าเอกชนล้อมรั้วเลี้ยงหอยในแม่น้ำปะเหลียนและทำการคราดหอยโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมาย(จังหวัดตรัง) และกรณีคำร้องที่ 593/2559 ลงวันที่ 9 กันยายน 2559 สิทธิชุมชนกรณีกล่าวอ้างว่าชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบจากผู้ประกอบการเลี้ยงหอยแครงบุกรุกที่สาธารณประโยชน์ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี)

กรณีที่ผู้ร้องกล่าวอ้างว่า บทบัญญัติตามพระราชกำหนดการประมง พุทธศักราช 2558 บางมาตรา ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสิทธิในการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้าน และชาวประมงขนาดเล็ก และมีผลกระทบต่อชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทะเลอย่างยั่งยืน หรือรายงานผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน ที่ 674/2560 ลงวันที่ 6 มิถุนายน 2560 เรื่อง สิทธิชุมชน กรณีกล่าวอ้างว่าพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 37) พุทธศักราช 2560 ส่งผลกระทบต่อชุมชนชายฝั่ง และชุมชนริมน้ำ เป็นต้น

1.2 ตราสารระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights หรือ ICCP) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights หรือ ICESCR) ซึ่งประเทศไทยมีพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามได้วางหลักเรื่องสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองไว้คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ประชาชาติทั้งปวงมีสิทธิกำหนดเจตจำนงของตนเอง โดยสิทธินั้นประชาชาติเหล่านั้นจะกำหนดสถานะทางการเมืองของตนโดยเสรี และพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของตนอย่างเสรี และเพื่อจุดมุ่งหมายของตน ประชาชาติทั้งปวงอาจจัดการโรคภัย และทรัพยากรธรรมชาติของตนได้อย่างเสรีโดยไม่กระทบต่อพันธกรณีใด ๆ อันเกิดจากความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการแห่งผลประโยชน์ร่วมกัน และกฎหมายระหว่างประเทศ ประชาชาติจะไม่ถูกลิดรอนวิถีทางยังชีพของตนไม่ว่าในกรณีใด ทั้งนี้ รัฐภาคีแห่งกติกานี้ รวมทั้งรัฐที่รับผิดชอบในการบริหารดินแดนที่ไม่ได้ปกครองตนเอง และดินแดนในภาวะทรัสตีจะต้องส่งเสริมให้สิทธิในการกำหนดเจตจำนงของตนเองมีผลจริงจัง และจะต้องเคารพสิทธินั้นตามบทบัญญัติแห่งกฎบัตรสหประชาชาติ

1.3 อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 15(1) และ (4) ได้กำหนดให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) มีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมการเคารพ และการปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชนทั้งในระดับประเทศ และระหว่างประเทศ และส่งเสริมการศึกษา การวิจัย และการเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน และมาตรา 18(3) และ (4) ได้กำหนดให้สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) มีอำนาจหน้าที่ในการศึกษา และสนับสนุนให้มีการศึกษา และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ประสานงานกับหน่วยราชการ องค์กรเอกชน หรือองค์กรอื่นในด้านสิทธิมนุษยชน ในการดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ประกอบกับสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือด้านสิทธิมนุษยชน (MOU) ร่วมกับสถาบันอุดมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเรื่องสิทธิมนุษยชนแก่ บุคลากร นิสิต นักศึกษา ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ รวมทั้งเป็นการสร้างภาคีเครือข่ายในการ

ทำงานด้านการส่งเสริม และคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และรวบรวมข้อมูลการละเมิดสิทธิมนุษยชนด้านต่าง ๆ ในพื้นที่เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560 นั้น พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2560 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2560 ได้กำหนดหน้าที่และอำนาจของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตามมาตรา 26 มาตรา 27 และมาตรา 48(3) ดังนี้

มาตรา 26

(1) ตรวจสอบ และรายงานข้อเท็จจริงที่ถูกต้องเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนทุกกรณีโดยไม่ล่าช้า และเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชน รวมทั้งการเยียวยาผู้ได้รับความเสียหายจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่เกี่ยวข้อง

(2) จัดทำรายงานผลการประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนของประเทศ เสนอต่อรัฐสภาและคณะรัฐมนตรี และเผยแพร่ต่อประชาชน

(3) เสนอแนะมาตรการหรือแนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนต่อรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบ หรือคำสั่งใด ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน

(4) ชี้แจงและรายงานข้อเท็จจริงที่ถูกต้องโดยไม่ชักช้าในกรณีที่มีการรายงานสถานการณ์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยโดยไม่ถูกต้องหรือไม่เป็นธรรม

(5) สร้างเสริมทุกภาคส่วนของสังคมให้ตระหนักถึงความสำคัญของสิทธิมนุษยชน

มาตรา 27 เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรา 26 ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ และอำนาจ ดังต่อไปนี้ด้วย

(1) ส่งเสริม สนับสนุน และร่วมมือแก่บุคคล หน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชน ในการศึกษา วิจัย และเผยแพร่ความรู้และพัฒนาความเข้มแข็งด้านสิทธิมนุษยชน รวมทั้งในการให้ความช่วยเหลือหรือเยียวยาแก่ผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน

(2) ส่งเสริม และเผยแพร่ให้เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไปตระหนักถึง สิทธิมนุษยชนของแต่ละบุคคลที่ทัดเทียมกัน และการเคารพในสิทธิมนุษยชนของบุคคลอื่นซึ่ง อาจแตกต่างกันในทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และศาสนา

(3) ส่งเสริมความร่วมมือและการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐองค์กร เอกชน และองค์การระหว่างประเทศในด้านสิทธิมนุษยชน

(4) เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการที่ประเทศไทยจะเข้าเป็นภาคี หรือการปฏิบัติตามหนังสือสัญญาเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

(5) ออกระเบียบหรือประกาศเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติประกอบ รัฐธรรมนูญนี้

(6) หน้าที่และอำนาจอื่นตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติประกอบ รัฐธรรมนูญนี้หรือกฎหมายอื่น

หน้าที่และอำนาจของสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติตาม มาตรา 48 (3) ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล และสนับสนุนให้มีการวิจัยเกี่ยวกับงานของ คณะกรรมการ รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชนหรือองค์กรอื่นใดในด้าน สิทธิมนุษยชน เพื่อประโยชน์ในการสนับสนุนภารกิจและหน้าที่ของคณะกรรมการ

นอกจากนี้ แผนยุทธศาสตร์คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2560 – 2565 ยุทธศาสตร์ที่ 3 กลยุทธ์ที่ 3.2 ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมสถาบันวิชาการใน ท้องถิ่นเป็นที่พึงของชุมชนเพื่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน และแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิ มนุษยชนในพื้นที่ โดยสนับสนุนให้มีความร่วมมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างองค์กรกับ ชุมชน การรับเรื่องราวร้องทุกข์ การพัฒนาองค์ความรู้ ตลอดจนการสนับสนุนให้มีการวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) จึงเห็นควรให้มี โครงการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อการแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน เรื่อง “การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของชุมชน ประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี” ขึ้น เพื่อศึกษาสถานการณ์ และสภาพปัญหาสิทธิชุมชนที่เกี่ยวข้อง กับระบบการจัดการทรัพยากร และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลในการประกอบ อาชีพของคนในพื้นที่อ่าวปัตตานี การรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน และการมีส่วนร่วม ในการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี และหาแนวทางการ

เข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ยั่งยืน เป็นธรรม และได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดทำข้อเสนอแนะนโยบายและ/หรือข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายด้านสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนให้มีความสอดคล้องบริบทของชุมชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษา รวบรวม และวิเคราะห์สถานการณ์ และสภาพปัญหาสิทธิชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการทรัพยากร และการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลในการประกอบอาชีพของคนในพื้นที่อ่าวปัตตานี

2.2 เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ผลสำเร็จ และอุปสรรคจากการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน และการมีส่วนร่วมในการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี

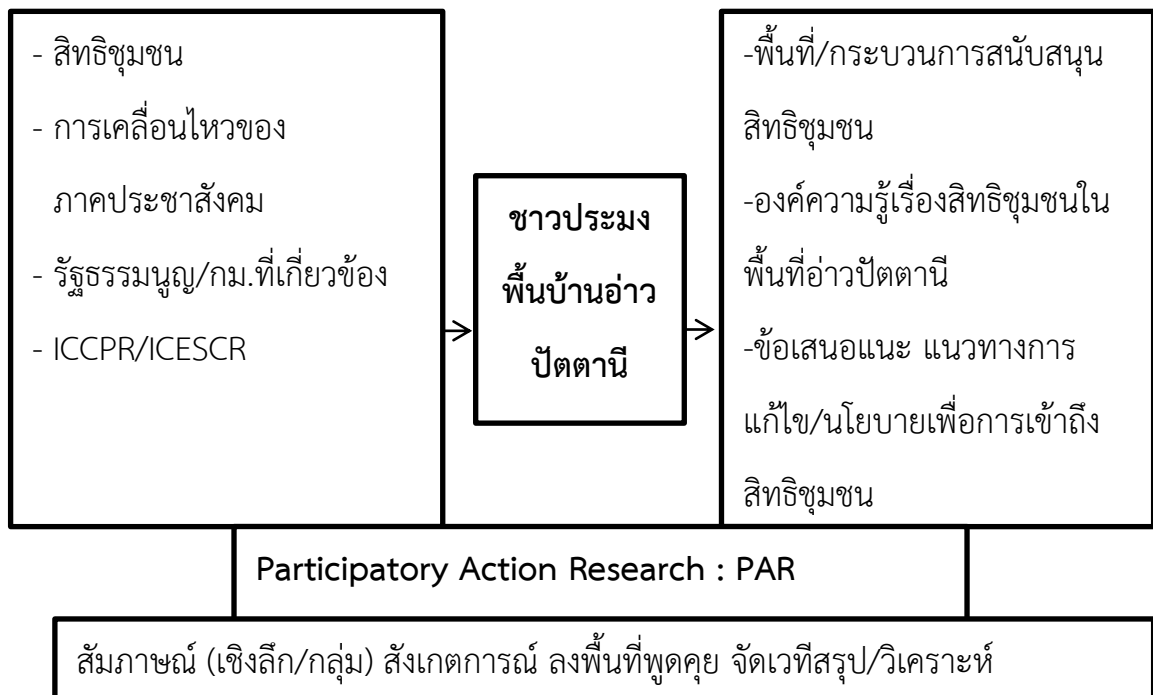
2.3 เพื่อศึกษาแนวทางในการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ยั่งยืน เป็นธรรมและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2.4 เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะนโยบายและ/หรือข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายด้านสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนให้มีความสอดคล้องบริบทของชุมชนต่อไป

3. กรอบแนวคิดในการศึกษา

การวิจัยการเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีใช้แนวคิดสิทธิชุมชน แนวคิดการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม กฎหมายรัฐธรรมนูญ กติกา ระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights หรือ ICCPR) และกติกา ระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights หรือ ICESCR) เป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์ให้ทราบถึงกระบวนการสนับสนุนการเข้าถึงสิทธิชุมชนและองค์ความรู้เรื่องสิทธิชุมชนของภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่อ่าวปัตตานี ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะเพื่อให้มีการเข้าถึงสิทธิชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังภาพต่อไปนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

4. จริยธรรมในการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้คำนึงถึงสิทธิของผู้ให้ข้อมูล และกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ในรายงานนี้ ผู้วิจัยจึงต้องปกปิด รายชื่อ ผู้เข้าร่วมการประชุมและผู้ให้ข้อมูล รวมถึงภาพถ่ายใบหน้าผู้เข้าร่วมเพื่อปกป้องสิทธิของผู้ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยได้จัดทำรหัสของผู้ให้ข้อมูลไว้เพื่อให้ทราบว่าใครเป็นผู้ให้ข้อมูลเรื่องใด เพื่อใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเท่านั้น

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 เกิดพื้นที่/กระบวนการสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการศึกษาการเคลื่อนไหวของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาหรือนโยบายการจัดการ/การใช้สิทธิชุมชน โดยเป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษา ภาคประชาชนในพื้นที่ และองค์กรภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5.2 เกิดองค์ความรู้ด้านสิทธิชุมชนในบริบทของชุมชนของชาวประมงพื้นบ้าน
อำเภอปัตตานี ปัญหาการเข้าถึงสิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรด้วยการเคลื่อนไหวของภาค
ประชาชน

5.3 เกิดข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และ/หรือข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายด้าน
สิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทนี้ผู้วิจัยนำเสนอแนวคิดทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมเรื่องสิทธิชุมชน รัฐธรรมนูญ กฎหมายที่เกี่ยวข้องซึ่งได้สำรวจและสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัย ตำรับกฎหมาย รวมทั้งข้อมูลคำร้องและรายงานผลการตรวจสอบของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเพื่อศึกษารอบอำนาจและหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้อง

1. สถานการณ์ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวด้านสิทธิชุมชน

สิทธิ (Rights) ในสภาวะสังคมสมัยใหม่นั้นได้ถูกกำหนดขึ้นด้วยกับระบบความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างรัฐ และสังคม ความเข้าใจในเรื่องที่ว่ามนุษย์คนหนึ่งเกิดมาจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมผ่านเป็นตัวแสดงหลัก กระนั้นกลไกทางเศรษฐกิจตามแนวความคิดของอดัม สมิธ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงศตวรรษที่ 20 ก็มีความสำคัญในการทำให้เรื่องสิทธิเป็นสิ่งที่กำหนดขนาดของรัฐเชิงอำนาจ ตลอดจนกลไกทางกฎหมายในการที่จะชี้ชัดถึงสิทธิในการเข้าควบคุมรัฐผ่านระบบนิติรัฐ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2559, น.348) จึงกล่าวได้ว่าสิทธินั้นเป็นการประกอบสร้างผ่านสภาวะของความเป็นสมัยใหม่ ในขณะที่เดียวกัน สภาวะความเป็นสมัยใหม่เองก็มีความต้องการที่สลัดความคิดเรื่องความเชื่อ หรือศาสนาออกไป (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2544) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญที่จะกำหนดวิถีชีวิต หรือความเป็นไปแห่งชะตากรรมด้วยตนเอง การเกิดแนวคิดที่ว่าด้วยสัญญาประชาคม (Social contract Theory) จึงเป็นเครื่องหมายทางประวัติศาสตร์ว่าด้วยสิทธิในสังคมสมัยใหม่ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้คนต่อการกำหนดสังคมการเมืองผ่านความเป็นปัจเจก (Individual) โดยที่สมาชิกในสังคมต่างเชื่อว่าตนมีสิทธิในการกำหนดชะตากรรมทางการเมือง ซึ่งหากมองตามวิธีคิดแบบศาสนาแล้ว ชะตากรรมเป็นเรื่องที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้ากำหนดมาตั้งแต่เดิม ชะตากรรมไม่ใช่เรื่องของมนุษย์ที่จะทำการแะต้อง ตกแต่งหรือให้เป็นไปตามความปรารถนาของตน แม้ว่าพลังอำนาจในการกำหนดชะตากรรมนั้นจะมาจากสิ่งที่เรียกว่า เจตจำนงร่วมทางการเมือง (Political Will) ก็ตาม

อำนาจของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของซึ่งอยู่เหนือสิทธิที่ถูกระบุ และให้ความหมายโดยรัฐประชาชาตินี้เอง ทำให้มนุษย์นับตั้งแต่ชายหญิงคู่แรกจนกระทั่งลูกหลานที่ดำรงเผ่าพันธุ์สืบเรื่อยมา ต้องปฏิบัติตามคำสั่งใช้ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งย่อมาหมายความว่าสิทธิในการกระทำ การต่าง ๆ ก็ต้องอาศัยบทบัญญัติหรือคำสั่งใช้ที่มาจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอีกที การดำเนินไปของสิทธิในชุมชนก่อนความเป็นรัฐประชาชาติ (Nation State) เป็นการกำหนดโดยอำนาจที่เหนือไปจากมนุษย์ วิถีชีวิตของชุมชนในบรรพกาลจึงเป็นความผูกพันในสิทธิที่ขึ้นอยู่กับพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ เทพเจ้า หรือพลังอำนาจต่าง ๆ ตามแต่ความเชื่อได้มอบให้ หากฝ่าฝืนหรือละเมิดก็จะนำไปสู่ความโชคร้าย ภัยพิบัติ หรือโทษทัณฑ์ในนรก อันหมายถึงความผิดบาปที่ตนเองได้ละเมิดสิทธิตามคำสั่งของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งโทษทัณฑ์เหล่านี้ต่างกระทบต่อชีวิต และความเป็นอยู่ของชุมชน การเช่นบูชาหรือเคารพสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติเปรียบเสมือนการให้ความเคารพต่อเทพเจ้าตลอดจนปีศาจ การที่คนในชุมชนจะกระทำการใดตามสิทธิจึงต้องทำพิธีกรรมเพื่อขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็นผลผลิต ตลอดจนการแสวงหาทรัพยากรเพื่อการดำรงอยู่ เพราะสิทธิไม่ใช่เรื่องของมนุษย์ตั้งแต่แรก หากแต่เป็นอำนาจจากสิ่งเร้นลับที่มนุษย์มีอาจต่อกร หรือเอาชนะได้ สิทธิตามกรอบความเชื่อแต่ละท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่ผูกพันกับความเป็นชุมชน หรือก่อนความเป็นชุมชนตั้งแต่ยุคเข้าป่าล่าสัตว์ ก่อนการมีรัฐ มีกฎหมายเสียอีก ถึงกระนั้น สิทธิก็ไม่ได้เป็นสิทธิขาดจากสิ่งอื่นเสียทีเดียว ซึ่งความเป็นสิทธินี้เองนั้นไม่สามารถตัดขาดไปจากความเป็นข้อปฏิบัติ (Regulation) ไปได้ ขึ้นอยู่กับว่าสิทธิที่ว่าจะถูกตราไว้ในรัฐธรรมนูญ หรือคัมภีร์ เป็นสิทธิที่มีเจ้าของเป็นพระเจ้า เทพ ปีศาจ รัฐประชาชาติ หรือสหประชาชาติ

อย่างไรก็ตาม บริบททางสังคมก็ถือว่ามียุทธวิธีสำคัญในการกำหนดความเข้าใจว่าสิทธินั้นเป็นไปตามวิธีคิด และวิถีชีวิตในลักษณะแบบใด การอธิบายสิทธิด้วยการสร้างมาตรฐานเดียวในการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่ก่อกำเนิดขึ้นอย่างซับซ้อนในทางประวัติศาสตร์จึงเป็นการทำความเข้าใจที่คับแคบและตายตัว สิทธิการดำรงอยู่ของผู้คนในทางสังคมจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปตามบริบทของชุมชนหรือสังคม อันเป็นธรรมชาติของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ ตั้งแต่เดิม กระนั้น พลวัตทางสังคมที่ปรับเปลี่ยนไปกลับนำไปสู่ความทับซ้อนในเรื่องของชุดคุณค่า และการให้ความหมายทางสังคม การแสดงอำนาจเพื่อลดทอนหรือตัดทิ้งผ่านการต่อสู้ของสภาวะต่าง ๆ จึงดำเนินมาตลอดในประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวอินเดียนแดงในทวีปอเมริกาหรือการล่าอาณานิคมของจักรวรรดิอังกฤษ ตลอดจนการกำหนดความเป็นตะวันออก ตะวันตก ได้แสดงให้เห็นถึงเส้นแบ่งทางชุดคุณค่าในการกำหนดผ่านการ

แสดงความเหนือกว่าด้วยการสร้างความหมายผ่านวาทกรรม (Discourse) ต่าง ๆ วาทกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญทั้งในแง่ของระบบ และกระบวนการ ในการประกอบสร้าง (constitute) เอกลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significant) ที่เป็นไปในสังคมที่หล่อหลอมสังคมผ่านความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง วาทกรรมจึงเป็นการปฏิบัติการทางสังคมมากกว่าการที่จะอธิบายว่าวาทกรรมนั้นเป็นเพียงถ้อยคำที่แสดงออกมา (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2542, น.3-5) ดังเช่นที่ปรากฏในงานเขียนหลายชิ้นของ Michel Foucault (1926 – 1984) ซึ่งงานเขียนของเขาจัดเป็นหนึ่งในทฤษฎีสกุลหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) หรือหลังสมัยใหม่ (Post-modern)

ในขณะที่ Antonio Gramsci (1891 – 1937) นักคิดคนสำคัญสำนักมาร์กซิสต์ใหม่ (Neo-Marxist) ได้ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่าอำนาจนำ (Hegemony) ซึ่งเป็นอำนาจที่ชนชั้นปกครองหรือกลุ่มการเมืองได้สถาปนาคุณค่าเชิงศีลธรรมเชิงการเมือง และวัฒนธรรมจนกระทั่งกลายเป็นแบบแผนพฤติกรรมปฏิบัติในสังคมหนึ่งได้ (Coutinho, C. N.) จริงอยู่ที่กระบวนการวิธีทางวาทกรรมอาจมีผลในการกำหนดคุณค่า หรือวิธีคิดทางสังคม ซึ่งในแนวคิดเรื่องอำนาจนำของ Antonio Gramsci ก็มองเช่นนั้น แต่ในขณะเดียวกัน ในกรอบคิดการเมืองวัฒนธรรม อำนาจนำเป็นสิ่งที่กำหนดได้ทั้งจากรัฐและสังคม(เกษียร เตชะพีร, 2559) เครื่องมือทางวัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่ถูกผูกขาดในฐานะเครื่องมือของชนชั้นนำตามความเข้าใจแบบวัฒนธรรมการเมืองอีกต่อไป ซึ่งจากกรอบคิดเรื่องอำนาจนำ แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการปฏิบัติการทางสังคมผ่านเครื่องมือทางวัฒนธรรม อันจะช่วยให้สิทธิชุมชนสามารถสร้างกระบวนการในการต่อรองกับอำนาจนำ และการครอบงำทางวาทกรรมของรัฐ ในสภาวะของความเป็นสมัยใหม่นี้ได้ ซึ่งความสำคัญของกรอบคิดแบบหลังสมัยใหม่เหล่านี้ นักมานุษยวิทยาอย่าง Arturo Escobar (1952 – ปัจจุบัน) ได้นำแนวคิดหลังสมัยใหม่มาปรับใช้กับแนวคิดการเมืองเชิงนิเวศ (Political Ecology) ให้สอดคล้องกันซึ่งเรียกว่า Post-structural Political Ecology ซึ่งช่วยเพิ่มความน่าสนใจในการศึกษาการเมืองเชิงนิเวศ (Bryant, Raymond L., Bailey, Sinead, jt.auth.) อันมีลักษณะปัญหาเกี่ยวกับสิทธิชุมชนที่เกิดขึ้นในสังคมชนบท หรือสังคมชายขอบ ในขณะเดียวกัน ปัญหาสิทธิชุมชนในเมืองเอง การต่อรองผ่านการกำหนดคุณค่าการให้ความหมายทางวัฒนธรรม ยังเป็นกระบวนการหรือสร้าง (Reconstruction) ซึ่งช่วยในการต่อรองในประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนระหว่างรัฐ และสังคมดำเนินไปอย่างง่ายดาย กระนั้น การกำหนดในกระบวนการการต่อรองเพื่อให้เป็นไปตาม

วัตถุประสงค์นั้น ยังคงมีปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เข้ามากำหนดผลลัพธ์ในกระบวนการทำให้การกำหนดยุทธวิธีการแก้ปัญหาในแต่ละกรณีศึกษานั้นมีความแตกต่างกันไป

2. นิเวศวิทยาการเมืองในลัทธิชุมชน

การเผชิญหน้าระหว่างการจัดการโดยรัฐผ่านวาทกรรมการพัฒนา ยังคงเป็นประเด็นร่วมสมัยในสังคมการเมืองว่าด้วยลัทธิชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองเองเป็นกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการของรัฐ ในงานศึกษาของ Richard I. Ford (Virginia D. Nazarea, 1997, น.71-87) ได้แสดงให้เห็นถึงประเด็นปัญหาว่าด้วยการดำรงอยู่ของสิทธิของชุมชนผ่านกรณีของชาวอินเดียนแดงในเมืองซูนี (Zuni Pueblo) รัฐนิวเม็กซิโก ถึงประเด็นปัญหาอันเกิดจากการที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกา รัฐบาลสหรัฐฯ ยังมีการสร้างถนนตัดผ่านเพื่อเชื่อมต่อกับพื้นที่ซึ่งมีแผนจะสร้างเหมืองถ่านหิน ในระหว่างการก่อสร้างนั้นก็สร้างผลกระทบต่อพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น อีกทั้งมีการสร้างเขื่อนแบล็คร็อก (Black Rock) ตามแผนพัฒนาของรัฐบาลในช่วงปี 1906 ถึง 1909 ในบริเวณแม่น้ำซูนี (Zuni) ซึ่งการสร้างเขื่อนดังกล่าวไม่ได้มีเหตุผลเพียงพอที่จะเป็นประโยชน์แก่ชาวอินเดียนแดงในซูนี (Zuni) เนื่องจากพวกเขาไม่ได้ทำเกษตรกรรม อีกทั้งแรงงานส่วนใหญ่ก็มาจากที่อื่น ไม่ใช่คนในพื้นที่ ขณะเดียวกันรัฐบาลสหรัฐฯ ได้ให้เหตุผลในการสร้างเขื่อนแบล็คร็อก (Black Rock) ว่ารัฐยอมรับความผิดแต่ในขณะเดียวกันรัฐมีความต้องการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในซูนี (Zuni) ให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งการสร้างเขื่อนนี้เอง ยังเป็นการช่วยป้องกันคลื่นกัดเซาะริมชายฝั่งซึ่งเป็นการกระทำที่มาจากพระเจ้าหาไซมีอิทธิพล ข้อสรุปเกี่ยวกับประเด็นปัญหานี้คือต่างฝ่ายยังคงไม่ลงรอยกัน ในขณะเดียวกัน ประเด็นสำคัญในงานชิ้นนี้ของ Richard กลับแสดงให้เห็นถึงความลึกซึ้งถึงมิติต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกรณีศึกษากับการทำความเข้าใจผ่านวิธีการศึกษาตามแนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethnoecology) ในขณะเดียวกัน Charles L. Harper (2001, น.70-71) ได้ชี้ให้เห็นถึงวิธีทางอำนาจในการจัดการสิ่งแวดล้อมและปรับปรุงระบบนิเวศ 4 ประการ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงการจัดการทรัพยากรแวดล้อมผ่านบุคคล การอาศัยสถาบันในโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การประสานระหว่างความเชื่อ วิธีคิดทางวัฒนธรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อม และการใช้นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีในการเข้าจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยของ สมหมาย ชินนาค (2549) กล่าวถึงกรณีการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์ และการจัดการปัญหาทรัพยากรโดยขบวนการสิ่งแวดล้อมภาคประชาชนในเขตลุ่มน้ำเซซาน

ภายใต้ชื่อ The Se San Protection Network (SPN) ซึ่งจัดตั้งกลางปีพุทธศักราช 2544 อันมีผลสืบเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนยาหลี่พอลโดยรัฐบาลเวียดนามเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า และควบคุมปริมาณน้ำ ซึ่งเขื่อนดังกล่าวได้กั้นแม่น้ำเซซานซึ่งเป็นสาขาหนึ่งในแม่น้ำโขง มีต้นกำเนิดอยู่จังหวัดยาลาย ประเทศเวียดนาม ไหลผ่านเวียดนามมาสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชาบริเวณจังหวัดรัตนคีรี ซึ่งในเขตแม่น้ำนี้เองยังเป็นแหล่งประกอบอาชีพของชาวบ้านในพื้นที่เขตแม่น้ำ ทั้งการทำประมงขนาดเล็ก, ประกอบการเกษตร และใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ

กลุ่ม SPN มีบทบาทสำคัญในการสะท้อนปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐบาลเวียดนามผ่านการทำการเขื่อนยาหลี่พอลว่า เป็นการจัดการทรัพยากรเชิงเดี่ยวของรัฐบาลเวียดนามที่ผูกขาดการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเบ็ดเสร็จ อีกทั้งยังอาศัยความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรผ่านสถานะความเป็นรัฐเหนือชุมชน ซึ่งวิธีคิดเช่นนี้ทำให้เกิดการเบียดขับชุมชนออกไปจากการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการไม่ยอมรับตัวตนของชุมชน อันนำไปสู่การขับสู่ความเป็นชายขอบ (Marginalize) โดยรัฐแรงกดดันดังกล่าวจึงก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของชุมชน โดยการจัดตั้งกลุ่ม SPN ซึ่งในช่วงต้นได้รับการสนับสนุนจากองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (NGO) ต่อมากลุ่มได้มีความพยายามร่วมกับชุมชนในการหาวิธีการนำปัญหาในพื้นที่สื่อสารออกสู่ภายนอก โดยเสนอให้มีแกนนำซึ่งคัดเลือกมาจากคนในชุมชนเพื่อทำหน้าที่นี้ อีกทั้ง กลุ่ม SPN ยังรณรงค์เชิงนโยบาย ให้คำแนะนำแก่ผู้ประสบปัญหาหรือได้รับผลกระทบ ยกระดับจิตสำนึกแก่ชาวบ้านเรื่องสิทธิชุมชน แลกเปลี่ยนทัศนคติทางความคิดความรู้กับผู้คนในชุมชน และมีการดำเนินงานทางวิชาการ อาทิ การศึกษาผลกระทบจากเขื่อนต่อสภาพนิเวศ และวิถีชีวิตชุมชนที่อาศัยตลอดลุ่มน้ำเซซาน

ยศ สันตสมบัติ (2548, น.26) ได้ตั้งข้อสังเกตสำคัญต่อกรณีศึกษาในงานวิจัยดังกล่าวนี้ว่าเป็นการขับเคื้อนและการต่อรองทางชุมชนว่าเป็นไปตามลักษณะของแนวคิด “นิเวศวิทยาชาติพันธุ์” ซึ่งเป็นมุมมองทางมานุษยวิทยาที่ให้ความสนใจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในการต่อรองของกลุ่ม SPN ต่อภาครัฐผ่านการพลิกพื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นอำนาจในการต่อรองเพื่อสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในการมีสิทธิต่อการเข้าถึงทรัพยากร (Resource Access Rights) นี้เอง ได้แสดงลักษณะสำคัญในการเคลื่อนไหวตามแนวคิดดังกล่าว อันเป็นวิธีการต่อสู้ของเครือข่ายที่ใช้ในรูปแบบที่เรียกว่า “การเมืองเชิงนิเวศ (หรือ

นิเวศวิทยาการเมือง) (Political Ecology)” และจากการเคลื่อนไหวของกลุ่ม SPN นี้เอง ได้แสดงออกให้เห็นถึงความพยายามในการตอบโต้ในพื้นที่ของการถูกกดทับทางวัฒนธรรมเหนือสิทธิของชุมชน นำไปสู่การทำทลาย และสามารถต่อรองได้ ซึ่งได้แปรเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรจากรัฐมาสู่ชุมชน นอกเหนือจากนั้น การเมืองเรื่องทรัพยากรในเขตแม่น้ำเซซานเป็นกรณีตัวอย่างสำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “การเมืองเรื่องพื้นที่” อันเป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองผ่านปฏิบัติการทางภาษาด้วยเช่นเดียวกัน ในงานศึกษาของลิลลี แลน (Lillie Lane)(Virginia D. Nazarea,1997, p. 37-44)เกี่ยวกับโฮแกน (Hogan) ซึ่งเป็นลักษณะการสร้างบ้านของชาวนาวาโฮ(Navajo)ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อินเดียนแดงในสหรัฐอเมริกา ลิลลีอธิบายให้เห็นถึงลักษณะการสร้างที่พักอาศัยของชาวนาวาโฮซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีทางที่สอดคล้องกับความเชื่อของพวกเขาอันเป็นปฏิบัติการในการให้ความหมายทางชุมชนด้วยความเชื่อของพวกเขาเอง ซึ่งในพื้นที่การสร้างความหมายของกลุ่มชนพื้นเมือง

งานศึกษาของลิลลีกล่าวได้ว่ามีความซับซ้อนในเรื่องปฏิบัติการทางภาษาน้อยและซับซ้อนน้อยกว่างานศึกษาของสมหมาย อันเนื่องจากบริบททางการเมืองการรักษาสีทิสภาพของชุมชนในกรณีศึกษาของลิลลีนั้น เป็นเรื่องของการเผชิญหน้าระหว่างวิถีชีวิตแบบคนพื้นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในขณะที่กรณีศึกษาของสมหมาย คือการเผชิญหน้าระหว่างการกระทำของอำนาจรัฐในการจัดการกับสิทธิในการดำรงอยู่ และการจัดการทรัพยากรของชุมชน ขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิทางชุมชนในลักษณะที่เป็นกลุ่มขบวนการกรณีเขื่อนยาหลี่ฟอลนั้น แสดงให้เห็นถึงการยกระดับการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนสู่การกระทำรวมหมู่ในลักษณะกลุ่มองค์กร ซึ่งมีผลต่อการขยายขยายปริมาณผลการรับรู้ปัญหาไปสู่สาธารณะมากยิ่งขึ้น

3. ความเคลื่อนไหวของขบวนการต่อการเดินทางสิทธิชุมชน

ความชัดเจนในเรื่องของการเคลื่อนไหวประเด็นสิทธิประชาชนในลักษณะที่เป็นขบวนการทางสังคมเริ่มปรากฏชัดขึ้นภายหลังสงครามเย็น วิธีคิดเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) ปรากฏขึ้นในประเทศแถบละตินอเมริกา เอเชีย และแอฟริกา นำไปสู่ลักษณะของการต่อสู้ทางวาทกรรมเชิงสัญลักษณ์ (ประภาส ปันตบแต่งและกฤษณา บุญชัย, 2551) หรือการต่อสู้ผ่านเครื่องมือทางวัฒนธรรมในการช่วงชิงอำนาจนำ (Hegemony) แม้ในความเป็นจริงคำว่าอำนาจนำ (หรือการครองอำนาจนำ) (Hegemony) จะ

มีการใช้ก่อนกระแสขบวนการทางสังคมแบบใหม่จะเกิดขึ้นก็ตาม การเผชิญหน้ากับรัฐของ ขบวนการทางสังคมจึงแปรเปลี่ยนไปจากการเคลื่อนไหวแบบเดิมที่มุ่งยึดอำนาจรัฐโดยมวลชน (Mass) กรณีศึกษาเขื่อนยาหลี่ฟอลเอง นอกเหนือจากการขับเคลื่อนด้วยแนวคิดนิเวศวิทยา การเมืองในนิเวศวิทยาเชิงชาติพันธุ์ การอาศัยชุดความรู้ในการเข้าต่อรองในฐานะกลุ่มตัวแทน ของชุมชนก็เป็นอีกกรณีของการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

งานวิจัยของ โดม ไกรปกรณ์ (2550) กล่าวถึงกรณีการเคลื่อนไหวคัดค้านการก่อสร้าง เขื่อนน้ำโจน จังหวัดกาญจนบุรี ในห้วงปีพุทธศักราช 2525-2531 เป้าหมายของงานนำเสนอ ขึ้นนี้ต้องการพิจารณา และทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเคลื่อนไหวทางสังคม และการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเคลื่อนไหวนี้ยังคงส่งผลต่อการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการอื่น ๆ ภายหลังอีกเป็นจำนวนมาก ข้อเสนอจากงานวิจัยนี้คือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน มีความรุนแรงแฝงอยู่ นับตั้งแต่มีการจัดรูปแบบทรัพยากรในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 (การจัดการ ทรัพยากรที่ส่งผลจากช่วงสมัยดังกล่าวนั่นเอง ยังมีกรณีร่วมสมัยอย่างข้อพิพาทเรื่องที่ดินของ ตระกูล ณ ระนอง ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา อันเป็นกรณีที่ยังคงมีการฟ้องร้องดำเนินคดีระหว่าง คู่กรณีอยู่ในปัจจุบัน) ทำให้ประชาชนจำนวนหนึ่งถูกเบียดเสียดออกจากการจัดสรรที่ดินทำกิน และถูกช่วงชิงทรัพยากรไปในที่สุด

การเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ได้เข้ามามีบทบาท สำคัญในการกำหนดวิธีคิดในทางยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของชุมชน โดยอาศัยอัตลักษณ์ของ ชุมชนเองเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก ในขณะที่เดียวกันได้มีการเคลื่อนไหวผ่านวิธีการต่างๆ ทั้งการ ผลักดันข้อเสนอให้ยกเลิกโครงการ การเสนอข้อมูลทางวิชาการเพื่อชี้ถึงผลกระทบของการสร้าง เขื่อน การตั้งคำถามท้าทายการพัฒนาโดยเชื่อมโยงเชื่อมกับแนวทางการพัฒนาระดับประเทศ ว่าผิดแนวทาง การมีส่วนร่วมในการพิจารณาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของรัฐ (EIA) เพื่อ ตรวจสอบ ตลอดจนการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของกลุ่มผู้คัดค้านให้มีสถานะเป็นประชาชน ส่วนน้อยที่มีสิทธิอันนำไปสู่การรับฟังความคิดเห็นโดยรัฐ จนกระทั่งเป็นผลสำเร็จ ซึ่งการ เคลื่อนไหวดังกล่าวมีลักษณะสำคัญที่แสดงให้เห็นปฏิบัติการในทางสันติวิธี อีกทั้งกระบวนการที่ เป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ทำให้กระบวนการในการเคลื่อนไหวของกลุ่มปกป้องสิทธิ ชุมชนในกรณีการคัดค้านเขื่อนน้ำโจนได้กลายเป็นแบบแผนสำคัญแก่ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อ สิทธิชุมชนอื่น ๆ เช่น กรณีเขื่อนแก่งกรุง เขื่อนปากมูล

แม้ขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ดูเหมือนจะเป็นความนิยมในการขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมหรือสิทธิทางชุมชนอย่างกว้างขวาง กระนั้นการต่อรองทางการเมืองผ่านการยึดหรือช่วงชิงพื้นที่ทางกายภาพก็ยังเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็น แต่สิ่งที่ต้องระมัดระวังในการเคลื่อนไหวนั้นคือการใช้ความรุนแรง ในกรณีของการปกป้องสิทธิทางชุมชนเรื่องที่ดินทำกิน ในรายงานพิเศษของอุเซนทร์ เชียงแสน (2546, น. 36-46) ได้กล่าวถึงกรณีเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนในภาคใต้ตอนบนของประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อปี 2546 โดยจุดเริ่มต้นมาจากสภาพปัญหาวิกฤติป่าไม้ที่มีจำนวนลดลง จากข้อมูลกรมป่าไม้เกี่ยวกับพื้นที่ป่าไม้ในภาคใต้ปีพุทธศักราช 2536 เหลืออยู่ประมาณแปดล้านไร่ จนกระทั่งในปีพุทธศักราช 2541 จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลงอีกสี่แสนกว่าไร่ การขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวได้สร้างปัญหา และมาตรการทางกฎหมายไม่สามารถดำเนินมาตรการเพียงแต่ล่าพังได้ จึงนำไปสู่ข้อเสนอสำคัญของกลุ่มเพื่อการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐกับประชาชน ได้แก่ ดำเนินการให้ยกเลิกสัญญาเช่าของนายทุนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 200 ไร่ขึ้นไป โดยเริ่มในจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และกระบี่ เป็นจังหวัดนำร่อง ภายหลังจากยกเลิกสัญญาเช่าให้รัฐนำที่ดินดังกล่าวจัดสรรแก่เกษตรกรที่ขาดที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ซึ่งได้ลงชื่อไว้กับเครือข่ายองค์กร โดยให้กระบวนการดังกล่าวเป็นไปอย่างมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ และประชาชน ตลอดจนแก้ไขปัญหาเรื่องสมัชชาคนจนกรณีปัญหาเขตป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าสงวน) พื้นที่สวนป่า พื้นที่ทุ่งสงวนเลี้ยงสัตว์ทับซ้อนที่ทำกินของราษฎร พื้นที่ทับซ้อนระหว่างสหกรณ์พนมกับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) ตามข้อเรียกร้องของเครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ซึ่งเคยยื่นต่อรัฐบาลไปแล้วอย่างเร่งด่วน

ขณะเดียวกัน เครือข่าย ฯ ได้มีการเคลื่อนไหวในการตรวจสอบที่ดิน ภายหลังจากที่มีการทำข้อตกลงร่วมกับตัวแทนรัฐบาลที่ศาลากลางจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2546 ว่าจะมีการยกเลิกสัญญาเช่าพื้นที่ของนายทุนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 200 ไร่ขึ้นไปในพื้นที่นำร่องเสนอต่อรัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คาดว่าใช้เวลา 45-60 วัน จนกระทั่งในวันที่ 9 พฤษภาคม 2546 เครือข่าย ฯ ได้เข้าสำรวจพื้นที่ พบว่ารัฐบาลไม่มีความคืบหน้าในการแก้ปัญหา ซึ่งไม่ได้เกินไปจากความคาดหวังของกลุ่มเครือข่ายฯ เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นเกี่ยวข้องกับกลุ่มผลประโยชน์ 3 กลุ่ม ได้แก่ นายทุน ข้าราชการ และนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งการเข้าตรวจสอบที่ดินโดยกลุ่มเครือข่าย ฯ ดำเนินไปจนกระทั่งวันที่ 26 สิงหาคม 2546 ได้มีมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว อีกทั้งมี

การเสนอให้กลุ่มเครือข่าย ๆ ออกจากพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มเครือข่าย ๆ มีข้อเสนอว่าหาก รัฐให้ประชาชนออกจากพื้นที่ นายทุนก็ต้องออกจากพื้นที่เช่นกัน ถึงกระนั้นแม้ว่าชาวบ้านจะ ออกจากพื้นที่ดังกล่าว แต่นายทุนยังคงกลับเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐก็มีได้เข้า ดำเนินการใด ๆ ในขณะที่เครือข่าย ๆ พยายามเข้าตรวจสอบกลับถูกยิงปืนอยู่ จนกระทั่งการ เคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่าย ๆ ได้ยุติลงโดยการสลายการชุมนุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ

อุเชนทร์ ได้ตั้งข้อสังเกตสำคัญต่อเหตุการณ์ตามที่ปรากฏในรายงานนี้ว่า การเคลื่อนไหว นี้ถึงแม้ว่าจะมีการใช้มาตรการขั้นเด็ดขาด การตอบโต้ และกดดันจากรัฐบาลซึ่งแสดงให้เห็นถึง สถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น แต่การเคลื่อนไหวดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำ ทางสังคมที่ปรากฏระหว่างกลุ่มผลประโยชน์กับประชาชน ปริมาณของการรับรู้ในประเด็น ดังกล่าวจึงขยายสู่ความเป็นสาธารณะมากขึ้นจากเดิม ขณะเดียวกันการสื่อสารกับสาธารณะ เกี่ยวกับสถานการณ์ดังกล่าวยังคงไม่มีลักษณะของความ “ไม่เป็นข่าว” อยู่ ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็น ข้อจำกัดของกลุ่มเครือข่ายในการนำเสนอข้อมูลเอง ถึงกระนั้นมติ คณะรัฐมนตรี (ครม.) ในวันที่ 26 สิงหาคม 2546 นั้น อาจมองได้ว่าเป็นนโยบายสำคัญในการสร้างฐานเสียงแก่พรรค ไทยรักไทยในภาคใต้ แต่อีกด้านหนึ่งถือว่ามีความสำคัญ เนื่องจากกรณีการจัดสรรที่ดิน ทำกินนั้น เป็นเรื่องที่รัฐบาลก่อนหน้าไม่มีการนำมากล่าวถึง ขณะเดียวกัน สถานการณ์ การลุกฮือเรื่องสิทธิที่ดินทำกินนี้เอง ได้สะท้อนให้เห็นถึงความแหลมคม และท้าทายในประเด็น ที่มีการขยายขยายกว้างขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ อีกทั้งในกรณีนี้ ยังคงเป็นการตั้งคำถามให้คิดต่อ ได้ถึงการจัดการภาคเกษตรแก่ชุมชนในชนบทที่ยังคงเป็นความหวังแก่นักคิดในสังคมไทยได้ และหากปัญหาดังกล่าวในเรื่องการจัดสรรที่ดินนั้นไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง กระแสความคิดในการสร้างสังคมพอเพียงในเขตชนบทเองนั้นก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องหาคำตอบ ในเชิงรูปธรรมต่อไป

กรณีขบวนการแรงงานไร้ที่ดิน (Movimento dos Sem Terra : MST) ในบราซิล เฌาเปโดร สเตติเล (ทอมเมอร์ติส, บรรณาธิการ, 2555, p.22-57) แกนนำคนสำคัญในการ จัดตั้งขบวนการได้อธิบายถึงที่มา และความสำคัญของกลุ่มไว้ว่า ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินใน บราซิลเกิดขึ้นเนื่องด้วยปัจจัยภายหลังจากการเฟื่องฟูของยุคอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี 1956 จนกระทั่งวิกฤติทางเศรษฐกิจในช่วงปลายทศวรรษ 1970 ซึ่งทำให้คนหนุ่มสาวจำนวนมากที่ เคยละทิ้งไร่่นากลับสู่ชนบท ขณะเดียวกัน การแพร่หลายของกระแสเทววิทยาแห่ง การปลดปล่อย (Liberation theology) ในช่วงทศวรรษ 1960 ทำให้คริสตจักรคาทอลิก

ส่วนใหญ่ที่สนับสนุนรัฐบาลเผด็จการทหารเปลี่ยนแปลงไป การเกิดคณะกรรมการสิทธิการบาทหลวง เพื่อที่ดิน (CPT) ภายใต้วิธีคิดดังกล่าวได้นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวาทกรรมกับการพัฒนาในเชิง ศาสนาจากความเข้าใจเดิมที่ว่า “ไม่ต้องกังวลหรอก ท่านจะมีที่ดินของตนเองบนสวรรค์” กลายเป็น “ในเมื่อท่านมีที่ดินบนสวรรค์แล้ว จงมาร่วมกันต่อสู้เพื่อที่ดินบนโลกนี้กันเถิด” กลุ่มทางศาสนาในท้องถิ่นภายใต้วิธีคิดแบบใหม่จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปที่ดิน ในบราซิล อีกทั้งบรรยากาศการต่อต้านรัฐบาลทหารที่เพิ่มสูงขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1970 ได้แปรเปลี่ยนประเด็นความขัดแย้งเรื่องแรงงานระดับท้องถิ่นให้กลายเป็นประเด็นทางการเมือง ในการต่อสู้กับรัฐบาลได้

สำหรับภารกิจหลักของกลุ่มคือการเข้ายึดที่ดินอันเว้นว่างจากการทำประโยชน์ของ เจ้าของที่ดินซึ่งเป็นนายทุน ซึ่งกลุ่ม MST จะเริ่มจากการระดมเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกินจากพื้นที่ ต่าง ๆ ในระยะเวลา 2-3 เดือน มีการสร้างความเข้าใจร่วมกันในหมู่เกษตรกรผ่านการยกระดับ ทางความคิด โดยการปรับเปลี่ยนการรับรู้และความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ใน ขณะเดียวกันกลุ่ม MST ก็จะมีผู้ปฏิบัติงานที่มีความรู้ด้านสิทธิชุมชน และกฎหมายอธิบายให้ เกษตรกรมีความเข้าใจว่า พวกเขามีสิทธิในที่ดินทำกินตามบทบัญญัติที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่ง มีระบุมตราว่าด้วยการปฏิรูปภาคการเกษตร เพียงแต่รัฐบาลไม่นำมาปฏิบัติในการบังคับใช้ กฎหมาย อีกทั้งในกฎหมายยังมีระบุไว้ว่า รัฐมีหน้าที่ต้องเวนคืนที่ดินขนาดใหญ่ที่ไม่มีการใช้ทำ ประโยชน์ จากการให้ข้อมูล และแลกเปลี่ยนมุมมองทางความคิดในประเด็นต่าง ๆ แล้วนั้น ทำ ให้เกษตรกรผู้เข้าร่วมกลุ่มเริ่มตระหนักในสิทธิตนเองมากขึ้น จนกระทั่งกลุ่มได้มีข้อตกลงร่วมกัน ในการปฏิบัติการเข้ายึดที่ดิน ซึ่งพวกเขามองว่ามันจะนำไปสู่การสร้างเงื่อนไขสำคัญในการ กดดันรัฐบาลให้มีการบังคับใช้กฎหมาย ตลอดจนการมีที่ดินทำกินของกลุ่มเกษตรกรเอง

ภายหลังจากบรรลุข้อตกลง ได้มีการศึกษา และวิเคราะห์ร่วมกันจากประสบการณ์ใน อดีต ในการเข้าปฏิบัติการยึดที่ดินเอง กลุ่มได้มีข้อตกลงโดยมีวิธีการเคลื่อนไหวในขั้นแรกว่า คนในครอบครัวจะต้องเข้าร่วมปฏิบัติการทุกคน และกระทำการในช่วงกลางคืนเพื่อเลี่ยงการ ปะทะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ในขณะเดียวกันผู้เข้าร่วมจะรวมกลุ่มกันเป็นคณะกรรมการชุดละ 15-20 คน ซึ่งทั้งหมดจะมีประมาณ 20 ชุด ในแต่ละชุดจะมีรถบรรทุก มีการจัดตั้งกองทุน และ สัมภาระต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่ม ใช้เวลาเตรียมการประมาณ 4 เดือน ต่อจากนั้นแต่ละกลุ่ม ก็จะ เข้าทำการยึดที่ดินที่เป็นเป้าหมาย จนกระทั่งค่ายสามารถจัดตั้งได้เสร็จสิ้นในตอนเช้า และ

เมื่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มในการเข้ายึดที่ดินเป็นที่รับทราบ สิ่งที่มาคือการกระทำของพวกเขาก็จะปรากฏบนหน้าสื่อ เจ้าของที่ดินจะทำการแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่รัฐให้ขับไล่ผู้บุกรุก หนายความของกลุ่มจะเข้ามายังที่เกิดเหตุเพื่อโต้แย้งตามสิทธิที่ดินทำกินอันเว้นว่างจากการทำประโยชน์ตามข้อกำหนดที่กล่าวไว้ในข้างต้น ซึ่งกลุ่มเองได้ประเมินว่าหากพวกเขาชนะพวกเขาก็จะได้ทำการตรวจสอบและเวนคืนที่ดิน แต่หากกลุ่มแพ้ สาเหตุก็ย่อมมาจากอำนาจของเจ้าของที่ดินที่มีมากพอ และหากเจ้าหน้าที่ต้องการจะขับไล่จริง ๆ กลุ่มก็พร้อมจะรับมือสถานการณ์โดยหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงในการเผชิญหน้าดังกล่าว

ปฏิบัติการของกลุ่มMSTได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในปี 1996 ที่เจียโคเมตติในรัฐปารานา ซึ่งมีเกษตรกรจำนวนมากเข้าร่วมปฏิบัติการ ผลสรุปของการเคลื่อนไหวในครั้งนี้คือไม่มีการปะทะกันระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐด้วยความรุนแรงด้วยท่าทีที่ประนีประนอมของกลุ่ม ในขณะที่เดียวกันเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ยังอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มผู้เคลื่อนไหวโดยการช่วยจัดขบวนแถวของกลุ่มเพื่อไม่ให้เกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนระหว่างการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ขณะเดียวกัน โครงสร้างของกลุ่มMSTนั้นไม่มีประธาน แต่ขับเคลื่อนแบบรวมหมู่ โดยมีคณะกรรมการทำหน้าที่ในการตัดสินใจทางการเมือง และจัดสรรภาระงานต่าง ๆ ในองค์กร ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวมีทั้งในระดับภูมิภาค รัฐ และระดับชาติ ซึ่งเฆาเปโตร สเตติเล เป็นหนึ่งในคณะกรรมการระดับชาติซึ่งมีด้วยกันทั้งสิ้น 21 คน ส่วนฐานสนับสนุนทางงบประมาณของกลุ่มส่วนใหญ่มาจากการออกค่าใช้จ่ายร่วมกันในส่วนงานที่แต่ละกลุ่มรับผิดชอบในช่วงแรกเริ่มของการปฏิบัติการเพื่อไม่ให้เกิดการเกี่ยงหรือผลักความรับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายแก่คนใดหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ภายหลังจากการยึดที่ดินเป็นผลสำเร็จแล้วนั้น เกษตรกรแต่ละรายจะต้องแบ่งรายได้ 2 เปอร์เซ็นต์จากมูลค่าผลผลิตที่ได้ให้แก่กลุ่ม ซึ่งจะนำไปสนับสนุนประชาชนกลุ่มอื่นที่ยังคงตั้งค่ายเคลื่อนไหวอยู่ในบราซิล ทั้งในการอบรมการปฏิบัติงาน ในส่วนของเกษตรกรที่ไม่มีรายได้เพียงพอต่อการจัดแบ่งส่วนดังกล่าวแก่กลุ่มได้ ก็จะทดแทนด้วยการส่งคนออกไปช่วยอบรมทางการเกษตรแก่กลุ่มไร้ที่ดินในที่อื่น ๆ แทนส่วนสาธารณูปโภค หรือสิทธิประโยชน์ขั้นพื้นฐาน เรื่องของที่พัก ไฟฟ้า โรงเรียน การฝึกอบรมครู เป็นต้น กลุ่มได้มีความพยายามในการให้รัฐเข้ามาสนับสนุนและรับผิดชอบในส่วนนี้ ขณะเดียวกันกลุ่มได้ทำข้อตกลงร่วมกับมหาวิทยาลัยในการช่วยเหลืออบรมทางการเกษตรแก่สมาชิกMSTจำนวน700 คนต่อปี โดยรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย ส่วนกลุ่มจะเป็นผู้จัดหลักสูตร และกำหนดแนวทาง

ในขณะที่เดียวกันก็มีกลุ่มทุนสนับสนุนจากยุโรปอยู่บ้างแต่กลุ่มไม่ได้มองว่านั่นเป็นความช่วยเหลือหลักไปนอกเหนือจากแนวทางที่กลุ่มได้วางไว้

จากสองกรณีที่กำลังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการยึดพื้นที่ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการขยายปริมาณผลการรับรู้ปัญหา ซึ่งลักษณะสิทธิชุมชนจากทั้งสองกรณีถือเป็นประเด็นที่ไม่ได้เฉพาะเจาะจงแก่สองพื้นที่ทั้งในบราซิลหรือภาคใต้ของประเทศไทย แต่ยังคงเป็นประเด็นปัญหา ร่วมสมัยในหลาย ๆ พื้นที่บนโลก อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตสำคัญอีกประการจากทั้งสองกรณีคือ การจัดการและขับเคลื่อนกลุ่มด้วย “องค์ความรู้” โดยเฉพาะความรู้ด้านกฎหมาย อีกทั้งในที่นี้ กลุ่ม MST ยังเป็นตัวอย่งที่ดีในการขับเคลื่อนประเด็นปัญหาสิทธิของประชาชน ซึ่ง นอกเหนือจากประสบความสำเร็จในการทวงสิทธิจัดสรรทรัพยากรจากรัฐบาลแล้ว ยังขับเคลื่อนด้านองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการจัดการทรัพยากรในส่วนของที่ดินที่ได้รับการจัดสรร อีกด้วย

4. ความเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของไทย

การศึกษาประเด็นสิทธิชุมชนในสังคมไทยนั้นยังถือว่าไม่นานนักนับจากช่วงเวลา ในช่วงแรกของการศึกษาซึ่งเกี่ยวข้องกับสิทธิผ่านขบวนการชาวนาในช่วงปี 2530 ต่อด้วย ประเด็นสิทธิในทรัพยากรซึ่งรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการ งานศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว ยังได้วิเคราะห์ไปจนถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่มีรัฐทำหน้าที่ในการเข้า แหย่ชิงทรัพยากรชุมชน จนกระทั่งพัฒนาการทางการศึกษาสิทธิชุมชนไทยได้ดำเนินเรื่อยมา จนกระทั่งมีการให้ความหมายสิทธิชุมชนไว้ว่า "เป็นสิทธิร่วม" เหนือทรัพย์สินของชุมชนที่ชุมชน จะต้องดูแลร่วมกัน (ประภาส ปิ่นตบแต่งและกฤษฎา บุญชัย, 2551)

ในงานวิจัยของเลิศชาย ศิริชัย (ชลธิรา สัตยาวัดณา, บรรณาธิการ, 2546) ได้กำหนด พื้นที่การศึกษาสิทธิชุมชนในภาคใต้โดยอาศัยลักษณะความสำคัญทางด้านเวลาของแต่ละชุมชน มากำหนดจากชุมชนหมู่บ้าน 5 แห่งในภาคใต้ สิ่งที่พบจากงานศึกษานี้คือความสัมพันธ์ในการ ใช้ทรัพยากรกับระบบการจัดการทรัพยากรชุมชน อันมีฐานคิดสำคัญเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อคติ ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทต่อสำนึกในการจัดการทรัพยากร ตลอดจนระบบการผลิตเปลี่ยน หมุนเวียนกรรมสิทธิ์ผ่านการจับจองใช้สอยในพื้นที่นั้น ๆ จนกระทั่งนำไปสู่การเชื่อม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ซึ่งการกำหนดความหมายของสิทธิชุมชนในบริบทนี้เองไม่ต่างจาก

ความหมายในข้างต้นคือเป็นสิทธิร่วมที่คนในชุมชนต้องดูแลร่วมกัน ในขณะที่เดียวกัน กระบวนการของการให้ความหมายก็ดำเนินไปตามวิธีคิด และภูมิปัญญาของชุมชนนั้น ๆ ในขณะที่เดียวกันปัญหาที่พบในประเด็นสิทธิชุมชนจากกรณีศึกษาคือกระบวนการของความเป็นรัฐในสภาวะสมัยใหม่ซึ่งนับตั้งแต่การจัดสรรที่ดินในรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ตลอดจนการประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 ได้สร้างผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน อันนำไปสู่กระบวนการสู่การเบียดขับชุมชนไปสู่ความเป็นชายขอบ ซึ่งข้อเสนอทางออกเกี่ยวกับปัญหาในกรณีนี้คือรัฐต้องยอมรับต่อระบบความรู้ อำนาจในการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนในการดูแลสภาพแวดล้อม ตลอดจนนิเวศทางชุมชนให้ดำรงคงอยู่ ซึ่งถือเป็นการคืนสิทธิในการกำหนดตนเองแก่ชุมชนท้องถิ่น

วิชช์ จีระแพทย์ (2545) ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญถึงการพิจารณาสิ่งที่คุณค่าพื้นฐานทางสังคมไทยในการเคารพทั้งในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน การประสานประโยชน์ระหว่างองค์กรท้องถิ่น ตลอดจนองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนนั่นเอง ซึ่งทิศทางในส่วนนี้ที่ว่าจะดำเนินไปอย่างไร รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะส่วนสำคัญในการทำการศึกษายังคงเป็นจุดอ่อนสำคัญที่สังเกตเห็น ในขณะเดียวกัน ยศ สันตสมบัติ (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, บรรณาธิการ, น. 2546) ยังมองว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในทางวัฒนธรรมเป็นส่วนเสริมสำคัญในการทำความเข้าใจเรื่องวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งซึ่งมีความต่างกันออกไป ตามแต่การกำหนดผ่านลักษณะเฉพาะผ่านความเป็นพื้นที่ ในขณะเดียวกัน สมชาย ปรีชาศิลปกุล (2556) ได้เสนอโครงร่างวิจัยประเด็นว่าด้วยความเฟื่องฟูและความตกต่ำของขบวนการสิทธิชุมชน นับตั้งแต่การกำหนดความหมายสิทธิชุมชนในสังคมไทย กระบวนการนิติรัฐเกี่ยวกับสิทธิชุมชนจากข้อสังเกตที่มีต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เกี่ยวกับข้อกฎหมายที่ยังคงมีปัญหาในทางปฏิบัติ ความสำคัญขององค์กรท้องถิ่นในฐานะคำตอบของการปกป้องสิทธิชุมชนโดยภาครัฐ ความถดถอยของขบวนการสิทธิชุมชนจากเชิงรุกระดับกลุ่มเป็นการตั้งรับในระดับปัจเจก และการตั้งคำถามถึงการที่จะเผชิญหน้าต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ต่อไปได้อย่างไร และอุดมการณ์สิทธิชุมชนที่เคยมีมาจะยังคงผลต่อไปในสภาวะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้หรือไม่ ซึ่งจากข้อเสนอดังกล่าวเกี่ยวกับแนวทางการขับเคลื่อนเกี่ยวกับสิทธิชุมชนไทย ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงภาพสำคัญในบริบทที่ยังคงเป็นเรื่องท้าทายทั้งต่อชุมชน นักวิชาการ นักเคลื่อนไหว ตลอดจนหน่วยงานรัฐในการจัดการกับโจทย์ของความเคลื่อนไหวในสภาวะของกาลเวลาที่ไม่วางที่

5. ความเป็นไปได้ของสิทธิชุมชนในสถานะสมัยใหม่

ความเป็นสมัยใหม่ได้หล่อหลอมให้ชีวิตมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงบนฐานของการปรับปรุงและพัฒนาอยู่เสมอ หากพิจารณาในทางประวัติศาสตร์ ความเป็นสมัยใหม่คือผลผลิตสำคัญในการก้าวข้าม และละทิ้งส่วนที่ไม่ต้องการออกไป ยิ่งในชีวิตประจำวันของคนเรามีการเพิ่มศักยภาพการรับรู้สิ่งใหม่ ๆ เร็วมากขึ้นเท่าไร ความเป็นสมัยใหม่ก็ยิ่งแสดงสถานะแห่งความจำเป็นจนแปรสภาพกลายเป็นสิ่งที่ขาดไปไม่ได้ รัฐประชาชาติเองถือเป็นผลผลิตจากความเป็นไปของประวัติศาสตร์ที่พิสูจน์ให้เห็นว่ารัฐไม่เคยจำเป็นสำหรับผู้คนในยุคเข้าป่าล่าสัตว์ และด้วยสาเหตุของการที่รัฐนั้นไม่เคยจำเป็นมาก่อนนั่นเอง อิทธิพลในการสร้างความจำเป็นในช่วงเวลาที่เปลี่ยนไปก็ย่อมเป็นไปได้ และความเป็นไปได้ที่เกิดขึ้นจากปัจจัยทางประวัติศาสตร์นั้นก็ย่อมทำให้เกิดความจำเป็น การที่สิ่งหนึ่งได้เข้าไปสร้างความสำคัญในชีวิตประจำวันได้จึงถือเป็นผลผลิตจากความเป็นไปได้จากสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและประกอบสร้างขึ้นมา

สำนักชุมชนเรื่องสิทธิในสถานะสมัยใหม่ที่ผูกโยงเข้ากับกฎหมาย หรือสถาบันทางสังคม ถือเป็นความเป็นไปได้ของสิทธิชุมชนในการทำหน้าที่ต่อชุมชนนั้นได้อย่างหนึ่ง ถึงกระนั้นการสร้างความเป็นไปได้ไม่ใช่เรื่องที่จะสถาปนาได้ด้วยการไม่คำนึงถึงสิ่งที่ผ่านมาเลย การอาศัยเพียงอำนาจของความเป็นสมัยใหม่ที่คอยตัดทอนสิ่งที่ถูกมองว่าไม่จำเป็นตามความเข้าใจแบบสมัยใหม่นั้นก็คงไม่ใช่เรื่องที่ถูกต้องนัก เพราะสิ่งที่จะต้องรองรับกระบวนการในวาทกรรมที่พยายามห่อหุ้ม ห้อมล้อม และครอบงำสังคมให้เป็นไปนั้น คือการอาศัยการกำหนดความหมายด้วยมูลฐานของการมีอยู่ และไม่ใช่แค่รู้ถึงการมีอยู่ของตัวตน แต่ยังหมายรวมถึงอำนาจอื่นที่ชุมชนปฏิสัมพันธ์จนประกอบขึ้นเป็นวิถีคิดและวิถีชีวิต

6. สิทธิชุมชนบริบทด้านกฎหมายในประเทศไทย : การเคลื่อนไหวภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ

สิทธิชุมชนเพิ่งถูกนำมากำหนดอย่างแพร่หลายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งถือกันว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการร่างและเสนอแนวคิดที่ทันสมัยต่อการปฏิรูปประเทศไทยไปสู่ประชาธิปไตยในหลายประเด็นรวมถึงเรื่องสิทธิชุมชน ซึ่งได้บัญญัติไว้ในมาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(1) อนุรักษ์ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(3) เข้าซื้อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน หรือชุมชน หรือควมเห็นว่าการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชน และได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(4) จัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน สิทธิของบุคคล และชุมชนตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวด้วย

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ยังกำหนดหน้าที่ของรัฐ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องเอาไว้ใน มาตรา 57-58 กำหนดให้รัฐอนุรักษ์ คุ้มครอง ป่าไม้ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ให้รัฐต้องทำรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ (EIA HIA) และรับฟังความคิดเห็นของประชาชนก่อนดำเนินโครงการต่าง ๆ ฯลฯ

ส่วนประชาชนมีสิทธิที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิชุมชนถูกระบุไว้ในมาตรา 56 หมวดสิทธิ และเสรีภาพของปวงชนชาวไทยว่าบุคคลมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมร่วมกับรัฐและชุมชนในการ บำรุงรักษา และได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพ อยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตนตามที่กฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้ บุคคลสามารถฟ้องร้องรัฐได้ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามสิทธิและการมีส่วนร่วมดังกล่าว

ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้ระบุไว้ในมาตรา 66 บุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

และมาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพและ

ในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อ สุขภาพ อนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ย่อมได้รับความคุ้มครอง

สำหรับในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้ระบุเรื่องเกี่ยวกับสิทธิชุมชน ไว้ในมาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(3) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน หรือชุมชน หรือถ่วงการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชน หรือชุมชน และได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(4) จัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชนสิทธิของบุคคลและชุมชนตามวรรคหนึ่ง หมายความว่าความรวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการของประชาชนตามมาตราข้างต้นนั้น รัฐธรรมนูญได้ระบุไว้ใน มาตรา 41 บุคคล และชุมชนย่อมมีสิทธิ

(1) ได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูล หรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ

(2) เสนอเรื่องราวร้องทุกข์ต่อหน่วยงานของรัฐ และได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว

(3) ฟ้องหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำ หรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการพนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานของรัฐ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้กำหนดหมวด “หน้าที่ของรัฐ” ขึ้นนอกเหนือจากหมวดนโยบายแห่งรัฐ เพื่อกำหนดให้รัฐมีหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการตามบทบัญญัติในหมวดนี้ หากรัฐไม่ดำเนินการ ประชาชนและชุมชนมีสิทธิ์ที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ รวมทั้งฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องได้ ตามนัยมาตรา 51 ที่บัญญัติว่า “การใดที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐตามหมวดนี้ ถ้าการนั้นเป็นการทำให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรง ย่อมเป็นสิทธิของประชาชนและชุมชนที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ รวมตลอดทั้งฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดให้ประชาชนหรือชุมชนได้รับประโยชน์นั้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ”

ทั้งนี้ สาระของรัฐธรรมนูญในหมวดนี้ได้เน้นให้รัฐต้องดำเนินการเพื่อประกันการเข้าถึงบริการ/สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน รวมทั้งทำให้สิทธิของประชาชนเป็นจริงตามที่บัญญัติไว้ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ในกรณีนี้ ได้แก่ มาตรา 57 มาตรา 58 และมาตรา 59 มาตรา 57 รัฐต้อง

(1) อนุรักษ์ ป่าไม้ และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องรวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

(2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ป่าไม้ บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 58 การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง

ในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวังให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการให้มีการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมและโดยไม่ชักช้า

อีกทั้งในบทบัญญัติตามมาตรา 59 ได้กำหนดให้รัฐต้องเปิดเผยข้อมูล หรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐที่มีใช้ข้อมูลเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ หรือเป็นความลับของทางราชการตามที่กฎหมายบัญญัติ และต้องจัดให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารดังกล่าวได้โดยสะดวก

หากพิจารณาในแง่โครงสร้างและกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นที่บัญญัติตามลายลักษณ์อักษร ที่เกี่ยวข้องในการให้อำนาจชุมชนมีสิทธิในการจัดการและใช้ทรัพยากรในชุมชนนั้นได้กำหนดไว้ชัดเจน และมีกลไกหรือหน่วยงานที่มีบทบาทและหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการนี้ โดยมีการตรวจสอบ ปรับปรุงข้อกฎหมายที่ยังเป็นปัญหาต่อสิทธิชุมชน และมีสภาพบังคับให้ปฏิบัติตามหรือมีบทลงโทษหากละเว้นการปฏิบัติตามกฎหมาย รวมถึงให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำตามข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในเชิงนโยบาย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ นั้น ยังคงมีการละเมิดสิทธิชุมชนในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง และยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ในสถานการณ์ทางการเมืองที่กลไกของรัฐไม่ได้ดำเนินการตามเจตนารมณ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย รวมถึงระบบการตรวจสอบและการบังคับใช้กฎหมายยังเอื้อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างสิทธิของผู้ที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมกัน

7. นิยาม องค์ประกอบและตัวชี้วัดสิทธิชุมชน

หลักการสิทธิชุมชนที่มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ(2543, 35-40) ได้นิยามสิทธิชุมชนโดยจำแนกให้เห็นตามองค์ประกอบ โดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

หนึ่ง สิทธิชุมชน คือ ข้อตกลง กฎเกณฑ์ทางสังคม หรือการพัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันร่วมกันของกลุ่มคนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการเศรษฐกิจ สังคมและอื่น ๆ นั้นในระบบการจัดการทรัพยากรและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล

สอง สิทธิชุมชนรูปแบบเชิงซ้อน ภายใต้ข้อตกลงจัดการร่วมกันของชุมชนจะมีสิทธิหลายประเภทแต่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง สิทธิการใช้ การจัดการ สิทธิแต่ละประเภทถูกจัดขึ้นมาจากความสัมพันธ์กันภายใต้ความเป็นชุมชนสำหรับสิทธิในลักษณะความสัมพันธ์เชิงซ้อน

สาม สิทธิชุมชนมีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วม ไม่กีดกันการมีส่วนร่วมจากภายนอก แต่ก็สร้างเงื่อนไขหรือกฎกติกาควบคุมการใช้จากภายนอกไม่ให้ละเมิดของชุมชน

สี่ อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนวางอยู่บนพื้นฐานว่าด้วยความยั่งยืน และความเป็นธรรม โดยให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการเข้าถึงทรัพยากร และได้รับการแบ่งปันทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ต้องอยู่บนพื้นฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน ไม่ใช่บริโภคให้หมดไป

จากองค์ประกอบสิทธิชุมชนดังกล่าวอาจนำมาสู่การกำหนดตัวชี้วัดเบื้องต้นของการมีสิทธิชุมชน 4 ประการ ได้แก่

ตัวชี้วัดที่ 1 การบังคับใช้สิทธิชุมชนประสบความสำเร็จหรือไม่ เช่น ชุมชนได้รับความไว้วางใจและสามารถให้คำแนะนำเกี่ยวกับกิจกรรมหรือนโยบายด้านการประกอบอาชีพแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ตัวชี้วัดที่ 2 มีเป้าหมายเพื่อจัดการใช้และบำรุงรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนหรือไม่ เช่น มีการกระทำหรือดำเนินการเกี่ยวกับพื้นที่ในชุมชนเป็นไปเพื่อความสมดุลและยั่งยืนของฐานทรัพยากรในชุมชน

ตัวชี้วัดที่ 3 มีการบังคับใช้สิทธิในลักษณะที่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งกฎหมายหรือไม่ เช่น มีการเคลื่อนไหว/ขับเคลื่อนหรือการกระทำใดๆ ที่ก่อให้เกิดการยอมรับการมีอยู่ของสิทธิชุมชน

ตัวชี้วัดที่ 4 การบังคับใช้สิทธิชุมชน ได้นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนหรือไม่ เช่น

มีกิจกรรม/ประเพณีตามวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมที่จัดขึ้น/กระทำ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการ
ร่วมกันดูแลปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อการจัดการดูแลทรัพยากร
ของตน (สาวตรี สุขศรี, 2554, น.4)

ความสอดคล้องกันในแต่ละภาคส่วน หรือแต่ละระดับในสังคมในการนิยาม หรือการ
รับรู้ในเรื่องสิทธิชุมชนเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะนำมาสู่การบังคับใช้กฎหมาย และการดำเนินการ
ตามบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องสอดคล้องกับหลักการสิทธิชุมชนจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 3 ระเบียบวิธีในการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านสิทธิชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างสถาบันการศึกษาในระดับพื้นที่ที่ได้มีการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือด้านสิทธิมนุษยชนกับสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาวิจัย ได้แก่ 1) ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง 2) แกนนำของกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของอ่าวปัตตานีและผู้นำชุมชน และ 3) เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยมีขอบเขตการดำเนินงาน ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ผ่านกระบวนการออกแบบการศึกษาวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนในพื้นที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ในอดีตและในปัจจุบันที่เป็นอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้ผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ร่วมกันกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาสหสิทธิชุมชนด้วยตนเอง

2. ขอบเขตในการศึกษา

2.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยศึกษาสถานการณ์และสภาพปัญหาสหสิทธิชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการทรัพยากรและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลในการประกอบอาชีพของชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานีตลอดจนผลสำเร็จและอุปสรรคจากการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน และการมีส่วนร่วมในการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี

2.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2560-2561

2.3 ขอบเขตของกลุ่มประชากร

จากประชากรในการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชน และชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานี จำนวน 65 คน เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน 7 คน คณะผู้แทนจากสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จำนวน 3 คน รวมทั้งสิ้น 75 คน

ตารางที่ 1 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน (คน)
<u>แกนนำ/ตัวแทนกลุ่มเคลื่อนไหว</u>	
-กลุ่มแกนนำประธานชมรมประมงพื้นบ้าน	3
-กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน อ่าวปัตตานี	7
-กลุ่มชาวบ้าน	34
-กลุ่มสตรี	8
-กลุ่มนักวิจัยชุมชน	2
-กลุ่มอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	2
-กลุ่มเกี่ยวกับการลูก้าที่ทำกิน	1
-กลุ่มภาคประชาสังคม	1
-กลุ่มบัณฑิตแรงงาน	1
-กลุ่ม อสม.	4
-กลุ่มเกษตรตำบล	2
<u>ผู้นำชุมชน</u>	
-สมาชิกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น	4
<u>เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง</u>	
-เจ้าหน้าที่ตำรวจ สถานีตำรวจน้ำ 2 กองกำกับการ 7 กองบังคับการตำรวจน้ำ จังหวัดปัตตานี	1
-เจ้าหน้าที่สำนักงานบริหารจัดการ	1

กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน (คน)
ประมงทะเลจังหวัดปัตตานี -เจ้าหน้าที่ สำนักงาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดปัตตานี	1
คณะผู้แทนจากสำนักงาน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (ร่วมสังเกตการณ์)	3
รวม	75

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แบบสังเกตการณ์และบันทึกภาคสนาม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ข้อมูลทุติยภูมิ โดรรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารวิชาการ บทความ งานวิจัย คำร้องและรายงานผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติที่เกี่ยวข้อง โดยการทบทวนวรรณกรรมเพื่อจัดทำกรอบแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย

2) ข้อมูลปฐมภูมิ รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่เหมาะสมได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก/กลุ่ม การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม การลงพื้นที่สอบถามกลุ่มตัวอย่างโดยตรง เป็นต้น โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

(1) ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ทำการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงแกนนำของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของอ่าวปัตตานีและผู้นำชุมชน

(2) เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้และถอดบทเรียนความสำเร็จของการเคลื่อนไหวที่ผ่านมารวมถึงวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการเข้าถึงสิทธิชุมชน การละเมิดสิทธิชุมชนและสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของอ่าวปัตตานี โดยกำหนดให้มี

กระบวนการที่กลุ่มตัวอย่างได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความรู้ ถอดบทเรียน รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว

4) จัดการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) กับตัวแทนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และแกนนำของกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของอ่าวปัตตานี เพื่อให้ทราบถึงอุปสรรคที่เกิดขึ้นเมื่อมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่หลากหลายโดยชุมชนชาวประมงพื้นบ้านมาปฏิบัติจริงในชุมชน โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง “สิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร” และร่วมกันเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา

5) จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่ออบรมให้ความรู้และกำหนดอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : F.S.C.) ของประชาชนในพื้นที่ และสมาชิก/แกนนำของกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเคลื่อนไหว เพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของอ่าวปัตตานี รวมทั้งนำประสบการณ์/ความต้องการ/เจตนาของผู้เข้าร่วมในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน เพื่อให้ได้แผนปฏิบัติการหรือแนวทางในการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ยั่งยืน เป็นธรรม และได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีผู้เข้าร่วมที่มีความหลากหลาย เช่น แกนนำ/ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน และคณะผู้แทนจากสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นต้น รวมอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 50 คน

6) เวทีประเมินความเข้าใจและสรุปผลการดำเนินโครงการ โดยมีผู้เข้าร่วม ได้แก่ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง สถาบันการศึกษา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของอ่าวปัตตานี และประชาชนในพื้นที่อย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 30 คน

สำหรับกระบวนการเก็บข้อมูลและการวิจัย คณะผู้วิจัยได้ให้นักศึกษาในสถาบันการศึกษามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ได้แก่ นักศึกษาในระดับปริญญาตรี แขนงการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ชั้นปีที่ 3 และ นักศึกษาในรายวิชา 196-207 และ 196-210 รัฐและสังคม (State and Society) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการรัฐศาสตร์วิจัยเพื่อชุมชนที่มุ่งเน้นจัดการศึกษาที่มีการนำทฤษฎีในชั้นเรียนมาสู่การปฏิบัติผ่านการลงพื้นที่ในชุมชน เพื่อให้ นักศึกษาสามารถใช้ทฤษฎีที่เรียนมาได้จริงและเป็น การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ตลอดจนสามารถหาแนวทางการพัฒนาชุมชนได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ดังตารางการเก็บข้อมูลต่อไปนี้

ตารางที่ 2 กิจกรรมการเก็บข้อมูลการวิจัย

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่เก็บข้อมูล	กลุ่มเป้าหมาย	การมีส่วนร่วมของนักศึกษา
กรกฎาคม 2560 – กุมภาพันธ์ 2561	สังเกตการณ์	ริมทะเล รอบอ่าวปัตตานี บริเวณบ้านบานา บ้านแหลมนก และแหลมโพธิ์	-	-ถ่ายภาพนิ่ง/วิดีโอ
กรกฎาคม 2560 – กุมภาพันธ์ 2561	สัมภาษณ์/ พูดคุย	ริมทะเล รอบอ่าวปัตตานี บริเวณบ้านบานา บ้านแหลมนก และแหลมโพธิ์	ชาวประมง/ชาวบ้าน/ แกนนำกลุ่ม เคลื่อนไหว	-ล่ามแปลภาษามลายู -ติดต่อประสานงาน กับผู้ให้ข้อมูลหลัก -ถอดเทปสัมภาษณ์ -ร่วมวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
วันพุธที่ 12 กรกฎาคม 2560	จัดเวที แลกเปลี่ยน ความรู้และ ถอดบทเรียน ความสำเร็จ ของการ เคลื่อนไหวที่ ผ่านมา	ห้องศรีวิงสา คณะ รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	1. กลุ่มชาวประมง พื้นบ้านอ่าวปัตตานี จำนวน 7 คน 2. กลุ่มสตรี จำนวน 7 คน 3. กลุ่มนักวิจัยชุมชน จำนวน 2 คน 4. ประธานอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิง นิเวศ จำนวน 1 คน 5. กลุ่มผู้ได้ถูกรุกไล่ที่ ทำกิน จำนวน 1 คน	นักศึกษาผู้ช่วยวิจัยชั้น ปีที่ 3 จำนวน 9 คน -ดำเนินการ กระบวนการจัดเวที แลกเปลี่ยน -ร่วมคิดประเด็น คำถาม -ถอดเทปข้อมูลจาก เวทีการแลกเปลี่ยน -เขียนรายงานการจัด เวที -ร่วมวิเคราะห์ข้อมูล เบื้องต้นภายใต้การให้ คำปรึกษาจากผู้วิจัย

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่เก็บข้อมูล	กลุ่มเป้าหมาย	การมีส่วนร่วมของนักศึกษา
			6. ภาคประชาสังคม จำนวน 1 คน 7. ประธานชมรม ประมงพื้นบ้าน จำนวน 1 คน 8. นักศึกษาผู้ช่วย จำนวน 9 คน รวม 29 คน	
วันพุธ ที่ 4 ตุลาคม 2560	การสนทนา กลุ่ม (Focus Group)	ห้องประชุมศรีตานี คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขล นครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	1. องค์การบริหาร ส่วนท้องถิ่น จำนวน 1 คน 2. ตัวแทนชาวประมง พื้นบ้านอ่าวปัตตานี จำนวน 1 คน 3. แกนนำของกลุ่ม ต่าง ๆ จำนวน 2 คน 4. นักศึกษาผู้ช่วย จำนวน 2 คน รวม 6 คน	นักศึกษาผู้ช่วยวิจัยชั้น ปีที่ 3 จำนวน 1 คน เข้าร่วมเก็บประเด็น และถอดเทปบท สนทนากลุ่ม
วันเสาร์ที่ 4 พฤศจิกายน 2560 วันอาทิตย์ และจันทร์ ที่ 5-6 พฤศจิกายน	การประชุม เชิงปฏิบัติการ เพื่ออบรมให้ ความรู้และ กำหนด อนาคต ร่วมกัน	ห้องศรีวิงสา คณะ รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขล นครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี องค์การบริหารส่วน	1. แกนนำ/ตัวแทน ชาวประมง/ผู้นำ ชุมชน ดังนี้ 1.1 กลุ่มชาวประมง พื้นบ้าน อ่าวปัตตานี จำนวน 50 คน 1.2 กลุ่มประมงเมือง	นักศึกษาจำนวน 113 คนร่วมกันจัดกิจกรรม เวทีโดยแบ่งหน้าที่กัน ทำตามความถนัด -ร่วมนำเสนอประเด็น เพื่อให้เกิดแลกเปลี่ยน ระหว่างกลุ่มผู้เข้าร่วม

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่เก็บข้อมูล	กลุ่มเป้าหมาย	การมีส่วนร่วมของนักศึกษา
2560	(Future Search Conference: F.S.C.)	ตำบลแหลมโพธิ์ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี	ปัตตานี จำนวน 4 คน 1.3 กลุ่มวิสาหกิจ ชุมชน จำนวน 1 คน 1.4 กลุ่มชมรม พื้นเมือง จำนวน 2 คน 1.5 กลุ่มสตรีจำนวน 13 คน 2. คณะผู้แทนจาก สำนักงาน คณะกรรมการสิทธิ มนุษยชนแห่งชาติ จำนวน 3 คน 3. นักศึกษา จำนวน 113 คน รวม186 คน	-จัดทำรายงานผลการ ประชุมเชิงปฏิบัติการ -บันทึกภาพและวีดีโอ กิจกรรม
ธันวาคม 2560	การสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่รัฐ	-สถานีตำรวจน้ำ 2 กองกำกับการ 7 กองบังคับการ ตำรวจน้ำ จังหวัดปัตตานี -สำนักงานบริหาร จัดการประมงทะเล จังหวัดปัตตานี -สำนักงาน ทรัพยากรธรรมชาติ	เจ้าหน้าที่ภาครัฐ จำนวน 3 หน่วยงาน (สถานีตำรวจน้ำ 2 กองกำกับการ 7 กอง บังคับการตำรวจน้ำ, สำนักงานบริหาร จัดการประมงทะเล ปัตตานี,สำนักงาน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม)	-ร่วมเก็บข้อมูล -ร่วมสัมภาษณ์พูดคุย -ถอดเทปบท สัมภาษณ์สรุปเป็น รายงาน

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่เก็บข้อมูล	กลุ่มเป้าหมาย	การมีส่วนร่วมของนักศึกษา
		และสิ่งแวดล้อม จังหวัดปัตตานี		
วันพฤหัสบดีที่ 8 กุมภาพันธ์ 2561	จัดเวทีเพื่อ ประเมินความ เข้าใจและ สรุปผลการ ดำเนิน โครงการ	ห้องศรีวิงสา คณะ รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขล นครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	1. หน่วยงานของรัฐ/ องค์การปกครองส่วน ท้องถิ่น/ผู้นำชุมชน จำนวน 6 คน 2. ตัวแทน สถาบันการศึกษา จำนวน 5 คน 3. ตัวแทนกลุ่มต่างๆ จำนวน 24 คน 4. นักศึกษาผู้ช่วย จำนวน 4 คน รวม 39 คน	-สรุปรายงานการ ประชุม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา สังเคราะห์ สรุป และจัดทำรายงานการวิจัยที่บรรจุข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานี

ในสถานการณ์อ่าวปัตตานี สิทธิชุมชนมีนิยามหลากหลาย ตัวอย่างเช่น การเคลื่อนไหวในปัญหาข้อพิพาทเรื่องหอยแครง ซึ่งเป็นเรื่องที่โดดเด่นที่สุดในด้านการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติจากการตื่นรู้และเกิดความตระหนักถึงสถานการณ์ที่เอกชนนำพื้นที่สาธารณะไปใช้ประโยชน์จนทำลายความหลากหลายทางระบบนิเวศไปจนกระทั่งการลิดรอนสิทธิในการทำมาหากินของชาวบ้านที่เป็นชาวประมงดั้งเดิมในพื้นที่ ประเด็นที่ชาวบ้านเคยเคลื่อนไหว คือ เรื่องหอยแครง ใ้โง่ (คอนโดตักปลา) อวนรุน อวนลาก คนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง คือ ผู้ประกอบอาชีพประมงพื้นที่ เนื่องจากทรัพยากรทางทะเลหายไป และขาดรายได้ ส่วนชาวบ้านได้รับผลกระทบในทางอ้อม เนื่องจากหากชาวประมงพื้นบ้านขาดรายได้ ชาวบ้านที่มีอาชีพอื่นก็จะขาดรายได้เช่นเดียวกัน เช่น อาชีพค้าขายก็ขาย เพราะทุกอาชีพมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน ในบทนี้ได้กล่าวถึงบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ และหน่วยงานหรือองค์กรสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานี ได้แก่ เรื่องอวนลาก อวนรุน คราดหอยแครง ใ้โง่และโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากภาครัฐ โดยจะได้วิเคราะห์ถึงความสำเร็จของการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น

1. นิยามสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี

สิทธิชุมชนในทางปฏิบัติแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ชุมชนมีความเข้าใจอยู่แล้วคือวิถีการใช้ชีวิตและการจัดการทรัพยากรตามธรรมชาติเพื่อการยังชีพตามวัฒนธรรมของตน รวมไปถึงการร่วมรักษาให้คงอยู่ แต่เมื่อสังคมมีการพัฒนาไปมีการเคลื่อนย้าย อพยพ และการเดินทางเพื่อแสวงหาทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการ จึงเกิดปัญหาในเรื่องความเข้าใจเรื่องการครอบครองสิทธิหรือการครอบครองทรัพยากรขึ้น แต่เดิมคนในชุมชนรับรู้และเข้าใจว่าพื้นที่ใดเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิในการหาอยู่หากิน ไม่มีใครมีกรรมสิทธิ์ผูกขาดได้ และไม่สามารถกีดกันคนอื่นไม่ให้ใช้หรือเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นของสาธารณะได้ แต่เมื่อมีสถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น ประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนจึงถูกหยิบยกขึ้นมาถกเถียงและการสร้างหรือให้การเรียนรู้และการรับรู้เกี่ยวกับสิทธิชุมชน จนต้องมีการนิยามว่าสิทธิชุมชนหมายถึงอะไร โดยต่างก็นิยามตามความเข้าใจของภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องนั้น รวมไปถึงการ

พยายามกำหนดบทบาทหน้าที่ว่าจะเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องสิทธิชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานีด้วย

จากผลการศึกษาพบว่านิยามของสิทธิชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานีมีหลากหลายแตกต่างกันทั้งในมุมมองของชาวประมงพื้นบ้านและชาวบ้านทั่วไปในพื้นที่ ดังนี้

1.1 ประชาชนทั่วไปในอ่าวปัตตานี

ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความเข้าใจนิยามของสิทธิชุมชนในระดับที่แตกต่างกันและหลากหลายในแง่มุมแรก ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความเข้าใจร่วมกันว่า สิทธิชุมชนในความหมายของสิทธิในความเป็นเจ้าของร่วมหรือของสาธารณะ ทุกคนมีสิทธิร่วมกัน ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้ ทุกคนได้รับเท่ากัน สิทธิที่ไม่ใช่ของใคร ที่ดินที่ไม่มีเจ้าของ ที่สาธารณะ พื้นที่ในทะเลทะเลไม่มีเจ้าของ มัสยิด โรงเรียน คือที่ที่คนในชุมชนสามารถใช้ร่วมกันได้

ความเข้าใจของคนในพื้นที่บางส่วนเข้าใจว่าสิทธิชุมชนหรือทรัพยากรไม่จำกัดเพียงแค่ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนแต่หมายรวมถึงทรัพยากรที่ได้รับการจัดสรรจากภาครัฐด้วย ก็ถือเป็นสินค้าสาธารณะที่เมื่อรัฐมอบให้ทุกคนมีสิทธิในการได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมและทั่วถึงและสิ่งนั้นเป็นสิทธิของชุมชน เช่น การได้รับแจกปะการังเทียม พันธุ์อนุบาลสัตว์น้ำ สิทธิในการทำประมงชายฝั่งทะเล คือ มีสิทธิในการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพร่วมกัน สิทธิในการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกันทางศาสนา เช่น มีมัสยิดร่วมกันในการละหมาด ในการเรียกพบปะในการเรียนอัลกุรอาน

สำหรับสิทธิชุมชนในลักษณะเชิงซ้อน ชาวบ้านเห็นว่า สิทธิในทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้ อยู่โดด ๆ แต่มีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับมิติด้านการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และมิติทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวพันกับอาชีพและความมั่นคงทางอาหารของคนทั้งในชุมชน เนื่องอ่าวปัตตานีสถานมีทรัพยากรร่วมกันก็คือ ทรัพยากรธรรมชาติทรัพยากรน้ำ ป่าชายเลน จะเป็นทรัพยากรหลักในการดำรงชีวิตและเป็นแหล่งรายได้ให้แก่คนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็อาชีพหลักคืออาชีพประมงหรืออาชีพเสริมในช่วงที่ไม่สามารถออกทะเลได้ คืออาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ชาวบ้านเล่าว่า “สามารถออกไปหาปลา เอาปลามาขายในการดำรงชีวิตไป ทรัพยากรที่นี่ไม่ว่าจะเป็น กุ้ง หอย ปู ปลา วันหนึ่งแต่ละลำเรือที่นี้เกือบ 100 กว่าลำ เฉลี่ยเรือเล็กวันหนึ่งมีรายได้จากการออกเรือ 400-500 บาทต่อวัน หากรายได้ประมาณ 500 บาทต่อวัน รายจ่ายก็ประมาณ 200-300 บาทต่อวัน แต่หากวันใดที่ทรัพยากรในน้ำน้อยลง” สำหรับอาชีพ

เสริมของคนที่นี่ คือการท่องเที่ยว ซึ่งมีกลุ่มบุณาดารา¹(Buna dara)จัดการเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวลงเรือชมวิวคูปาโกงกาง ดังที่สมาชิกกลุ่มบุณาดารากล่าวว่า “อุโมงค์โกงกางซึ่งเป็นอาชีพเสริม นี้อาชีพชุมชนที่ชาวบ้านต้องช่วยกันดูแลต้องปกป้องป่าชายเลน ใครที่ไหนดหรือภาครัฐจะมาก้าว่ายเรื่องบางเรื่องต้องมาคุยกับชุมชนก่อน ในชุมชนจะมีกฎกติกาของชุมชนในการอยู่ร่วมกัน”

1.2 แกนนำการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนอ่าวปัตตานี

ในขณะที่ประธานชมรมชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี ได้ให้ความหมายคำว่า สิทธิชุมชน คือสิทธิที่ประชาชนต้องได้รับการคุ้มครองจากรัฐ(รัฐต้องช่วยเหลือ ไม่ใช่ขัดแย้งกับประชาชน) ชาวประมงพื้นบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากอ่าวปัตตานีโดยไม่ถูกกีดกันจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น กลุ่มนายทุนไม่มีการละเมิดสิทธิของเราได้ และสิ่งที่บ่งบอกว่ามีสิทธิชุมชน คือประชาชนในพื้นที่มีสิทธิได้รับประโยชน์จากทรัพยากรในอ่าวปัตตานี ไม่มีผู้ใดหรือกลุ่มใดสามารถจับจองพื้นที่เป็นของตัวเองได้ และการกระทำทุกอย่างที่ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่ ต้องมีการรับฟังความเห็นจากประชาชนในพื้นที่

จากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรตามธรรมชาติในอ่าวปัตตานีพบว่า หากชาวบ้านหรือชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของจะทำให้จิตสำนึกในการรักษาและดูแลปกป้องอ่าวและทรัพยากรรอบอ่าวปัตตานีมีสูงกว่าการที่รัฐเป็นเจ้าของทรัพยากร ยกตัวอย่างการบริหารจัดการพื้นที่และการใช้ทรัพยากรในพื้นที่อ่าว ในอดีตชาวบ้านใช้การตั้งชื่อพื้นที่ตามชื่อของผู้ที่ไปหาปลาหรือสัตว์น้ำในพื้นที่นั้น ซึ่งมีมากกว่า 60 ชื่อ ถือเป็นการรักษาสิทธิของคนสมัยก่อน ซึ่งแตกต่างจากในปัจจุบัน ดังที่ชาวบ้านเล่าว่าถึงการบริหารจัดการพื้นที่ตามลักษณะการใช้งานว่า “แต่ละพื้นที่จะมีชื่อเรียกที่เป็นชื่อคน เช่น ลาโจะเปาะฮะ ลาโจะคือระ และลาโจะเจีซีตีที่เป็นชื่อคนเพราะว่าที่บริเวณนั้นจะเป็นที่ที่คนคนนั้นจะไปหาปลาทุกวันเป็นประจำเวลาเดิม และเวลานั้นพื้นที่นั้นก็จะป็นของเขา ถ้านอกเวลานั้นคนอื่นก็ไปใช้สิทธิในพื้นที่นั้นได้เป็นเหมือนความเชื่อและภูมิปัญญาแบบหนึ่งที่อยู่เป็นวิถีปฏิบัติของคนในพื้นที่ พอคนนั้นเสียชีวิต

¹ เดิมเป็นชื่อหมู่บ้านที่อยู่ติดกับป่าชายเลน มีประมาณ 10 หลังคาเรือน และดาราคือชื่อตันพุทรา ภาษามลายู อ่านว่า ดารอ ต่อมาชื่อ “BUNA DARA” ได้ถูกนำมาตั้งเป็นชื่อท่าเทียบเรือและประชาชนในพื้นที่ที่รวมตัวกัน กลุ่มนี้มีบทบาทดูแลทรัพยากรป่าชายเลน และทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวไป ชมวิวป่าโกงกาง อุโมงค์โกงกาง เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน เนื่องจากเห็นว่านักท่องเที่ยวสามารถเป็นอาชีพเสริมจากการทำประมงพื้นบ้าน กลุ่มบุณาดารามีโครงสร้างองค์กรประกอบด้วย ประธาน 1 คนและรองประธาน 2 คน มีที่ปรึกษา 2 คนได้แก่ โต๊ะอิหม่ามและผู้ใหญ่บ้าน มีเลขานุการ ประชาสัมพันธ์และกรรมการด้านต่าง ๆ ที่เป็นชาวบ้านในพื้นที่

คนอื่นก็ไปใช้ที่ตรงนั้นได้แต่ต้องเคารพและให้เกียรติเจ้าของเดิมจึงกลายเป็นความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ และยังเป็นการปกป้องทรัพยากรได้อีกด้วยเช่น พื้นที่บริเวณลาโจะเจซิติเป็นบริเวณที่เขาไปจับนกกันถ้าใครไปตัดต้นไม้ในบริเวณนั้นเจซิติก็จะมาหลอกเป็นความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติแต่มันเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักศาสนาเพราะเข้าข่ายซีริก² อาจทำให้ตกศาสนาได้” อย่างไรก็ตามปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้แทบจะไม่มีเหลือแล้วเพราะกลุ่มนักศึกษาที่เรียนด้านตะวันออกกลางกลับมาต่อต้านความเชื่อเหล่านี้จึงพยายามไม่ให้เชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้นระบบการจัดการแบบเดิมจึงเป็นเพียงแค่การบอกเล่าประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาของคนดั้งเดิมในพื้นที่ถึงการพยายามจัดการสิทธิของชุมชนด้วยวิธีการเคารพซึ่งกันและกันในวิถีอาชีพและการดูแลรักษา ชาวบ้านคนหนึ่งสะท้อนความรู้สึกว่า “เราพยายามจะบอกว่ามันเป็นสิทธิของชุมชนนะ พวกเขาเคยทำมาหากินที่นี่มาก่อนจู้ ๆ พวกคุณจะมาไล่พวกผมไปได้อย่างไร มีแค่ชื่อที่ยังเหลืออยู่จะให้มันเป็นรูปธรรมก็พุดยาก ต้องทำให้มันคาบเกี่ยวประวัติศาสตร์ ว่าเป็นของพวกเราคุณจะไปทำอะไรไม่ได้มันเป็นของพวกเรา คือสิทธิความเป็นเจ้าของไม่ใช่ของเราคนเดียวแต่เป็นของทุกคนเป็นสิทธิของชุมชนจริง ๆ ”

2. นิยามสิทธิชุมชน : หลากมิติหลายความเชื่อ

ความเข้าใจนิยามสิทธิชุมชนที่แตกต่างกัน มีสาเหตุมาจากการยึดหลักในการอธิบายที่แตกต่างกัน เช่น คนบางกลุ่มยึดตามหลักศาสนา คนบางกลุ่มยึดตามหลักความเชื่อ คนบางกลุ่มยึดหลักกฎหมาย ในขณะที่มีคนอื่นบางกลุ่มที่ยึดตามหลักผลประโยชน์ กลุ่มที่ยึดตามความเชื่อให้นิยามว่า สิทธิ หรือที่ชาวมลายูเข้าใจในความหมายว่า “เฮาะ” หมายถึงหากพื้นที่นั้นเป็นหน้าบ้านของเขาก็เป็นของเขา ดังนั้นเขาจึงสามารถจัดการและใช้ประโยชน์จากพื้นที่และ

---

² ในความหมายนี้คือซีริกใหญ่ คำว่าซีริกในกรอชานั้นล้วนหมายถึงซีริกใหญ่ ส่วนซีริกเล็ก มีระบุในหะดีษ ซึ่ง ซีริกใหญ่ หมายถึง การกระทำที่อาจทำให้ตกศาสนา และการทำดีทั้งหมดต้องเป็นโมฆะ ผู้กระทำหมดสิทธิการได้รับความคุ้มครองทางร่างกายและทรัพย์สินจากรัฐบาลอิสลาม เขาจะต้องตกรอกหากสิ้นชีวิตโดยไม่ขอประทานอภัยโทษและถอนตัว ทั้งนี้ เกิดจากการมอบการกราบไหว้ให้กับผู้อื่นนอกเหนือจากอัลลอฮ์แม้เพียงน้อยนิดก็ตาม เช่น การวิงวอนขอพร การเชือดสัตว์หรือบนบานกับผู้อื่นนอกจากอัลลอฮ์ไม่ว่ากับผู้ตายและผู้อื่น การวิงวอนขอความมั่งมีหรือขอให้หายป่วยใช้หรือขอสิ่งที่หวังหรือให้ขจัดภัยจากผู้อื่นนอกจากอัลลอฮ์ ดังที่คนทำไม่การณ์มักขอความคุ้มครองจากนักบุญ หรือที่คนนอกศาสนามักจะขอจากรูปปั้นต่าง ๆ เป็นต้น (อ้างอิงจากซุกรีย์นุร จงรักศักดิ์. (2559). **ประเภทของซีริก การตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์** (ออนไลน์). สืบค้นจาก:

<http://islamhouse.muslimthai.com/main/index.php?page=sub&category=9&id=20253> [19 มีนาคม 2561])

ทรัพยากรที่อยู่หน้าบ้านของเขาได้ เพราะมันเป็นสิทธิของเขา ในขณะที่หากนิยามตามกฎหมายซึ่งมักเป็นการกำหนดในลักษณะจากบนลงล่าง หากคนในชุมชนมีความเชื่อและการกระทำที่แตกต่างออกไปก็อาจจะผิดกฎหมายได้ สำหรับการละเมิดสิทธิชุมชนนั้นสมาชิกในอ่าวปัตตานีคนหนึ่งอธิบายว่า “สิทธิของชุมชนเปรียบเหมือนเรามีเอนดที่ดิน คุณจะมาทำอะไรที่ดินผมไม่ได้ แต่ตรงนี้สิทธิชุมชนที่นี้ใครก็ได้มีสิทธิเท่า ๆ กันในการที่จะไปประกอบอาชีพ แต่คุณต้องเคารพพื้นที่ที่ทำ เหมือนนกเวลามันบินออกไปหากินต้นไหนมีผลมันก็จะบินไปอยู่ตรงนั้น มันไม่ได้เจาะจงว่าวันนี้ต้องไปที่นั่นตลอดไม่ใช่ แต่เมื่อกฎหมายกำหนดอย่างนี้ แสดงว่ากำลังไปจำกัดสิทธิของคนในพื้นที่ว่าคุณออกนอกนั้นไม่ได้ ซึ่งมันขัดหลักของศาสนาด้วยเพราะว่าในทางศาสนาการกระทำดังนี้ คือ ของส่วนรวมใครใช้ก็ได้เพราะสิทธิชุมชนมันคือ ที่สาธารณะ ชุมชนมันคือทั้งหมด สังคม เศรษฐกิจด้วย จึงถือเป็นการละเมิดสิทธิต่อชุมชน... คำนียามของสิทธิชุมชนในด้านศาสนากับในด้านของกฎหมายมันต่างกัน พอมีกฎหมายสิทธิด้านศาสนาก็หายไป มันคือสิทธิในด้านกฎหมายมันมีพลังมากกว่า เช่น เมกกะโปรเจคต้องทำ ต่อให้กระทบกับสิทธิของคนในชุมชนก็ตาม เพราะโครงการใหญ่ ๆ ก็จะมีข้อช้อนกับสิทธิชุมชนอยู่แล้ว สุดท้ายคนที่ปกป้องสิทธิชุมชนก็ต้องเข้าคุก”

ตัวอย่างปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานีและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสาธารณะที่เป็นปัญหาหลักคือ การใช้เครื่องมืออุปกรณ์จับสัตว์น้ำไม่ถูกหลัก คือ การใช้ไฮโดร³ ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่จับทั้งปลาเล็กปลาใหญ่กึ่งเล็กกึ่งใหญ่ และยังทำลายดินใต้ท้องทะเล จนทำให้ทรัพยากรในทะเลเสียหายและอาจจะลดจำนวนลงจนสูญพันธุ์เป็นการทำลายความหลากหลายทางระบบนิเวศ นอกจากนี้ ยังมีปัญหานากุ้ง นาร้างทำลายทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและป่าชายเลนผลกระทบต่อระบบนิเวศ นำจากนากุ้งไหลลงสู่ทะเล ชาวบ้านเล่าว่า “ในอดีตแค่เดินริมทะเลก็เห็นหอยสามารถใช้มือเก็บได้เลย ปัจจุบันมีการใช้อุปกรณ์ไม่ถูกต้อง คือ คลาดเหล็ก⁴ ซึ่งคลาดเหล็กเป็นอุปกรณ์ที่สามารถขูดหอยและดินใต้ทะเลออกมา ในอดีตสาหร่ายมีมาก ปัจจุบันไม่มีเลย เพราะความมั่งง่ายของมนุษย์ที่ทิ้งขยะ ไม่รักษาความสะอาด” ซึ่งหากจะกล่าวถึงสิทธิชุมชนคนในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานียังมีหลายปัญหาที่ต้องได้รับการจัดการด้วยการดูแลอย่าง เช่น

3
รายละเอียดในภาคผนวกภาพประกอบ

4
รายละเอียดในภาคผนวกภาพประกอบ

รอบอ่าวปัตตานีนี้จะมีพื้นที่ป่าชายเลนที่กว้างใหญ่และมีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำและป้องกันกักตุนของตลิ่งและชายฝั่งทุกหมู่บ้านมีลักษณะเป็นป่าชุมชนและธนาคารอาหารของคนป่าชายเลน แต่ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีการจัดการแบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลปัจจุบันที่ป่าชายเลนถูกออกเป็นโฉนดเป็นของนายทุนไปหมด ชาวบ้านเล่าว่า “นี่คือประเด็นบนบกคือป่าชายเลนในทะเล 10 ปีที่แล้ว นายทุนจับจองพื้นที่เพื่อลงทุนทำมาหากินแย่งชิงกับชาวบ้านชาวประมง เพราะสิทธิชุมชนมีทั้งบนบกและในน้ำ สิ่งที่เราคาดหวังคืออยากให้สิทธิชุมชนศักดิ์สิทธิ์ให้เป็นสิทธิของชุมชนจริง ๆ”

สถานการณ์เช่นนี้เองที่นำมาสู่ความขัดแย้งเนื่องจากชาวบ้านเห็นว่า รัฐละเมิดสิทธิชุมชนของเขาในรูปแบบของการใช้กฎหมาย และส่วนหนึ่งกฎหมายยังมีลักษณะการจัดการที่ทำให้เปลี่ยนจากสิทธิชุมชนที่เป็นสาธารณะมาเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคล ทำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปในลักษณะการไม่คำนึงถึงการแบ่งปันหรือความยั่งยืน อันเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจระหว่างอำนาจของเอกชนในลักษณะปัจเจกบุคคลและอำนาจของชุมชนที่ต้องการให้พื้นที่อ่าวปัตตานีเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของและร่วมกันอนุรักษ์และจัดการใช้ทรัพยากร เนื่องจากชาวบ้านมีความเห็นว่าการบังคับนำมาซึ่งการขาดสิทธิการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากหลายภาคส่วนที่มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน ถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการทำให้การขับเคลื่อนเพื่อสิทธิชุมชนประสบความสำเร็จ ชาวบ้านในพื้นที่แสดงความคิดเห็นว่า “ตัวชีวิตที่เห็นชัดคือความสามัคคี ถ้าเราไม่มีทุนไม่มีอะไรมันก็ทำงานลำบาก ทำคนเดียวกับทำกันหลายคนมันจะเห็นผลกว่า เมื่อก่อนชาวบ้านยังไม่จับกลุ่มกัน เมื่อก่อนเรือใครน้ำมันหมดตอนที่ไปจับปลาเขาก็ไม่หันหน้ามาคุยกันต่างคนต่างอยู่จะไม่ค่อยช่วยเหลือกัน แต่สมัยนี้พอเราอยู่กันเป็นกลุ่มมีการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมกันชาวบ้านพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น ช่วยกันดูแลแลกเปลี่ยนความคิดของกันและกัน”

3. สิทธิชุมชนส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่

ความสำคัญของการมีสิทธิชุมชนหรือชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการสิทธิในชุมชนของตนเองในความคิดเห็นของประชาชน คือ หากมีสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี ประชาชนจะมีสิทธิมีเสียงในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่เกี่ยวข้อง มีการอนุรักษ์ทรัพยากรให้เกิดความ

อุดมสมบูรณ์ เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่าการฟื้นฟูทรัพยากรในทะเลจะสามารถทำให้พื้นที่ในการทำมาหากินส่วนรวมเพิ่มอาชีพ เพิ่มรายได้ อย่างเต็มที่และสามารถลดปัญหาการลักขโมย ลดปัญหาการใช้ไอ้โง่ อวนลาก อวนรุน ลดปัญหาการข้ามไปทำงานในประเทศมาเลเซีย แต่ในทางกลับกันหากไม่มีการจัดการเรื่องสิทธิชุมชนอย่างแท้จริงจะทำให้เกิดผลกระทบตามมาในแง่ลบคือ อ่าวปัตตานีถูกทำลาย ทรัพยากรเสื่อมโทรม และลดลงอย่างรวดเร็วจากการหาผลประโยชน์ของนายทุน ชาวประมงจะไม่มีงานทำ จึงต้องออกไปประกอบอาชีพที่อื่น ตลอดจนโครงการของภาครัฐไม่เกิดประโยชน์และตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่ยั่งยืนและเป็นปัญหาสังคมต่อไปในวงกว้างซ้ำเติมสถานการณ์ในพื้นที่ เนื่องจากการที่ชาวประมงไม่มีพื้นที่ในการทำมาหากิน จะเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้เยาวชนหันไปเสพยาเสพติด เนื่องจากอาจต้องออกจากระบบการศึกษาเพราะไม่มีค่าเล่าเรียน หรือเด็กขาดการดูแลเพราะพ่อแม่ต้องไปทำงานประเทศมาเลเซียเป็นปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจากการไร้ซึ่งการทำให้สิทธิชุมชนเกิดขึ้นจริงในพื้นที่ อาจส่งผลกระทบต่อในวงกว้างจนชุมชนล่มสลายอย่างที่เคยมีบทเรียนมาแล้วในหลายพื้นที่ที่รับเอาการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงความต้องการและบริบทของการรักษาความเข้มแข็งของชุมชนเข้ามาในพื้นที่

โดยสรุปจึงอาจกล่าวได้ว่า ประชาชนมีความเข้าใจว่าสิทธิชุมชนนั้นเป็นทั้งสิทธิที่เรามีอยู่แล้ว และสิทธิที่ต้องมีคนมามอบให้ อย่างไรก็ตามนิยามของสิทธิชุมชนนั้น ชุมชนดั้งเดิมมีสิทธิอยู่แล้วโดยไม่จำเป็นต้องมีรัฐหรือผู้ใดมามอบให้ ดังนั้นสำหรับภาครัฐ/ประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ ที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงฐานทรัพยากรในการดำรงชีวิตอาจถือเป็นเรื่องใหม่ เพราะในกรอบของกฎหมาย สิทธิชุมชนเพิ่งถูกนำมาใช้และรู้จักกันในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งแม้เป็นเรื่องที่อยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนมาแต่ดั้งเดิมแล้วก็ตาม แต่ความเข้าใจที่แตกต่างกันนี้เองนำมาสู่ความท้าทายในการเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานีจนกระทั่งปัจจุบัน

4. สถานการณ์และสภาพปัญหาสิทธิชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการทรัพยากรและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลในการประกอบอาชีพของคนในพื้นที่อ่าวปัตตานี

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวปัตตานี ภายใต้วิธีการทางการเมืองในระบบปกติ มีความชอบธรรมและสามารถกระทำได้มากยิ่งขึ้น เมื่อมีกฎหมายรัฐธรรมนูญบัญญัติเรื่องดังกล่าว ซึ่งวิธีการที่ผู้ได้รับผลกระทบใช้ในการเคลื่อนไหววิธีการหนึ่งคือการส่งข้อร้องเรียนมายังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ดังนี้

4.1 กรณีการกล่าวอ้างว่าชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบจากการประกาศบังคับใช้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558

กรณีผู้ร้องเรียนที่กล่าวอ้างว่าชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบเรื่องสิทธิชุมชนและการประกอบอาชีพจากการประกาศบังคับใช้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558⁵ โดยเฉพาะในมาตรา 34 ที่บัญญัติห้ามชาวประมงพื้นบ้านทำการประมงในเขตนอกทะเลชายฝั่งโดยเด็ดขาด พร้อมทั้งกำหนดโทษหนักสำหรับผู้ฝ่าฝืน ทั้งที่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชาวประมงพื้นบ้านสามารถออกทำการประมงนอกเขตชายฝั่งได้ โดยไม่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติหรือทำให้รัฐเสียหาย กรณีดังกล่าวจึงเป็นการจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพของประชาชนเนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านตั้งถิ่นฐานบริเวณชายฝั่งทะเลในลักษณะชุมชนท้องถิ่น ชุมชนดั้งเดิม มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน แต่ก่อนการประกาศใช้พระราชกำหนดการประมงฉบับนี้ รัฐไม่ได้เปิดโอกาสให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนที่อาจได้รับผลกระทบ ซึ่งอาจถือเป็นการละเมิดสิทธิชุมชน

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจึงมีมติในคราวประชุมด้านการคุ้มครองและมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ครั้งที่ 23/2559 เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2559 ให้ยุติเรื่องและมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ตามรายงานผลการพิจารณาเห็นว่าเพื่อแก้ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านควบคู่ไปกับการจัดระบบการบริหารจัดการการประมงให้ถูกกฎหมาย มีการรายงาน และมีการควบคุมให้เกิดการประมงที่ยั่งยืน และเป็นไปตามจรรยาบรรณของผู้ทำการประมงที่มีความรับผิดชอบ ตลอดจนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระราชกำหนดการประมง

⁵ ข้อมูลจากรายงานผลการพิจารณาคำร้องที่มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายและกฎ ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เรื่อง สิทธิชุมชน และเสรีภาพในการประกอบอาชีพ กรณีกล่าวอ้างว่าชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบจากการประกาศบังคับใช้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 ตามหมายเลขคำร้องเลขที่ 113/2559 วันที่ 22 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2559

พ.ศ.2558 มาตรา 4(2) ที่ประสงค์จะปกป้องคุ้มครองและให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุน ประมงพื้นบ้านและชุมชนประมงท้องถิ่น จึงมีข้อเสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุง กฎหมาย และกระทรวงคมนาคมดังนี้

1) คณะรัฐมนตรีคณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติ และ กรมประมงควรแก้ไข พระราชกำหนดประมง พ.ศ.2558 มาตรา 34 ที่บัญญัติว่า“ห้ามมิให้ผู้ได้รับอนุญาตทำการ ประมงพื้นบ้าน ทำการประมงในเขตทะเลนอกชายฝั่ง”โดยอาจนำความในมาตรา 43 วรรคสาม ของพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ.2558 ที่กำหนดให้ผู้ที่ทำประมงด้วยเครื่องมือการประมงที่ ใบอนุญาตตามมาตรา 42 (ใบอนุญาตเครื่องมือทำการประมงในเขตประมงทะเลชายฝั่ง) หรือ เครื่องมือทำการประมงพื้นบ้านตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดทำการประมงในเขตประมงทะเล นอกชายฝั่งโดยไม่ต้องมีใบอนุญาตมาปรับใช้

2) คณะรัฐมนตรีคณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติ และ กรมประมงควร พิจารณาแก้ไขหรือปรับปรุงบทบัญญัติของพระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 ในส่วนที่ จำแนกชาวประมงพื้นบ้านด้วยขนาดเรือต่ำกว่า 10 ตันกรอส โดยเปลี่ยนเป็นจำแนกประเภท การประมงพื้นบ้านตามประเภทของเครื่องมือการประมงและลักษณะเฉพาะของการทำประมง

3) คณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติกรมประมง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจัดกระบวนการรับฟังความคิดเห็นและให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุง พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 ตลอดจนประกาศ กฎ หรือระเบียบ ที่เกี่ยวข้องกับการ ปฏิบัติให้เป็นไปตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558

4) ศูนย์บัญชาการแก้ไขปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย (ศปมผ.)ควรออกประกาศ เพิ่มเติมในเรื่องการกำหนดให้มีการจดทะเบียนเรือไทยสำหรับการประมง ตามคำสั่งหัวหน้า คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 10/2558 ลงวันที่ 28 เมษายน 2558 เรื่อง การแก้ไข ปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม เพื่อให้เรือประมงพื้นบ้าน สามารถขึ้นทะเบียนเรือประมงและปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายประมง

5) กรมเจ้าท่าควรพิจารณาปรับปรุงกฎข้อบังคับสำหรับการเดินเรือในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับเรือประมงพื้นบ้าน และวิถีชีวิตของชุมชนชายฝั่ง โดยกำหนดระยะทางเดินเรือออกจาก ชายฝั่งและเกาะให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริง รวมทั้งเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้น และให้ชาวประมง พื้นบ้านซึ่งมีความสามารถมีเรือได้เพียงลำเดียว สามารถจดทะเบียนเพื่อประกอบอาชีพ ทั้งการ

ประมงและการท่องเที่ยวควบคู่กันไปตามฤดูกาล ทั้งนี้ อาจกำหนดการตรวจเรือในช่วงเปลี่ยน อาชีพและมีมาตรฐานความปลอดภัยที่เพียงพอ เพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านได้ปฏิบัติตาม กฎหมาย ส่งเสริมการประกอบอาชีพ การจ้างงานในท้องถิ่น การพัฒนาคุณภาพชีวิตของ ชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นเกษตรกรรายย่อย และป้องกันไม่ให้มีการนำข้ออ้างเรื่องการไม่ปฏิบัติ ตามกฎหมายมาเป็นเหตุให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อชาวประมงพื้นบ้าน

6) ในการออกกฎหมายควบคุมการประมงในทะเลควรคำนึงถึงสิทธิชุมชนหรือจารีต ประเพณีท้องถิ่นในการทำประมงโดยไม่มีผลกระทบต่อทรัพยากรทางทะเล

7) เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติอำนาจความสะดวกแก่ประชาชน พ.ศ.2558 การ ให้บริการของรัฐควรจัดให้มีระบบการอำนวยความสะดวกในการอนุญาตและจดทะเบียน เกี่ยวกับการประมงรวมไว้ที่จุดเดียว (One Stop Service) (กสม.3, 2559, น. 13-15)

การเคลื่อนไหวนี้เป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะการทำหนังสือถึงองค์กรอิสระให้ ดำเนินการพิจารณาและผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่แก้ไขปัญหามาบตบาท หน้าที่ที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จในการเคลื่อนไหว เนื่องจากทำ ให้มีหน่วยงานบางส่วนได้รับทราบปัญหาและดำเนินการตามข้อร้องเรียน

4.2 กรณีการกล่าวอ้างว่าพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 ส่งผลกระทบต่อชุมชนชายฝั่งและชุมชนริมน้ำ

ในห้วงนี้มีการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชนโดยการใช้สิทธิตามกรอบที่ระบุไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ในดังกรณีการกล่าวอ้างว่า พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ.2560 ส่งผลกระทบต่อชุมชน ชายฝั่งและชุมชนริมน้ำ ตามรายงานผลการตรวจสอบการละเมิดสิทธิชุมชน ที่ 674/2560 ลง วันที่ 6 มิถุนายน 2560 ทำให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในคราวประชุมด้านการ ค้ำครองและมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ครั้งที่ 22/2560 เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2560 มีมติว่า กรมเจ้าท่าดำเนินการเสนอร่างพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่...) พุทธศักราช... โดยไม่ได้จัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึงและครอบคลุม เป็นเหตุให้เมื่อกฎหมายมีผลบังคับใช้ ก่อให้เกิดผลกระทบอันเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพ ของประชาชนเกินความจำเป็น จึงเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน และให้แจ้งข้อเสนอแนะ

มาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชนดังกล่าวข้างต้น ต่อคณะรัฐมนตรี คณะรักษาความสงบแห่งชาติ รัฐสภา และกระทรวงคมนาคมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 247(1) ดังนี้

1) คณะรัฐมนตรี คณะรักษาความสงบแห่งชาติและรัฐสภาควรแก้ไขพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17)พ.ศ.2560 เพื่อขยายเวลาการแจ้งการฝ่าฝืนตามมาตรการ 18 ออกไปอีกไม่น้อยกว่า 1 ปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ.2560 ใช้บังคับหรือจนกว่าจะมีการแก้ไขกฎกระทรวงตามมาตรา 17 เสร็จสิ้น

2) กระทรวงคมนาคมควรดำเนินการแก้ไขกฎกระทรวง โดยกำหนดให้“อาคารและบ้านเรือน ศาลาริมน้ำ สะพานทางเดินลงน้ำ”เป็นอาคารที่มีลักษณะและประเภทของสิ่งล่วงล้ำลำน้ำที่พึงอนุญาต ทั้งนี้ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

3) คณะรัฐมนตรีควรพิจารณาอบหมายให้หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบประเมินผลกระทบจากการบังคับใช้พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ.2560 โดยนำหลักการประเมินหรือวิเคราะห์ผลกระทบในการออกกฎหมาย (Regulatory Impact Assessment : RIA) มาเป็นเครื่องมือในการประเมินหรือวิเคราะห์

4) กระทรวงคมนาคมควรพิจารณาปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการเดินเรือในน่านน้ำ ไทยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนชายฝั่งและชุมชนริมน้ำ เนื่องจากชุมชนดังกล่าวไม่ใช่สิ่งล่วงล้ำลำน้ำ แต่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนอันได้รับการรับรองตามรัฐธรรมนูญ โดยต้องพิจารณากำหนดนิยามของชุมชนชายฝั่งและชุมชนริมน้ำแยกออกจากสิ่งล่วงล้ำลำน้ำ เพื่อให้เกิดความชัดเจนและจำแนกประเภทชุมชนดั้งเดิมออกจากการบุกรุกใหม่ รวมทั้งควรกำหนดให้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับชุมชนชายฝั่งและชุมชนริมน้ำไว้เป็นการเฉพาะ(กสม.2, 2560, น.12-13)

จะเห็นได้ว่าการดำเนินการตามรัฐธรรมนูญของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้คุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 57 บัญญัติไว้ว่ารัฐต้อง

(1) อนุรักษ์ ป่าไม้ และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วม ในการดำเนินการด้วย

(2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุล และยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

และดำเนินการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 59 บัญญัติไว้ว่ารัฐต้องเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐ ที่มีใช้ข้อมูลเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐหรือเป็นความลับของทางราชการตามที่กฎหมายบัญญัติ และต้องจัดให้ ประชาชนเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารดังกล่าวได้โดยสะดวก

4.3 กรณีการเคลื่อนไหวเรื่อง “อวนรุน อวนลาก”

การเคลื่อนไหวเรื่องอวนรุน อวนลาก เนื่องจากเกิดผลกระทบต่อวงกว้าง ผู้ที่ได้รับผลกระทบคือ ชาวประมงมีสาเหตุในการเคลื่อนไหวเกิดจากไม่สามารถออกหาสัตว์ทะเลมาเลี้ยงชีพได้ ประชาชนทั่วไปที่บริโภคอาหารทะเลไม่มีอาหารทะเลที่ปราศจากสารพิษบริโภค จึงทำให้พวกเขาได้ออกมาประท้วงให้ยกเลิกการใช้อวนรุน อวนลากในช่วงปี พ.ศ.2535-2540 ซึ่งอยู่ในช่วงรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย องค์กรหรือภาคส่วนที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวเรื่อง “อวนรุน อวนลาก” ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงและกลุ่มที่เข้าร่วมคือ ประชาชนหลายกลุ่ม เช่น ชาวนา ชาวสวนรวมถึงกลุ่มประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือไม่สามารถทำมาหากินเลี้ยงชีพได้ ผลการเคลื่อนไหวได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน และความสำเร็จของการเคลื่อนไหวนี้เกิดขึ้นจากการที่ทำให้สังคมหันมาตระหนักถึงปัญหาอวนรุน อวนลากและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในที่สุด

4.4 กรณีการเคลื่อนไหวเรื่อง “ไอ้โง่”

ชาวประมงพื้นบ้าน มีสาเหตุในการเคลื่อนไหวจากการที่ตนเองไม่สามารถทำมาหากินเลี้ยงชีพได้เช่นเดียวกัน ชาวประมงที่ได้รับผลกระทบจากความคับข้องใจโดยพวกเขามองว่ากฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่าจะมีกฎหมายห้ามการใช้ไอ้โง่ในการหาสัตว์ทะเลแต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ แกนนำที่เคลื่อนไหวกล่าวว่า “มีกฎหมาย แต่ก็ไม่สามารถห้ามได้ รู้สึกขาดการเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากชาวประมงไปเรียกร้องเขาก็ไม่สนใจ รับเรื่องไว้ก็ปล่อยผ่าน และการทำงานของเจ้าหน้าที่ตรวจตระเวนไม่เข้มแข็งพอ เนื่องจากเมื่ออีกฝ่ายชู้ เจ้าหน้าที่ก็ถอยแล้ว รู้สึกเป็นห่วงแกนนำการขับเคลื่นประเด็นนี้เพราะถูกจับจ้องฆ่าจากฝ่ายตรงข้าม

รู้สึกหมดหวังในการทำประมงจึงต้องออกไปทำงานในประเทศมาเลเซียจึงทำให้ลูกหลานขาดโอกาสทางการศึกษาและไปหาหาเสพติด เป็นคนลักขโมย เพราะพ่อแม่ไม่ได้อยู่ดูแลลูก ถ้าไม่ไปทำงานประเทศมาเลเซียก็อดตาย”

ผลการเคลื่อนไหวในกรณีนี้คือเกิดความขัดแย้งในชุมชนระหว่างกลุ่มผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ที่สนับสนุนการนำไอโงมาใช้ โดยผู้มีอิทธิพลใช้กำลังข่มขู่แกนนำการเคลื่อนไหว และเจ้าหน้าที่ลาดตระเวนทำให้ปัญหาดังกล่าวยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้

4.5 กรณีการเคลื่อนไหวเรื่อง “การคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ”

โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของภาครัฐที่ลงมาในพื้นที่ ทำให้กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบอย่างมากในการทำอาชีพประมงชายฝั่ง พวกเขาจึงไม่เห็นด้วยกับการทำโครงการของภาครัฐที่ไม่ได้รับความเห็นจากผู้ที่มีส่วนได้เสียอย่างทั่วถึง แม้รัฐจะอ้างว่าได้ทำประชาคมแต่ยังมีประชาชนอีกหลายภาคส่วนที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ นอกจากนี้โครงการที่ภาครัฐจัดทำขึ้นชาวบ้านยังมองว่า เป็นการเปิดช่องให้นายทุนเข้ามาแทรกแซงและได้รับผลประโยชน์ แต่ไม่ตอบสนองกับความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่อย่างแท้จริง จึงยังคงมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มประมงพื้นบ้านและกลุ่มอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการสร้างเขื่อนกันปากอ่าว เพื่อทำให้น้ำไม่ตื้นเขิน และให้เรือพาณิชย์สามารถเข้าออกได้สะดวก ผลกระทบทำให้กระแสน้ำไหลผิดปกติ น้ำในอ่าวไม่อุดมสมบูรณ์ สัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณชายฝั่ง ทำให้ต้องทำลายระบบนิเวศป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งสัตว์น้ำตามธรรมชาติ ตลอดจนมีการปล่อยน้ำเสียโรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำนากุ้งรอบบริเวณอ่าว ซึ่งส่งผลกระทบอย่างมากต่อทรัพยากรชายฝั่งและในทะเล

4.6 กรณีการเคลื่อนไหวเรื่อง “การเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานี”

การเคลื่อนไหวของชาวประมงพื้นบ้านเพื่อต่อสู้กับนายทุนที่จับจองพื้นสาธารณะในอ่าวปัตตานีเพื่อเลี้ยงหอยแครง ทำให้ชาวประมงในพื้นที่ไม่สามารถหาปลาได้ตามปกติ เป็นระยะเวลากว่า 10 ปี ระบบนิเวศในอ่าวปัตตานีเสื่อมโทรมจากกระบวนการในการเลี้ยงและจับเก็บหอยแครง ชาวประมงจึงต้องออกมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิของตนเอง การเคลื่อนไหวหรือการปกป้องพื้นที่ในทะเลซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะดังกล่าวจึงเป็นการปกป้องสิทธิในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ให้เป็นของสาธารณะอย่างที่มีมาแต่เดิมอีกด้วย เช่น เรียกร้องให้อำนาจของชาวประมงพื้นบ้านเท่าเทียมกับนายทุน เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวและถูกข่มขู่จากนายทุน จนมีการเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือและทางภาครัฐได้ประกาศให้พื้นที่สาธารณะ ประชาชนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวได้ จึงมีการรุกรานบริเวณพื้นที่เลี้ยงหอยแครงของนายทุน และนายทุนได้ฟ้องคดีต่อชาวบ้านในพื้นที่และเจ้าหน้าที่รัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยข้อหาขโมยหอยแครงที่ตนเลี้ยง จนมีการต่อสู้คดีในชั้นศาลหลายครั้ง

ในวันที่ 28 มีนาคม 2554 มีกลุ่มผู้ร้องได้ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามคำร้องที่ 151/2554 เพื่อขอให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติให้ข้อเสนอแนะ นโยบายหรือข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมาย เนื่องจากกรณีปัญหาความขัดแย้งระหว่างนายทุนผู้เลี้ยงหอยแครงกับกลุ่มประมงพื้นบ้าน ซึ่งส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานีมากกว่า 20 ปี(กสม.7, 2555) นำมาสู่มติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในการประชุมครั้งที่ 21/2555 วันที่ 24 ตุลาคม 2555 เห็นชอบข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของอนุกรรมการปฏิบัติการยุทธศาสตร์ด้านสิทธิมนุษยชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ได้มีข้อเสนอ 5 ประการ ตามเอกสารรายงานผลการตรวจสอบที่ 1052/2555 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2555 ดังนี้

1) คณะรัฐมนตรี โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิจารณาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยยึดหลักความได้สัดส่วนระหว่างประโยชน์สาธารณะกับประโยชน์ของบุคคลเพื่อความเป็นธรรมในสังคม ตลอดจนการอนุรักษ์การฟื้นฟูและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญในเรื่องความเสมอภาคและสิทธิชุมชน รวมถึงแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐด้านที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 66 และมาตรา 67 วรรคหนึ่ง

2) คณะรัฐมนตรี โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมายในการกำกับ ควบคุม และตรวจสอบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมในโอกาสและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว และ

หากพบว่าเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติหรือละเลยการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือมีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมควรมีการดำเนินการลงโทษอย่างจริงจัง

3) คณะรัฐมนตรี โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่องในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม และบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ เช่น การปลูกป่าชายเลนเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ และการนำพันธุ์สัตว์มาปล่อย เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์โดยอิสระและเหมาะสมกับระบบนิเวศดังกล่าว ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และตลอดจนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องประสานการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศรวมถึงชุมชนและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในท้องที่ดังกล่าวหรือที่ได้รับหรืออาจจะได้รับผลกระทบในเรื่องนี้ ทั้งนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยควรมีการดำเนินการดังนี้

3.1 กรมประมงควรใช้อำนาจหน้าที่ในการส่งเสริม คุ้มครอง และพัฒนาการประกอบอาชีพประมงของประชาชน โดยคำนึงถึงวิถีชีวิตของชุมชนประมงในท้องถิ่นและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ตลอดจนในด้านการเพิ่มและการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำให้มีความยั่งยืนและคงความหลากหลาย ทั้งนี้ตามพระราชบัญญัติการประมง พุทธศักราช 2490 มาตรา 7 มาตรา 16 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 66

3.2 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งควรใช้อำนาจหน้าที่ในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ และการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และป่าชายเลนอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่ได้รับผลกระทบหรืออาจได้รับผลกระทบจากการดำเนินการทั้งนี้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 85 (4)

3.3 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรใช้อำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและแผนการอนุรักษ์ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และคงความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น รวมถึงผู้ที่ได้รับผลกระทบหรืออาจได้รับผลกระทบจากการดำเนินการ ทั้งนี้ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 มาตรา 13 (11)

3.4 กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรใช้อำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนผู้ได้รับผลกระทบหรืออาจได้รับผลกระทบจากการดำเนินการ

3.5 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ควรใช้อำนาจหน้าที่ในการอนุรักษ์ การส่งเสริม และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ที่ติดกับชายทะเล และพื้นที่ทะเลที่เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ รวมถึงการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน

3.6 กรมป่าไม้ ควรใช้อำนาจหน้าที่ในการป้องกัน ป่า และพัฒนาป่าที่ติดกับชายทะเล ตลอดจนระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ดังกล่าว ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ รวมถึงการจัดการให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในเขตป่า อย่างสมดุลและยั่งยืน

3.7 กรมเจ้าท่า ควรใช้อำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลสิ่งล่องลำนํ้าหรือทะเล เช่น ท่าเรือ เชื้อเพลิงเคลื่อนหรือกันทราย การขุดลอกท้องนํ้า เป็นต้น มิให้กระทบต่อสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศ หรือก่อให้เกิดมลพิษหรือมลภาวะ โดยคำนึงถึงความได้สัดส่วนระหว่างการใช้ประโยชน์จากสิ่งล่องลำนํ้ากับประโยชน์สาธารณะ ตลอดจนสิทธิของชุมชนท้องถิ่นหรือประชาชนที่ใช้ประโยชน์ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว

3.8 กรมธนารักษ์ ควรใช้อำนาจหน้าที่ในการดำเนินการต่างๆ เกี่ยวกับที่ราชพัสดุที่ติดชายฝั่งทะเลโดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ และผู้ที่ได้รับผลกระทบหรืออาจได้รับผลกระทบจากการดำเนินการดังกล่าว

4) ในการพิจารณาอนุญาตให้ทำการประมงในผืนนํ้าอันเป็นที่สาธารณประโยชน์จะต้องนำความเห็นที่ได้จากการจัดรับฟังความคิดเห็นของชุมชนและผู้ที่ได้รับหรืออาจได้รับผลกระทบจากการอนุญาตมาเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการพิจารณา และในการพิจารณาอนุญาตดังกล่าวก็ต้องดำเนินการตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้อย่างเคร่งครัดด้วย ทั้งนี้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 67

5) ควรจัดเวทีเสวนาเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชุมชนและผู้ที่ได้รับหรืออาจจะได้รับผลกระทบจากการดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรและพื้นที่ชายฝั่งและริมทะเลเพื่อคุ้มครองสิทธิ

ของชุมชนและของบุคคลที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และเพื่อเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการกำหนดนโยบาย ตลอดจนการดำเนินการอนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ดังกล่าวรวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย ทั้งนี้ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 67

ผลการดำเนินการตามรายงานข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้นำมาสู่การขับเคลื่อนของหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดำเนินการตาม พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ดังนี้

1.1 อยู่ระหว่างดำเนินการจัดทำนโยบายและแผนส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2560-2579 โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคีการพัฒนาซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ ภาคเอกชน ภาคประชาชน สถาบันการศึกษา นักวิชาการ องค์กรพัฒนาและองค์กรระหว่างประเทศ

1.2 ตามมาตรา 35 จัดทำแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยกระบวนการจัดทำได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน นอกจากนี้ ภายใต้แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2555-2559 ได้กำหนดยุทธศาสตร์ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อรักษาความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และเพื่อลดความเหลื่อมล้ำของสังคมด้วย

2) เห็นควรให้มีการดำเนินงานมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2553 และวันที่ 3 พฤศจิกายน 2552 (ข้อ 7 เรงรัดให้ออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ในกรณีพื้นที่ชุ่มน้ำมีความสำคัญระดับนานาชาติและระดับชาติเป็นที่สาธารณประโยชน์ และเร่งให้ดำเนินการจัดทำแนวเขตที่ชัดเจนเพื่อป้องกันปัญหาการบุกรุก โดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำ และข้อ 10 ให้จัดทำรายงาน EIA สำหรับโครงการพัฒนาใด ๆ ที่มีแนวโน้มจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติและระดับชาติ)

3) การดำเนินการในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ชายฝั่งทะเลอื่น ๆ สำนักงานฯ ได้ประมวลปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเพชรบุรี เป็นกรณีตัวอย่างในการจัดการและแก้ไขปัญหาคการใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมชายฝั่งที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่ง ซึ่งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้มีมติเห็นชอบแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ดังนี้

3.1 ให้มีการจัดทำฐานข้อมูล จำนวน และตำแหน่งของแปลงเลี้ยงหอยให้เป็นปัจจุบัน

3.2 ให้มีการควบคุมจำนวนกระเตง และร้านเฝ้าหอยอย่างเคร่งครัด โดยไม่จำเป็นต้องปลูกสร้างในลักษณะสิ่งก่อสร้างถาวรหรือดัดแปลงเป็นที่พักนักท่องเที่ยว

3.3 จัดทำแผนที่ขอบเขตพื้นที่ที่กรมประมงอนุญาตให้มีการตั้งแปลงเลี้ยงหอยให้สอดคล้องกับสมรรถนะในการรับรองพื้นที่ไม่ให้กระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมไม่กีดขวางลำน้ำและไม่กระทบต่อทัศนียภาพชายฝั่ง

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ดำเนินการร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พุทธศักราช... เพื่อใช้เป็นเครื่องมือ มาตรการหรือกลไกการอนุรักษ์ สงวน พื้นฟู การใช้ประโยชน์และการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยนำหลักการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรา 85 (4) ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งในปัจจุบันร่างพ.ร.บ. ดังกล่าวอยู่ในระหว่างการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร

สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

มอบหมายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหน่วยงานหลักร่วมกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงคมนาคม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้อ(1)-(3) ไปพิจารณาดำเนินการ และให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้อ(4)-(5) ไปพิจารณาดำเนินการ

มอบหมายให้กระทรวงการคลังพิจารณาข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและเสนอความเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาของคณะรัฐมนตรีว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวม ทั้งนี้ ข้อเสนอแนะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกรมเจ้าท่า เรื่องการใช้อำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลสิ่งล่องลำลำนน้ำหรือทะเล กรมเจ้าท่าได้กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นควบคุมดูแลให้เป็นไปตาม พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พุทธศักราช 2456 โดยมีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจึงสามารถบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2560 เมื่อศาลฎีกามีคำพิพากษายกฟ้องจำเลยทั้ง 6 คนในกรณีคดีหอยแครงปัตตานีที่ชาวประมงพื้นบ้านรวมทั้งประมงอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ในขณะที่ต้องตกเป็นจำเลย หลังจากผู้ประกอบการเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานีกล่าวหาว่ามีคนทำลายทรัพย์สินหอยแครงที่เลี้ยงในอ่าวปัตตานีได้รับความเสียหาย โดยเรียกสินไหม 50 ล้านบาท (MGR Online, 2560) ถือเป็นความสำเร็จในการเคลื่อนไหวทำให้เป็นกรณีตัวอย่างในพื้นที่อ่าวปัตตานีที่ให้ภาคส่วนต่าง ๆ หันมาตระหนักและใส่ใจต่อสิทธิชุมชนและพื้นที่อ่าวปัตตานีมากขึ้น ซึ่งถือเป็นการต่อสู้ที่ยาวนานเป็น 10 ปีของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ต้องการปกป้องอ่าวปัตตานีให้เป็นพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้เป็นแหล่งอาชีพของชาวบ้านรอบอ่าว

สิทธิชุมชนเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยรากหญ้าที่เกิดขึ้นในบริบทที่โครงสร้างทางอำนาจในสังคมไม่เท่าเทียมกัน การรวมศูนย์อำนาจ การครอบงำทางวัฒนธรรมที่กลืนความหลากหลายและกีดกันชุมชนท้องถิ่นออกไปสู่สถานะชายขอบสิทธิชุมชนจึงเป็นการต่อสู้เพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อผลักดันไปสู่ความเป็นพหุลักษณะสังคมประชาธิปไตยหรือสังคมที่เคารพความหลากหลาย

5. แนวคิดของเยาวชนต่อการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี

เยาวชนทั้งในและนอกพื้นที่ตระหนักว่าอ่าวปัตตานีเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ที่ให้ประโยชน์แก่คนในชุมชนรอบอ่าวซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรที่หาได้ง่าย ทำให้เยาวชนในพื้นที่มีความรู้สึกภูมิใจที่เกิดมามีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ถือเป็นของขวัญอันล้ำค่าที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่มีการดำรงชีวิตที่ดี เช่น การประกอบอาชีพ การบริโภค เพราะ

เหตุนี้จึงทำให้นายทุนเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ซึ่งทำให้ชาวบ้านรู้สึกหวงแหนและไม่อยากเสียทรัพยากรเหล่านี้ไป เพราะรู้สึกว่าเป็นทรัพยากรของเรา เนื่องจากนายทุนเข้าแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่คนในชุมชนจึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ให้อยู่คู่กับชุมชนต่อไป และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดคนทั้งในและนอกพื้นที่

ดังนั้น เมื่อมีปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของกลุ่มต่าง ๆ ในอ่าวปัตตานี จากการศึกษาพบว่า เยาวชนมีความรู้สึกภาคภูมิใจในความกล้าหาญเผชิญกับความเสี่ยงต่าง ๆ ทั้งความเสี่ยงในการเป็นคดีความ ขึ้นโรงขึ้นศาล หรือแม้กระทั่งความเสี่ยงต่อชีวิต แม้ว่าชาวบ้านจะเป็นคนที่ไร้อำนาจ การศึกษาน้อยและหลายครั้งโดยเฉพาะในช่วงแรกที่ต้องต่อสู้โดยลำพัง อย่างไรก็ตาม ก็มีชาวบ้านบางกลุ่มที่รู้สึกเมินเฉยต่อการเคลื่อนไหว ทำให้เห็นความแตกต่างในการรับรู้และตระหนักถึงเรื่องสิทธิชุมชนระหว่างผู้ที่เข้าใจและมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเพื่อสิทธิชุมชนกับชาวบ้านบางส่วนที่ถือเป็นเครื่องมือของนายทุนหรือระบบทุนนิยมที่มีความตระหนักถึงสิทธิชุมชนน้อยกว่า ในขณะที่เดียวกันก็อาจจะไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อ่าวปัตตานีและความยั่งยืนของอาชีพการทำประมง และไม่เคารพกฎหมาย โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือประมงทำลายล้างที่ผิดกฎหมาย เมื่อมีความขัดแย้งกันทั้งเรื่องความคิดและการตระหนักเรื่องดังกล่าว จึงทำให้วิถีชีวิตของคนทั้งสองฝ่ายสร้างผลกระทบซึ่งกันและกัน แม้มีหน่วยงานราชการบางส่วนที่เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านในการเคลื่อนไหวแต่ก็ยังมีอีกหลายส่วนที่อาจยังไม่ดำเนินการใด ๆ ให้ชัดเจนมากนัก

6. ผลสำเร็จและอุปสรรคจากการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี

6.1 กรณีการเคลื่อนไหวที่ประสบความสำเร็จ

กรณีการเคลื่อนไหวของชาวประมงพื้นที่เรื่องการจัดจองที่สาธารณะเลี้ยงหอยแครงของนายทุน ถือเป็นกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหว โดยมีกระบวนการในการเคลื่อนไหวที่ชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีใช้กลยุทธ์การเคลื่อนไหวทั้งในระบบปกติหรือกฎหมายและนอกระบบปกติ คือ การประกาศให้ชาวบ้านเข้ามางมหอยแครงในอ่าวปัตตานีได้ ซึ่งเป็นการแสดงทางสัญลักษณ์อย่างหนึ่งให้คนทั่วไปเห็นว่า ชาวประมงอ่าวปัตตานีนิยามว่าปัตตานีเป็นที่สาธารณะ ดังนั้น ทรัพยากรในอ่าวปัตตานีก็เป็นสาธารณะเช่นกัน ไม่มีใครมีสิทธิในการเข้าครอบครองเป็นของส่วนตัว การต่อสู้หรือเคลื่อนไหวของชาวบ้านคนเล็กคนน้อยเป็น

ลักษณะการกระทำรวมหมู่เพื่อตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทั้งยุทธวิธีขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติและยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ตั้งแต่การรวมกลุ่ม การเอาไม้ปิกหอยออก การประกาศให้คนทั่วไปมาหาหอยในอ่าวได้ การเข้าพบประมงจังหวัดให้ช่วยแก้ปัญหา การพบรองผู้ว่าราชการจังหวัด จนกระทั่งวิธีการในระบบปกติคือ การเข้าแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมในระดับต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับอ่าวปัตตานี ชาวบ้านในพื้นที่รู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความยุติธรรม ถูกข่มขู่ จากกลุ่มนายทุน แกนนาคคนหนึ่ง เล่าว่า “ผมรู้สึกว่าเกิดความไม่ยุติธรรมกับชาวบ้านในพื้นที่ ในฐานะที่ตัวเองเป็นคนในพื้นที่ และรู้ในเรื่องกระบวนการระบบกฎหมาย เลยอยากช่วยเหลือ ผลักดันให้ชาวบ้านเรียกร้องสิทธิของตัวเอง ชาวบ้านที่นี้ทราบดีว่าตัวเองมีสิทธิในทรัพยากร แต่ไม่รู้กระบวนการที่จะต่อสู้เรียกร้อง และที่ผมทำไปไม่ได้หวังผลประโยชน์ใด ๆ นอกจากจะได้เห็นอ่าวปัตตานีที่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถทำประมงหารายได้ได้ตามปกติดังภาพที่เคยเห็นในวัยเด็ก”

การเคลื่อนไหวครั้งนี้กลับสร้างผลกระทบอันยิ่งใหญ่ต่อพื้นที่และการเข้าใจสิทธิชุมชนของคนในพื้นที่ จนกระทั่งทำให้หลังจากชนะคดีกับนายทุนเรื่องการเลี้ยงหอยแครง ทำให้เป็นคดีตัวอย่างกับพื้นที่อื่น ๆ และ ชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีสามารถประกอบอาชีพได้ในพื้นที่สาธารณะในอ่าวปัตตานี ต่อมากรณีข้อพิพาทดังกล่าวชาวประมงพื้นบ้านประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวทำให้เป็นกรณีตัวอย่างในพื้นที่อ่าวปัตตานีที่ให้ภาคส่วนต่าง ๆ หันมาตระหนักและใส่ใจต่อสิทธิชุมชนและพื้นที่อ่าวปัตตานีมากขึ้น เมื่อศาลฎีกามีคำพิพากษายกฟ้องจำเลยทั้ง 6 คน ในกรณีคดีหอยแครงปัตตานีที่ชาวประมงพื้นบ้านรวมทั้งประมงอำเภอเมืองจังหวัดปัตตานีในขณะนั้นต้องตกเป็นจำเลย หลังจากผู้ประกอบการเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานีได้ฟ้องร้องผู้ทำลายทรัพยากรหอยแครงที่เลี้ยงในอ่าวปัตตานีได้รับความเสียหาย

ในกรณีการเคลื่อนไหวดังกล่าวแกนนำหรือผู้เคลื่อนไหวเองได้ตั้งข้อสังเกตว่าชาวบ้านมีข้อเสียเปรียบ คือ การไม่มีความรู้ในเรื่องกฎหมายทำให้กระทำการเคลื่อนไหวจนถูกฟ้องร้อง เนื่องจากคู่กรณีมีความรู้ทางด้านกฎหมายจึงถือเป็นบทเรียนให้การเคลื่อนไหวในระยะต่อมามีการเสริมสร้างการให้ความรู้และความเข้าใจเรื่องกฎหมายและเรื่องสิทธิชุมชนในแง่ของการมีอยู่หรือต้องได้รับสิทธิซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานที่สำคัญที่ต้องสร้างความเข้าใจให้แก่คนในชุมชน โดยเฉพาะชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งประชาชนในชุมชนได้มีการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นจากหน่วยงานหรือองค์กรภาคประชาชน หลังจากเริ่มมีกรณีพิพาทเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ หรือการ

จับสัตว์ทะเลในอ่าวปัตตานี เช่น กลุ่มอนุรักษ์ชายฝั่งรอบอ่าวของสถาบันการศึกษาในพื้นที่ กลุ่ม
ทนายความมุสลิมที่เข้ามาให้ความรู้ทางกฎหมายและทางวิชาการกับชุมชน

การถอดบทเรียนความสำเร็จในการเคลื่อนไหวจากกรณีดังกล่าว พบว่าการเสริมสร้าง
องค์ความรู้ให้แก่ชุมชนทั้งเรื่องสิทธิชุมชนและกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหว รวมถึงความรู้เรื่อง
กฎหมายจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการทำงานของภาคประชาสังคมในชุมชนการสร้างความสำเร็จเรื่อง
สิทธิชุมชนในพื้นที่อ่าวปัตตานี มีมากขึ้น เนื่องจากมีนักวิชาการ และภาคประชาสังคมเข้าไปทำ
ความเข้าใจให้ความรู้กับชาวบ้านมากขึ้นปัจจุบันนี้นักวิชาการเทคโนโลยีสื่อก็เข้าไปมีบทบาท
สำคัญต่อชาวบ้านมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีการศึกษามีความรู้มากยิ่งขึ้น

ผลสำเร็จจากการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ
ได้รับการอนุรักษ์ซึ่งเกิดจากการตื่นตัวเรื่องสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้สามารถเพิ่มพื้นที่
การอนุรักษ์ทะเลชายฝั่งจากเดิม 3 ไมล์ทะเลเพิ่มเป็น 4 ไมล์ทะเล เมื่อไม่มีวนลาก อวนรุนใน
เขต 3,000 เมตรทำให้ปลาเข้าฝั่งมากขึ้น และล่าสุดมีโลมาสีชมพูปรากฏขึ้นมาในอ่าวปัตตานี
ทำให้หอยประจําถิ่น(หอยกระจก)ปรากฏขึ้นมาในเขตตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี
ทำให้ชาวบ้านทำงานได้สะดวกมีอิสระ ไม่ต้องกังวลเรื่องแบ่งเขตทำกินกับนายทุน และสามารถ
ใช้สิทธิในพื้นที่สาธารณะได้อย่างเต็มที่ ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้และมีประสบการณ์ด้านกฎหมาย
มากขึ้น รู้วิธีป้องกันทรัพยากรต่าง ๆ เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนร่วมมือกันและมีเครือข่าย
เพิ่มขึ้นสามารถเพิ่มอำนาจในการต่อรองทำให้เข้มแข็งขึ้นและหน่วยงานอื่น ๆ มากขึ้น เช่น
ภาคประชาสังคม นักวิชาการที่ช่วยกันผลักดันอีกทางหนึ่ง โดยสามารถจำแนกเงื่อนไขที่ส่งเสริม
และเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จของการเคลื่อนไหว ดังนี้

6.2 เงื่อนไขที่ส่งเสริมการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี

1. การสร้างความตระหนักรู้ ชาวบ้านเองเชื่อว่าการที่จะขับเคลื่อนเรื่องสิทธิชุมชนนั้น
การมีความรู้เรื่องสิทธิชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ ปัจจุบันชาวบ้านมีความรู้แล้วก็มีความเข้าใจและให้
ความร่วมมือมากยิ่งขึ้นในรูปแบบการรวมกลุ่มความสนใจหรือกลุ่มอาชีพ วิชากิจชุมชน กลุ่ม
แม่บ้าน กลุ่มเกษตรกรตระหนักรู้และมีจิตสำนึกในสิทธิชุมชนและทรัพยากรที่เป็นสาธารณะ
ของชาวประมง

2. ความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐในการจับกุมเครื่องมือจับ
สัตว์น้ำที่ผิดกฎหมาย เช่น ไอ้โง่ หากมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังจะสามารถจัดการได้

3. การใช้ความจริงใจในการแก้ไขปัญหาและไม่ซ้ำเติมปัญหาให้บานปลายจนสร้างความขัดแย้งในชุมชน ตัวอย่างที่ดี ได้แก่ การจัดการทรัพยากรและการทำประมงบริเวณบ้านแหลมบก หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 9 ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี โดยการช่วยเหลือของกลุ่มมูลนิธิความมุสลิม ด้วยการทำให้ชาวบ้านไว้ใจโดยให้กลุ่มทนายความเข้าไปอยู่กับชาวบ้านไปอยู่กินกับชาวบ้านในพื้นที่ปฏิบัติศาสนกิจ(ละหมาด)กับชาวบ้าน จนทำให้ชาวบ้านยอมรับและผลสำเร็จที่เกิดขึ้น คือชาวบ้านกลุ่มนั้นได้รับคำแนะนำจากกลุ่มทนายความในเรื่องการประมงและในเรื่องของกฎหมายอื่น ๆ สำหรับบางหมู่บ้านที่ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะทนายความกลุ่มนี้เข้าไปในลักษณะทนายความชาวบ้านจึงไม่ให้ความร่วมมือมากนัก

4. มีสถาบันที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวความรู้สึกชุมชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ชาวบ้านไว้ใจมากที่สุด สถาบันศาสนาของทุกหมู่บ้านคือ มัสยิด ซึ่งจะเป็นสถาบันเชื่อมต่อชุมชนกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกได้ดี เนื่องจากกรรมการมัสยิดจะประกอบด้วยหลายภาคส่วนในชุมชนรวมถึงผู้นำสี่เสาหลัก⁶ด้วย

6.3 เจ็อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี

1. เจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังได้ เนื่องจากกลุ่มที่ใช้เครื่องมือทำลายล้างก็คือผู้มีอิทธิพลที่มีอำนาจในพื้นที่นั้น ๆ หากเป็นชาวบ้านธรรมดาที่มีเครื่องมือก็จะเก็บเอาไปซ่อนเพื่อไม่ให้โดนจับกุมจากเจ้าหน้าที่ เช่น มีการให้ข้อมูลว่า “ไอ้โง่” เป็นเครื่องมือที่มาจากนายทุนที่เอามาจากนอกพื้นที่ แต่ปัจจุบันไอ้โง่มีกระจายอยู่เป็นจำนวนมากในจังหวัดปัตตานี

2. อุปสรรคด้านการสื่อสารระหว่างชาวบ้านที่ใช้ภาษามลายูกับหน่วยงานภาครัฐที่ใช้ภาษากลาง อาจทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในการสื่อสารได้

⁶ ผู้นำสี่เสาหลักประกอบด้วย 1.กำนันผู้ใหญ่บ้าน 2.โต๊ะอิหม่าม 3.นายกเทศมนตรี/นายกองค์การบริหารส่วนตำบลและสมาชิกในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และ 4.ตัวแทนชาวบ้านซึ่งคัดสรรมาจากคนที่ชุมชนให้การยอมรับ ซึ่งเป้าหมายในการรวมกลุ่มคนทั้งหมด คือการกำหนดกติการ่วมกันเพื่อป้องกันปัญหาอาชญากรรม การพนัน ยาเสพติด และดูแลความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ของตนเอง

3. หน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ที่มีมากมายและมักมีการทำงานที่ทับซ้อนกัน ทำให้ประชาชนเกิดความสับสนในอำนาจและหน้าที่การตัดสินใจ และหน่วยงานภาครัฐบางหน่วยงานไม่สามารถบูรณาการการทำงาน ทำให้คำสั่งหรือระเบียบในการปฏิบัติหรือการบังคับใช้ขัดแย้งกัน ก่อให้เกิดความไม่สะดวกและไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน

4. ชุมชนขาดความเข้มแข็งเนื่องจากมีการใช้หลักศาสนาเบาบางลงไปกว่าในอดีตในเรื่องการบริหารจัดการชุมชน

5. ระบบราชการและข้าราชการในพื้นที่บางคนซึ่งไม่ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ รวมถึงปัญหาความโปร่งใสและการถ่วงดุล ตรวจสอบการทำงานและการใช้งบประมาณต่อโครงการที่ลงมาในพื้นที่ ซึ่งไม่สามารถกระจายให้ประชาชนทุกกลุ่มความต้องการอย่างเสมอภาคและทั่วถึง เนื่องจากการใช้ระบบพวกพ้อง เป็นต้น

บทที่ 5

แนวทางการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ยั่งยืน และเป็นธรรม

คณะผู้วิจัยรวบรวมสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางในการเข้าถึงสิทธิชุมชนของอ่าวปัตตานีโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นและข้อสังเกตของผู้เข้าร่วมประชุมในเวทีแลกเปลี่ยนหลายครั้ง ประกอบกับการสัมภาษณ์พูดคุยกับกลุ่มผู้คนที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มสตรี ประชาชน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นและสื่อในพื้นที่ที่ร่วมขับเคลื่อนการเข้าถึงสิทธิชุมชน แล้วมาเสนอเป็นแนวทางที่ใช้เป็นข้อเสนอเบื้องต้นจากทุกฝ่ายเพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้ข้อคิดเห็นและเสนอแนะปรับแก้หรือเพิ่มเติมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเข้าใจจากเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่ออบรมให้ความรู้และกำหนดอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : F.S.C.) และเวทีประเมินความเข้าใจและสรุปผลการดำเนินโครงการ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมที่ประกอบด้วยสมาชิกแกนนำของกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวเคลื่อนไหวเพื่อการเข้าถึงสิทธิชุมชน หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง สถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 4 แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางในการสร้างการอนุรักษ์สัตว์น้ำและพืชเศรษฐกิจในอ่าวปัตตานี เพื่อให้ไม่กระทบสิทธิของชาวประมงพื้นบ้าน และทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในอ่าวปัตตานี เนื่องจากอ่าวปัตตานีเป็นน้ำกร่อย ทำให้สัตว์น้ำมีรสชาติหวาน ชาวประมงสามารถจับปลา กุ้ง หอย ด้วยมือหรือเครื่องมือที่ทำจากภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ไม่ต้องมีราคาแพง และไม่ใช้เครื่องมือทำลายล้างก็สามารถดำรงชีพได้และมีรายได้ เช่น ปลาเกตุดำ ราคา 150 บาทต่อกิโลกรัม สำหรับผมนางปูดำ เป็นต้น ซึ่งความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์เหล่านี้ ควรจะต้องมีการรักษาไว้ให้คงอยู่เพื่อให้สิทธิในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยกันทั้งคนและทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ขัดขวางหรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในชุมชนอ่าวปัตตานีจนกระทั่งต้องแลกด้วยความเหลวแหลกของสังคม การล่มสลายของวัฒนธรรม หรือการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น จึงควรมีแนวทางการพัฒนาอาชีพดั้งเดิมหรืออาชีพที่สอดคล้องกับทักษะความสามารถของคนในชุมชนและทรัพยากรทางธรรมชาติในพื้นที่มากกว่าการพยายามพัฒนาหรือหาอาชีพอื่นให้กับคนในพื้นที่

2. แนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยการรวมกลุ่มของประชาชนในพื้นที่ การเคลื่อนไหวในพื้นที่เนื่องจากกรณีปัญหาต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าคนในพื้นที่อ่าวปัตตานีนั้น

มีกลุ่มองค์กรและกลุ่มที่รวมตัวกันเกิดขึ้นมากมาย อาทิ กลุ่มสตรีบ้านแหลมบกมีบทบาทเป็นแกนนำจิตอาสาในการหารายได้เข้าสู่ชุมชน กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านมีบทบาทในการรักษาสิทธิการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น การได้รับและแจกปะการังเทียม พันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้ประชาชนมีรายได้ มีงานทำ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนสามารถจัดสรรรายได้บางส่วนให้กับมัสยิดและตาดิกา⁷ กลุ่มบุณาดารามีบทบาทในการดูแลทรัพยากร คือป่าชายเลนซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่สร้างอาชีพเสริมของคนในชุมชน คือ การท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ไปชมวิวดูโมงค์ป่าโกงกาง กลุ่มประมงและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สะพานไม้บานามีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวในอ่าวปัตตานี

3. แนวทางการสร้างความเข้มแข็งด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก การศึกษาพบว่าเมื่อชาวบ้านในอ่าวปัตตานีรวมตัวกันหลายกลุ่มเพื่อทำการเคลื่อนไหวได้มีหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาให้การสนับสนุน อาทิ การเคลื่อนไหวเรื่อง อวนรุน อวนลาก ไอ้โง่ คราด หอยแครง มีหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ หน่วยงานราชการ จิตอาสา และกลุ่มอนุรักษ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำงานของภาครัฐ ความสำเร็จและความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย และช่วยเหลือกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านต่อการสร้างความเข้าใจในโครงการขนาดใหญ่ที่อาจจะละเมิดสิทธิชุมชน ส่วนการเข้าถึงสิทธิชุมชน หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ นักวิชาการ และองค์กรนอกภาครัฐ(NGOs)ซึ่งช่วยปรับกระบวนการทำงานให้เป็นไปตามวิธีคิดของชาวบ้านในมาตรการ 3 ด้าน คือ 1) การอนุรักษ์และฟื้นฟู 2) การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ 3) การป้องกันและปราบปรามการทำลายทรัพยากรชายฝั่ง โดยการยอมรับจากภาคส่วนต่าง ๆ จนนำไปสู่การบรรจุไว้ในแผนยุทธศาสตร์ด้านการประมง

4. แนวทางการดำเนินการของภาครัฐเพื่อทำให้ชุมชนดั้งเดิมสามารถเข้าถึงและจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ได้หรือที่เรียกว่าสิทธิชุมชนได้นั้น พบว่าจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการปรับปรุงหรือปฏิรูป กฎหมายร่วมกับการปฏิรูประบบราชการ โดยการปรับปรุงแก้ไขกฎ ระเบียบที่เกี่ยวข้อง นำเสนอข้อคิดเห็นและแนวคิดในการดำเนินการเพื่อปฏิรูปโครงสร้างการทำงานและการปฏิรูประบบราชการเพื่อประโยชน์ในการทำให้ประชาชนในชุมชนสามารถจัดการและเข้าถึงสิทธิชุมชนและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

⁷ โรงเรียนตาดิกา เป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามเบื้องต้นแก่เด็กที่มีอายุระหว่าง 5-12 ขวบ ในวันเสาร์-อาทิตย์ โรงเรียนตาดิกามีมัสยิดเป็น ศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งถือว่าการศึกษา ภาคบังคับตาม หลักศาสนาอิสลาม โดยไม่มีรูปแบบหลักสูตร และตำราที่แน่นอน ทำการสอน ตามอรรถาศัย โดยเน้นหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม

สาธารณะได้อย่างเท่าเทียมและตอบสนองต่อความหลากหลายมากขึ้น สำหรับการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะการปรับปรุงกระบวนการให้ผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนคนเล็กคนน้อยอย่างทั่วถึงทุกกลุ่มด้วยข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิรูประบบราชการในเรื่องระบบการถ่วงดุล การตรวจสอบการทำงาน เพื่อให้เกิดความโปร่งใส โดยทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นกระบวนการ หรือแม้กระทั่ง ในทางปฏิบัติการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐควรมีการสั่งการตามหน้าที่และโครงสร้างกลไกที่ตรงกับบทบาทหน้าที่ในเนื้องาน ไม่ทำงานหรือสั่งงานนอกเหนืออำนาจหน้าที่ที่เป็นความรับผิดชอบของตนเอง เนื่องจากจะทำให้เกิดความสับสนของประชาชนผู้รับบริการ และส่งผลต่อการทำงานที่ไม่เข้าใจเนื้อหาตามหลักกฎหมายที่ตนไม่ได้มีความเชี่ยวชาญหรืออยู่นอกเหนือหน้าที่ อาจทำให้นำไปสู่ความขัดแย้งหรือปัญหาที่บานปลายได้

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สรุปผลการศึกษา

บริบททางสังคมมีอิทธิพลสำคัญในการกำหนดความเข้าใจว่าสิทธิชุมชนนั้นเป็นไปตามวิธีคิดและวิถีชีวิตในลักษณะแบบใด การอธิบายสิทธิชุมชนด้วยการสร้างมาตรฐานเดียวในการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่ก่อกำเนิดขึ้นอย่างซับซ้อนในทางประวัติศาสตร์จึงเป็นการทำความเข้าใจที่คับแคบและตายตัว สิทธิชุมชนจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปตามบริบทของชุมชนหรือสังคมอันเป็นธรรมชาติของผู้คนในแต่ละถิ่นนั้น ๆ ตั้งแต่เดิม

โครงการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เพื่อการแก้ไขปัญหาคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ เรื่อง “การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี” จึงให้ความสนใจสถานการณ์และสภาพปัญหาสิทธิชุมชนในระบบการจัดการทรัพยากรและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในการประกอบอาชีพของคนในพื้นที่อ่าวปัตตานี การรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี และพยายามแสวงหาแนวทางการเข้าถึงสิทธิชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีที่ยั่งยืน เป็นธรรมและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดทำข้อเสนอแนะนโยบายและ/หรือข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายด้านสิทธิชุมชนที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ผ่านกระบวนการออกแบบการศึกษารูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนในพื้นที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ในอดีตและปัจจุบันที่เป็นอยู่รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้ผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ร่วมกันกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิทธิชุมชนด้วยตนเอง มีขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาถึงการเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชนโดยกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย กลุ่มเคลื่อนไหวที่เป็นชาวประมงพื้นบ้าน ตัวแทนจากชาวบ้านกลุ่มอาชีพส่วนต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสิ้นประมาณ 75 คน โดยใช้วิธีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุย อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดอนาคตร่วมกันผสมผสานกับการ

สัมภาษณ์ทั้งเชิงลึกและสัมภาษณ์กลุ่ม ร่วมกับสังเกตการณ์ในพื้นที่ แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา สังเคราะห์และสรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มคนที่แตกต่างกันในอ่าวปัตตานีมีความเข้าใจและตีความคำว่า สิทธิชุมชนแตกต่างกันตามประสบการณ์และการรับรู้ รวมถึงการเรียนรู้เพิ่มเติม จากการทำงาน จากการศึกษาหรือแม้กระทั่งจากนโยบายหรือข้อกฎหมายที่บังคับใช้หรือเป็นกรอบหรือ แนวทางให้ตนเองถือปฏิบัติ ซึ่งระดับความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนมีความสัมพันธ์กับความใกล้ชิด ในการใช้ทรัพยากร หรือการผูกโยงตนเอง ครอบครัว การทำมาหากิน การดูแลปากท้องที่ จำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรในอ่าวปัตตานี กล่าวคือ ระดับความเข้มข้นในความเข้าใจเรื่องสิทธิ ชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวปัตตานี จะมีในระดับที่สูง เนื่องจากอ่าวปัตตานีถือเป็น แหล่งทำกินมาตั้งแต่บรรพบุรุษและสัมพันธ์กับวิธีการจับสัตว์น้ำหรืออนุรักษ์เพื่อความยั่งยืน โดยถือว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของแต่ควรต้องร่วมกันอนุรักษ์ไว้ และถือเป็นความเข้าใจสิทธิชุมชนใน เชิงซ้อนคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอ่าวปัตตานีมีความสัมพันธ์กับ วิถีชีวิต หลักปฏิบัติ คำสอนทางศาสนาและธรรมชาติ ในขณะที่ความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนใน แง่มุมของภาคส่วนที่เป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐจะยึดโยงอยู่กับหลักการทางกฎหมายและการบังคับ ใช้กฎหมาย หรือนโยบายและระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน จึงทำให้เห็นได้ว่าหาก ชาวประมงพื้นบ้านมองสิทธิชุมชนในลักษณะองค์รวม ทางหน่วยงานภาครัฐกลับมองสิทธิ ชุมชนแบบแยกส่วน อย่างน้อยก็ตามลักษณะอำนาจหน้าที่และการบริหารจัดการภายในอำนาจ หน้าที่ของตนที่ได้รับการจัดสรรมา ซึ่งความเข้าใจและหลักปฏิบัตินี้เองก็ส่งผลกระทบต่อ การจัดการทรัพยากรและการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนดังกล่าว นำมาสู่เงื่อนไขที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการ เคลื่อนไหวเพื่อการเข้าถึงสิทธิชุมชน โดยเงื่อนไขที่ส่งเสริมการเคลื่อนไหวคือ มีการรวมกลุ่ม ชาวประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านและกลุ่มคนที่มีความตระหนักถึงสิทธิชุมชนและการจัดการ ทรัพยากรในพื้นที่โดยชุมชน รวมถึงมีกลุ่มอาชีพและมีหน่วยงานภายนอกสนับสนุน รวมถึงมี สถาบันทางศาสนาของชุมชนที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวความรู้สึกของคนในชุมชน ส่วนเงื่อนไขที่ เป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชน พบว่า การที่เจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถบังคับ ใช้กฎหมายได้อย่างจริงจัง อาจเพราะการไม่เคารพกฎหมายของประชาชนหรือความทับซ้อนกัน ของหน่วยงานหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ในด้านต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งเพราะมีสาเหตุ จากความไม่ชัดเจนของการกระทำผิด ที่อาจทำให้เจ้าหน้าที่อาจเสี่ยงที่จะมีความผิดหรือถูก

ฟ้องร้องหากเข้าจับกุม ประกอบกับอุปสรรคด้านการสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ ภาครัฐ อุปสรรคเหล่านี้มีส่วนทำให้เกิดความสับสนในการสร้างความเข้าใจระหว่างฝ่ายต่าง ๆ จนอาจจะบานปลายกลายเป็นความเข้าใจผิดในเจตนาของผู้กระทำแต่ละฝ่าย จนเกิดเป็นความขัดแย้งขึ้น และส่งผลให้ลดทอนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในเวลาต่อมา ทำให้การเคลื่อนไหวในแต่ละประเด็นของชาวประมงพื้นที่อ่าวปัตตานีประสบความสำเร็จแตกต่างกัน

จากการทำความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนของแต่ละฝ่ายที่แตกต่างกัน จนนำมาสู่เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคหรือส่งเสริมการเข้าถึงสิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่อ่าวปัตตานี นำมาสู่แนวทางการแก้ไข ซึ่งทางคณะวิจัยมีความเห็นเบื้องต้นว่า ควรให้กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบและมีวิถีชีวิตผูกโยงกับทรัพยากรในชุมชนดั้งเดิมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

คณะวิจัยได้ทำการวิเคราะห์สภาพปัญหาและสถานการณ์การเข้าถึงสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานีจากภาคส่วนต่าง ๆ และประมวลเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับการแก้ไขปัญหาด้านการเข้าถึงสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี นโยบายแต่ละนโยบายจะสามารถใช้เป็นแนวทางในการตอบสนองต่อการเข้าถึงสิทธิชุมชนของคนในพื้นที่และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมในระยะยาว แบ่งเป็นนโยบายหลัก 7 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการจัดสรรพื้นที่อ่าวปัตตานีเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน

พื้นที่อ่าวปัตตานีโดยเฉพาะในน้ำและบริเวณชายฝั่งมีความอุดมสมบูรณ์และมีเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำหลายชนิด ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านเห็นว่าเป็นพื้นที่สัตว์น้ำมีรสชาติหวาน นอกจากนี้ จากข้อมูลที่มีการทำแหล่งเลี้ยงสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีจึงอาจกล่าวได้ว่า อ่าวปัตตานีเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการผลิตสัตว์น้ำสูง เช่น สามารถเลี้ยงหอยแครงได้ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจนก่อให้เกิดข้อพิพาทระหว่างผู้ประกอบการเลี้ยงหอยแครงกับชาวประมงพื้นบ้านนั้น ควรใช้ในการแก้ไขปัญหาคาใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ภายใต้หลักการเคารพต่อสิทธิชุมชนและความยั่งยืนของทรัพยากร ได้แก่ กำหนดโซนนิ่งสำหรับเขตพื้นที่การจัดสรรการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมกับพื้นที่และผู้ใช้ทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยหน่วยงานรัฐเป็นเจ้าภาพ ผ่านคณะกรรมการประมง

จังหวัดที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ซึ่งมีกำหนดบทบาทและอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของมาตรา 26 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558และพระราชกำหนดการประมง(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 (ฉบับแก้ไข) และควรมีการเร่งรัดดำเนินการตามแนวทางเบื้องต้น ดังนี้

1) กำหนดให้มีการวิจัยเพื่อศึกษาระบบนิเวศที่เป็นจะกำหนดเขตต่าง ๆ เนื่องจากอ่าวปัตตานีในแต่ละพื้นที่มีศักยภาพแตกต่างกันทั้งด้านพื้นที่ ความลึก ตื้น กระแส น้ำ ร่องทราย สภาพพื้นดินใต้ทะเลและระดับความเค็ม เป็นต้น ดังนั้นการเลี้ยงสัตว์น้ำจึงต้องคำนึงถึงการเลี้ยงสัตว์ การปล่อยพันธุ์สัตว์หรือการอนุรักษ์สัตว์น้ำแต่ละประเภทให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยสถาบันการศึกษาในพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องร่วมกับประชาชน และชาวประมงรอบอ่าวเป็นผู้ร่วมศึกษาวิจัย

2) กำหนดเขตการใช้พื้นที่ทั้งเขตอนุรักษ์ เขตอนุบาล เขตเพาะเลี้ยงสัตว์แต่ละประเภท ให้ครอบคลุมความต้องการและไม่ละเมิดสิทธิในการใช้พื้นที่ของคนในชุมชน

3) กำหนดเงื่อนไข คุณสมบัติของผู้จะขอใช้พื้นที่ตามที่กำหนดโดยชุมชนมีส่วนร่วมเสนอความต้องการและกำหนดให้มีการลงทะเบียนและบังคับใช้เขตพื้นที่จัดสรรอย่างเคร่งครัด โดยยึดถือหลักในการไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ

2. ด้านการเสริมสร้างจิตสำนึก/ความรู้ด้านกฎหมายและหลักสิทธิชุมชน

ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งข้าราชการของหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชาวประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านรอบอ่าว เยาวชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ควรได้รับการถ่ายทอดอบรม ปลูกฝังให้มีความรู้และจิตสำนึกที่ตรงกันและร่วมมือกันดำเนินการตามหลักสิทธิชุมชนในทิศทางที่สอดคล้องกัน รวมถึงสามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติรอบอ่าวปัตตานีในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือได้มากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่าควรให้สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนาในพื้นที่มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกและให้ความรู้แก่เยาวชนในพื้นที่ในการเคารพกฎหมาย และให้มีตระหนักถึงผลกระทบในระยะยาวและระยะสั้นที่จะเกิดขึ้นจากการละเมิดกฎหมายและการใช้เครื่องมือทำการประมงทำลายล้าง เช่น วิธีการใช้สื่อบุหรี่ที่เป็นภาษามลายูเผยแพร่ในโรงเรียนตาดีกาหรือให้ผู้นำศาสนาประกาศประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายในมัสยิด หรือการรณรงค์ให้ผู้นำส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนของตนทำตามหลักกฎหมาย ส่งเสริมให้เยาวชนผลิตสื่อ หรือทำกิจกรรมเพื่อ

รณรงค์อย่างสร้างสรรค์ในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังควรให้บรรจุเรื่องสิทธิชุมชนและการสร้างความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่นไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนในพื้นที่

3. ด้านการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานีกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

สนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการสำรวจติดตามการกระทำผิดกฎหมายประมงหรือการละเมิดรุกล้ำพื้นที่อ่าวเพื่อแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และพระราชกำหนดการประมง(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 (ฉบับแก้ไข) หมวด 9 พนักงานเจ้าหน้าที่ในมาตรา 106 ที่มีข้อความระบุว่า “ให้อธิบดีมีอำนาจแต่งตั้งสมาชิกองค์กรชุมชนประมงท้องถิ่นที่ได้ขึ้นทะเบียนตามมาตรา 25(2)^๘ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชกำหนดนี้...”

การทำงานในรูปแบบการบูรณาการทรัพยากรและกำลังคนในรูปคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่แจ้งข้อมูลข่าวสารและ/หรือร่วมจับกุมการทำการประมงที่ผิดกฎหมายหรือการประมงทำลายล้างได้อย่างทันการณณ์ เนื่องจากการศึกษาพบว่าสาเหตุหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ เนื่องจากอาจส่งผลกระทบต่อกรถูกกล่าวหาว่าละเลยการปฏิบัติหากการกระทำผิดนั้นหมิ่นเหม่ต่อการกระทำความผิด เจ้าหน้าที่ก็อาจถูกฟ้องร้องจากเจ้าของเรือประมงพาณิชย์ได้หากเกิดข้อผิดพลาดจากการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะประเด็นข้อถกเถียงเรื่องการใช้อวนรุนในเขตไมล์ทะเลที่กฎหมายกำหนด ดังนั้นการสนับสนุนให้ปฏิบัติหน้าที่ในรูปแบบคณะกรรมการอาจเป็นแนวทางหนึ่งในการร่วมกันลดปัญหาเหล่านี้ได้

4. ด้านการนำหลักกฎหมายที่กำหนดมาปฏิบัติในเชิงรุก

พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 และพระราชกำหนดการประมง(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 (ฉบับแก้ไข) ควรนำมาบังคับใช้อย่างจริงจังกับเจ้าหน้าที่ทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับท้องที่และท้องถิ่น โดยเน้นการใช้กฎหมายแก้ปัญหาการทำผิดกฎหมายของชาวบ้านผู้ใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย แต่ไม่ยอมรับให้มีการจับกุม หรือในบางกรณีที่มีอำนาจหรือคนที่ชาวบ้านเชื่อฟังไม่ได้แจ้งข้อมูลที่ถูกต้องให้แก่ชาวบ้านเรื่องการใช้อาวุธประมงผิดกฎหมายเนื่องจากเกรงจะกระทบต่อฐานเสียงหรือฐานอำนาจทางการเมือง ดังนั้น การสื่อสารและสร้าง

^๘ พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558และพระราชกำหนดการประมง(ฉบับที่ 2)พ.ศ.2560(ฉบับแก้ไข) มาตรา 25 (2) สนับสนุนให้มีการรวมกลุ่ม และจัดให้มีการขึ้นทะเบียนองค์กรชุมชนประมงท้องถิ่นตามหลักเกณฑ์ที่อธิบดีประกาศกำหนด

ความเข้าใจให้ทุกฝ่ายเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย จึงต้องมีการกระทำในเชิงรุกและจริงจัง จากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับสังคมและชุมชน

5. ด้านการเสริมสร้างความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม

การสร้างทัศนคติทางบวกแก่เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับผู้กระทำผิดในกรณีข้อพิพาทระหว่างชาวประมงพื้นบ้านหรือชาวบ้านกับผู้ประกอบการที่มีส่วนในการใช้ช่องว่างทางกฎหมายในการดำเนินการเพื่อทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติและ/หรือทำการประมงที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรยึดถือผลประโยชน์ของพื้นที่และสิทธิชุมชนเป็นหลัก และป้องกันการเข้ามาบุกรุกที่ทำกินหรือทำลายทรัพยากรจากคนนอกพื้นที่ เช่น กรณีการทำนาุ้งและโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียโดยที่ยังไม่ผ่านการบำบัด ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในอ่าวปัตตานี ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำและแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำถูกทำลาย การปล่อยน้ำเสียยังส่งผลกระทบต่อคนที่กินหอยนางรมด้วย คือ หอยนางรมจะไม่กรองสิ่งที่ได้รับมาแล้ว ไปสะสมในตัวของหอย ทำให้คนที่กินหอยนางรมก็จะได้รับอันตรายจากน้ำเสียเหล่านั้น อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อเกลือหวานที่ชาวบ้านทำในบริเวณเขตอุตสาหกรรม หรือในกรณีชาวบ้านมีความขัดแย้งกับกลุ่มผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ที่สนับสนุนการใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง โดยผู้มีอิทธิพลใช้กำลังข่มขู่แกนนำชาวประมงพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่ลาดตระเวนทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้

6. ด้านการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน

ประชาชนหรือชาวประมงพื้นบ้านที่อยู่รอบอ่าวปัตตานีในช่วงมรสุมหรือช่วงที่ไม่สามารถจับสัตว์ทะเลได้ จึงควรได้รับการสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มหรือส่งเสริมองค์ความรู้ด้านอาชีพ งบประมาณหรือจัดหาพันธุ์สัตว์น้ำที่เหมาะสมสำหรับสร้างกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มถักอวน กลุ่มเลี้ยงแพะ แกะ ไก่ในที่แคบ กลุ่มเลี้ยงปูดำ เป็นต้น โดยให้หน่วยงานรัฐหรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นร่วมติดตามและประเมินผลของกลุ่มเพื่อความยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและตรงกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการอย่างแท้จริง รวมถึงมีสถาบันการศึกษาในพื้นที่สนับสนุนองค์ความรู้และกระบวนการกิจกรรม เป็นต้น

7. ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยคำนึงถึงสิทธิชุมชน

หน่วยงานที่มีความประสงค์จะดำเนินการโครงการในพื้นที่ โดยเฉพาะโครงการเฉพาะกิจที่มุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีกระบวนการที่มีส่วนร่วม

ในการตัดสินใจอย่างแท้จริงในการรับฟังเสียงจากชุมชนเพื่อสำรวจความต้องการและผลกระทบอย่างรอบด้านเพื่อลดการผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิทธิชุมชนในวงกว้างในระยะยาวมากกว่าการมุ่งเน้นเพื่อการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอย่างรีบเร่งจนกระทบต่อสิทธิชุมชน เช่น โครงการสร้างเขื่อนกั้นปากอ่าว ทำให้น้ำลึกเพื่อใช้เป็นทางเดินเรือพาณิชย์ ส่งผลกระทบทำให้กระแสน้ำไหลผิดปกติ จำนวนของสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว หรือโครงการสร้างเขื่อน(100 เมตร)ที่ทำให้กุ่มเคย (เขย) ไม่เข้ามาในอ่าว จากเดิมที่ไม่มีเขื่อนกุ่มเคยเข้ามาในอ่าวสร้างรายได้ให้ชาวประมงพื้นบ้าน วันละ 700-1000 บาท ดังนั้น จึงกระทบต่อรายได้ของชาวประมงพื้นบ้านในการทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวที่ได้ดำรงมาตั้งแต่อดีต หรือแม้กระทั่งโครงการซื้อคืนเครื่องมือประมงผิดกฎหมายจากชาวประมง หน่วยงานควรจะต้องมีการศึกษาประเมินถึงผลสำเร็จของโครงการดังกล่าวว่าเป็นโครงการที่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริงหรือไม่

รายการอ้างอิง

- กองบรรณาธิการ. (2548). “วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง” หลากมุมมองของ นักมานุษยวิทยาต่อความรุนแรงในสังคมไทย. *ฟ้าเดียวกัน*, 3(2), 36-46.
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2560). *กสม.2 รายงานผลตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน รายงานผลการตรวจสอบที่674/ 2560 ลงวันที่ 6 เดือน มิถุนายน พุทธศักราช 2560* [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์].
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.(2559). *กสม. 3 รายงานผลการพิจารณาคำร้องที่มีข้อเสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายและกฎ รายงานผลการตรวจสอบที่ 113/2559 ลงวันที่ 22 สิงหาคม 2559* [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์].
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.(2555). *กสม.7 รายงานผลการพิจารณาคำร้องที่ขอให้เสนอแนะ นโยบายหรือข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมาย รายงานผลการตรวจสอบที่ 1052/2555 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2555* (เอกสารอัดสำเนา).
- โครงการอ่าวปัตตานี “การอนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวปัตตานี”. (2556). สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2560, จาก <https://www.trf.or.th/2556/4398-2014-06-09-04-39-28>
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2546). *พลวัตสิทธิชุมชน : กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพมหานคร: วิภาษา.
- ซุกรีย์นุร จงรักศักดิ์. (2559). *ประเภทของซิริก การตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์*. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://islamhouse.muslimthaipost.com/main/index.php?page=sub&category=9&id=20253>
- ดอเลาะ เจ๊ะแต, มะรอนิง สาและ และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2553). *ความทรงจำในอ่าวปัตตานี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- โดม ไกรปกรณ์. (2550). “ขบวนการทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : ศึกษาการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนจังหวัดกาญจนบุรี (พุทธศักราช2525-2531)”. *รัฐศาสตร์สาร*, 28 (3), 149-178.
- ทอมเมอร์ติส, บรรณาธิการ.(2555). *ขบวนการในความเคลื่อนไหว: อีกโลกหนึ่งจะเป็นจริงได้หรือไม่? แพลโดยภควดี วีระภาสพงษ์ และคณะ*. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2544). Carl Schmitt: การเผชิญกับความลึกลับของสภาวะสมัยใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์*, 32 (1), 107-153.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2559). *ความสมเหตุสมผลของความชอบธรรม (การครอบงำ)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สมมติ.
- บรรจง นະแส. (ม.ป.ป.). ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับโครงการ SEA FOOD BANK, รายงานการศึกษาเสนอคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- ประชาไท. (2556). *เปิดงานวิจัย “ความเฟื่องฟูและความตกต่ำของขบวนการสิทธิชุมชน”*. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2560, จาก <https://prachatai.com/journal/2013/09/48769>.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง และกฤษฎา บุญชัย. (2551). จากสิทธิมนุษยชน สู่อิทธิชุมชน : วิวาทะเสรีนิยมกับชุมชนนิยมในสังคมไทย. *ชนเผ่าพื้นเมือง* 14 (27) (ก.ค.-ธ.ค.2551), 8-28.
- วิรัช จีระแพทย์. (2545). แนวคิดสิทธิชุมชนของไทย. *รัฐศาสตร์*, 50(2), 73-87.
- สมหมาย ชินนาค. (2549). เชื้อกับความรุนแรง และขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมของชนพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา. *วารสารสังคมกลุ่มน้ำโขง*, 2(3), 95-125.
- สาวตรี สุขศรี. (2554). สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. สืบค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2560, จาก http://k-rc.net/imageupload/23902/P_Forest.pdf
- องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน*. (ม.ป.ป.) สืบค้นเมื่อ 21 สิงหาคม 2560, จาก http://wetlandthai.org/project/fi_pattani_a.html
- อุเชนทร์ เชียงแสน. (2546). ขบวนการคนจนไร้ที่ดิน : เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน. *ฟ้าเดียวกัน*, 1 (4), 36-46.
- MGR Online. (2560). สิ้นสุด “คดีหอยแครง” ศาลฎีกาสั่งยกฟ้อง 5 ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี หลังต่อสู้มานาน 10 ปี สืบเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2560, จาก <https://mgronline.com/south/detail/9600000110650>
- Bryant, Raymond L., Bailey, Sinead, jt.auth. (1997). *Third world political ecology*. London: Routledge.
- Coutinho, C. N. (2000). *Gramsci Political Thought*. Chicago: Haymarket Book.

Harper, Charles L. (2001). *Environment and society : human perspectives on environmental issues*. 2nd ed. New Jersey: Prentice Hall.

Virginia D. Nazarea, Ed. (1999). *Ethnoecology : situated knowledge / located lives*. Arizona: University of Arizona Press.

ภาคผนวก ก

สรุปผลการจัดกิจกรรมการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ได้ทำการจัดเวทีขึ้น 4 ครั้ง ประกอบด้วย ครั้งที่ 1 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้และถอดบทเรียนความสำเร็จของการเคลื่อนไหว ครั้งที่ 2 การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ครั้งที่ 3 การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่ออบรมให้ความรู้และกำหนดอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : F.S.C.) และหลังเสร็จสิ้นโครงการได้ทำการจัดเวทีครั้งที่ 4 การจัดเวทีเพื่อประเมินความเข้าใจและสรุปผลการดำเนินโครงการ ดังสรุปรายงานการจัดกิจกรรมต่อไปนี้

รายงานผลการจัดเวทีครั้งที่ 1 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้และถอดบทเรียนความสำเร็จของการเคลื่อนไหว

วัน เวลาและสถานที่จัด : วันพุธที่ 12 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560 ณ ห้องศรีวิงสา
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จังหวัดปัตตานี

จำนวนผู้เข้าร่วม : 29 คน ประกอบด้วย กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน 6 คน กลุ่มสตรี 9 คน
ประธานชมรมประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี 1 คน ประธานอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 1 คน
นักวิจัยชุมชน 2 คน ผู้วิจัยและนักศึกษาผู้ช่วยวิจัยจำนวน 10 คน

กำหนดการ :

8.00 - 8.30 น.	ลงทะเบียน
8.30 - 8.45 น.	แนะนำโครงการ วัตถุประสงค์การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
9.00 - 9.10 น.	แนะนำทีมงานและผู้เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยน
9.20 - 11.00 น.	แบ่งกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและถอดบทเรียน

วัตถุประสงค์ของโครงการจัดเวทีแลกเปลี่ยน

1. คณะผู้วิจัยชี้แจงและทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการสร้างความร่วมมือในการวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับสถาบันการศึกษาคือ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
2. เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นและประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนอ่าวปัตตานีของประชาชนภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่
3. เพื่อรับฟังข้อมูลปัญหาและอุปสรรคในการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนจากผู้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวจากหลายภาคส่วน
4. เพื่อให้ประชาชนได้นำเสนอทิศทางและข้อเสนอในการดำเนินการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมภายใต้บริบทของอ่าวปัตตานี
5. เพื่อนำข้อมูลและความคิดเห็นที่ได้จากเวทีนี้มาวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์เพื่อตอบคำถามวิจัยต่อไป

สรุปผลการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและถอดบทเรียน

ประเด็นที่ 1 สิทธิชุมชนคืออะไร มีตัวชี้วัดอะไรบ้างที่

สรุป : ชาวบ้านเห็นว่าสิทธิชุมชน คือ สิ่งที่ทุกคนมีสิทธิร่วมกัน ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้ ทุกคนได้รับเท่ากัน สิ่งที่บอกได้ว่ามีสิทธิชุมชนเกิดขึ้นแล้ว คือ สิทธิในการทำประมงชายฝั่งทะเล คือ มีสิทธิในการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพร่วมกัน สิทธิในการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ชุมชนเป็นศูนย์กลางของชาวบ้านที่มีสิทธิออกเสียง เรียกร้องสิทธิประโยชน์ของชุมชน

ขณะที่ประธานชมรมกลุ่มประมงพื้นบ้านให้ความหมายคำว่า สิทธิชุมชน คือสิทธิที่ประชาชนต้องได้รับการคุ้มครองจากรัฐ(รัฐต้องช่วยเหลือ ไม่ใช่ขัดแย้งกับประชาชน) ชาวประมงพื้นบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากอ่าวปัตตานีโดยไม่ถูกกีดกันจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น กลุ่มนายทุนไม่มีการละเมิดสิทธิของเราได้ และสิ่งที่บ่งบอกว่ามีสิทธิชุมชน คือ ประชาชนในพื้นที่มีสิทธิได้รับประโยชน์จากทรัพยากรในอ่าวปัตตานี ไม่มีผู้ใดหรือกลุ่มใดสามารถจับจอง

พื้นที่เป็นของตัวเองได้ และการกระทำทุกอย่างที่ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่ต้องมีการรับฟังความเห็นจากประชาชนในพื้นที่ด้วย อีกตัวชี้วัดหนึ่งคือ การที่คนในชุมชนมีสิทธิเรียกร้อง ถ้ามีคนมาบังคับ บางทีมันขาดสิทธิของเรา คือ สิทธิส่วนบุคคล ส่วนการอยู่ร่วมกัน มันต้องมีองค์ประกอบในเป็นกลุ่ม ไม่ว่าจะทางภาครัฐก็มีองค์กร ส่วนในชุมชนก็มีกลุ่ม ด้านศาสนาอย่างเช่น โตะอิหม่าม ผู้ใหญ่บ้าน สิทธิที่เราจะอยู่ร่วมกันหลายหลายอย่างมารวมกัน ดังนั้นตัวชี้วัดที่เห็นชัดก็คือความสามัคคี อย่างเช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ถ้าเราไม่มีทุนไม่มีอะไรก็ทำงานลำบากทำกันหลายคนมันจะเห็นผลกว่า อันนี้คือตัวชี้วัดที่เห็นชัดอย่างหนึ่งการร่วมมือของชุมชนเมื่อก่อนชาวบ้านยังไม่จับกลุ่มกัน เมื่อเรือใครน้ำมันหมดตอนที่ไปจับปลาเขาก็ไม่หันหน้ามาคุยกันต่างคนต่างอยู่จะไม่ค่อยช่วยเหลือกัน สมัยนี้พอเราอยู่กันเป็นกลุ่มมีการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมกัน ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น ช่วยกันแลกเปลี่ยนความคิดของกันและกัน

ประเด็นที่ 2 ภูมิปัญญา ความเชื่อ วิถีชีวิตความผูกพันของคนกับทรัพยากรในชุมชน มีอะไรบ้าง เชื่อมโยงกันอย่างไร

สรุป : ความเชื่อเรื่องการอาบน้ำละหมาด เรือใหม่ก่อนลงทะเล คือ ปรุงอาหารรับประทานกันเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ข้าวเหนียว แจกกล้วยให้กับเด็ก ๆ เพราะเรือถือเป็นวิถีชีวิตของชาวประมงเป็นเครื่องมือหลักในการเลี้ยงชีพ และเรือก็เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สืบกันมาช้านาน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการทำก็คือไม้ และลงสีลงทาสีด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประเด็นที่ 3. ท่านคิดว่าการมีสิทธิชุมชนในอ่าวปัตตานี ส่งผลกระทบต่อด้านดีอย่างไร และถ้าไม่มีสิทธิชุมชนจะเกิดผลอย่างไร

สรุป : ผลกระทบทางบวก การมีสิทธิชุมชนทำให้สามารถฟื้นฟูทรัพยากรในทะเล เพิ่มอาชีพเพิ่มรายได้ อนุรักษ์สร้างจิตสำนึกให้ลูกหลาน ถ้าอีก 10 ปีเราไม่อยู่ ลูกหลานก็จะได้เห็นทรัพยากรที่มีอยู่มานาน มีพื้นที่ในการทำมาหากินส่วนรวมได้เต็มที่ ส่งผลต่อลูกหลานให้ได้เรียนหนังสือ ไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ลดปัญหาการลักขโมย ลดปัญหาการใช้ไอ้โง่ อวนลาก

อวนรุน ลดปัญหาการข้ามไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งประธานชมรมกลุ่มประมงพื้นบ้านเพิ่มเติมว่าจะทำให้ประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่เกี่ยวข้องด้วย

ผลกระทบทางลบ หากไม่มีสิทธิชุมชนจะส่งผลทำให้ชาวประมงไม่มีพื้นที่ในการทำกิน ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีอาหารทะเลที่ไร้สารพิษบริโภค ทำให้เด็กขาดการดูแล เนื่องจากพ่อแม่ต้องไปทำงานประเทศมาเลเซีย ทำให้เด็กหันไปเสพยาเสพติด ประธานชมรมกลุ่มประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานีเห็นว่า จะทำให้อ่าวปัตตานีถูกทำลายทรัพยากรเสื่อมโทรมและลดลงอย่างรวดเร็วจากการหาผลประโยชน์ของนายทุน ตลอดจนโครงการของภาครัฐที่ไม่เกิดประโยชน์และไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง ทำให้การแก้ไขปัญหาที่นั่นไม่ยั่งยืน ในอีกด้านหนึ่งผู้เข้าร่วมก็มีความคิดเห็นว่าถ้าชาวบ้านมีสิทธิมากเกินไป ชาวบ้านก็จะต้องการหรือเรียกร้องมากเกินไปจะทำให้เกิดปัญหาตามมาด้วยเช่นกัน

ประเด็นที่ 4. สถานการณ์การเคลื่อนไหวเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชน

มีการเคลื่อนไหว คือ เรื่องหอยแครง ใ้โ้ง อวนรุน อวนลาก คนที่ได้รับผลกระทบคือ คนที่ทำประมงโดยตรง ชาวบ้านก็ได้รับผลกระทบในทางอ้อม ทางตรงคือทรัพยากรทางทะเลหายไปและขาดรายได้ ทางอ้อมคือหากชาวประมงพื้นบ้านขาดรายได้ก็จะทำให้ชาวบ้านที่มีอาชีพอื่นๆ ขาดรายได้เช่นเดียวกัน เช่น อาชีพค้าขายก็ขายไม่ค่อยได้เพราะทั้งหมดมันจะเชื่อมโยงกัน และชาวบ้านที่มีอาชีพอื่นก็สามารถออกไปหาของทะเลเองได้โดยไม่ซื้อจากชาวประมง ชาวบ้านได้ทำการเคลื่อนไหวต่อสู้กับนายทุนที่จับจองพื้นที่สาธารณะในอ่าวปัตตานีเพื่อเลี้ยงหอยแครง ทำให้ชาวประมงในพื้นที่ไม่สามารถหาปลาได้ตามปกติ เป็นระยะเวลากว่า 10 ปีระบบนิเวศในอ่าวปัตตานีเสื่อมโทรมจากกระบวนการในการเลี้ยงและจับเก็บหอยแครง ชาวประมงต้องออกมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิของตัวเอง ชาวบ้านในพื้นที่รู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความยุติธรรม ถูกข่มขู่ จากกลุ่มนายทุน ผู้เข้าร่วมคนหนึ่งเล่าว่า รู้สึกว่าเกิดความไม่ยุติธรรมกับชาวบ้านในพื้นที่ ในฐานะที่ตัวเองเป็นคนในพื้นที่ และรู้ในเรื่องกระบวนการ ระบบกฎหมายเลยอยากช่วยเหลือผลักดันให้ชาวบ้านเรียกร้องสิทธิของตัวเอง ชาวบ้านที่นี้ทราบว่าคุณเองมีสิทธิในทรัพยากร แต่ไม่รู้กระบวนการที่จะต่อสู้เรียกร้อง ต่อมากลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่เห็น

ด้วยกับการทำโครงการของภาครัฐที่ไม่ได้รับความเห็นจากผู้ที่มีส่วนได้เสีย แม้รัฐจะอ้างว่าได้ทำประชาคม แต่ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงในการตัดสินใจ และโครงการที่รัฐจัดทำเป็นการเปิดช่องให้นายทุนเข้ามาแทรกแซงและไม่ตอบสนองกับความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง จึงเห็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มประมงพื้นบ้าน และกลุ่มอนุรักษ์อยู่อย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการสร้างเขื่อนกั้นปากอ่าว เพื่อทำให้น้ำไม่ตื้น เรือพาณิชย์สามารถเข้าออกได้สะดวก แต่กลับผลกระทบทำให้กระแสน้ำไหลผิดปกติ น้ำในอ่าวไม่อุดมสมบูรณ์ สัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว

สิ่งที่เป็นแรงจูงใจในการเคลื่อนไหว คือบางคนให้เหตุผลว่า เนื่องจากตอนแรกตนเองก็เป็นชาวประมงแต่พอเริ่มรู้สึกว่หาของทะเลไม่ค่อยได้เลยเปลี่ยนอาชีพมาขายอาหาร แต่ก็ได้สังเกตว่าหากวันไหนขายอาหารไม่หมดแสดงว่าชาวบ้านหาของทะเลไม่ได้ จึงรู้สึกว่มันกระทบกับตัวเองและคนส่วนใหญ่แล้ว จึงทำให้มีแรงที่จะขับเคลื่อประเด็นเหล่านี้ สำหรับผู้เข้าร่วมอีกรายให้ข้อมูลว่เป็นเพราะหน้าที่คือเป็นสมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)ซึ่งถูกเลือกและถูกกดดันจากชาวบ้านว่ทำโมอบต.ไม่ทำอะไรบ้าง ต่อมาแม่ไม่ได้เป็นอบต.แล้ว แต่ก็ยังขับเคลื่ออยู่เพราะรู้สึกว่ปัญหามีความรุนแรง นอกจากนี้ ยังมีความรู้สึกสนุกและภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้านได้สำเร็จ และอีกอย่างคือต้องการเป็นตัวกลางในการสื่อสาร เพราะแม้ว่ชาวประมงฉลาดมากรู้ทุกอย่งแต่ปัญหาคือพูดภาษาไทยไม่ได้เลย เวลาหน่วยงานราชการมาก็คุยกับเขาไม่รู้เรื่องเพราะไม่สามารถสื่อสารกับหน่วยงานราชการ ของรัฐได้ จึงทำให้แก้ปัญหาก็ได้ไม่จบแก้เท่าไรก็ไม่ถูกให้เงินไปเท่าไรก็ไม่ถูก เพราะจริง ๆ แล้วชาวบ้านไม่ได้ต้องการเงิน แต่เขาต้องการให้รัฐมาปกป้องสิทธิไม่ใช่ต้องการโครงการไม่ยอกให้ใครมาพัฒนาอ่าวปัตตานี แต่อยากให้มาปกป้องสิทธิ แต่ก่อนปลาอยู่แบบไหนก็ให้มันอยู่แบบนั้น

รายงานผลการจัดประชุมครั้งที่ 2 การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus group)

วัน เวลาและสถานที่จัด : วันพุธที่ 4 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2560 ณ ห้องศรีธานี คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จังหวัดปัตตานี

จำนวนผู้เข้าร่วม : 6 คน ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 คน ผู้วิจัยและนักศึกษาผู้ช่วยวิจัย 3 คน

สรุปประเด็นหลักในการจัดประชุมกลุ่มย่อย : คำถามในการสนทนากลุ่มย่อยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำโครงสร้างคำถาม ประกอบด้วย 3 มโนทัศน์ คือ

1. การให้การเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนกับคนในพื้นที่

คำตอบโดยสรุป : ภาครัฐไม่ค่อยสร้างการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนให้แก่ชาวบ้าน ทั้งรัฐบาลกลางและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนจากภาคประชาสังคมและเรียนรู้ด้วยตัวเองมากกว่า สิทธิพื้นฐานในการปกครองตนเอง ภาครัฐไม่ค่อยจะให้ความรู้เรื่องนี้เท่าไร ความจริงแล้วเรื่องสิทธิ ชาวบ้านไม่รู้ว่ามีสิทธิของตัวเอง คืออะไร ตัวเองเกิดมาได้อะไรบ้างมีสิทธิอะไรบ้าง สิ่งเหล่านี้เรียกว่า เป็นวาทกรรมของคนไม่รู้หนังสือ เขาไม่รู้ว่าสิทธิเขาคืออะไรบ้าง ปกป้องต้องมาจากรู้ก่อนว่าสิทธิของตัวเองมีอะไรบ้าง เมื่อเขาไม่รู้ว่าเขามีสิทธิอะไรบ้างเขาก็ไม่ปกป้อง

2. บทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐในเรื่องสิทธิชุมชน

คำตอบโดยสรุป : จากที่สรุปเหตุการณ์ที่ผ่านมาจะสังเกตว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คนที่รู้ดีที่สุดว่าพื้นที่แบบนี้เขามหอยแบบไหน ทำประมงแบบไหน ใครเป็นชาวประมงบ้าง ทำไมเวลาปลัดลง เวลานายอำเภอลง ทำไมเขาไม่สั่งให้กำนันผู้ใหญ่บ้านจัดการเรื่องนี้ เพราะตอนนั้นชาวบ้านเข้าใจว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านขายทะเล ขายอ่าวปัตตานี ตรงนี้คือปัญหา เพราะชาวบ้านรู้ว่าถ้าบอกกำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็ไม่สามารถเคลียร์ได้ เพราะการแก้ปัญหาจะยาก อำนาจของกำนันผู้ใหญ่บ้านโดนกดทับด้วยอำนาจที่ไม่เป็นธรรม อันนี้เราต้องแก้ไขให้ได้ว่า ต้องรู้ว่ากำนัน

ผู้ใหญ่บ้าน เป็นลูกน้องของนายอำเภอหรือเป็นนักการเมืองของชาวบ้านที่เลือกมา ตรงนี้เราก็ดี โจอทย์และแก้ตรงนี้ให้โตประกอบกับการบริหารจัดการภาครัฐทับซ้อนกันหลายหน่วยงาน ชาวบ้านไม่รู้ว่าเรื่องนี้ถ้าเกิดปัญหาในทะเลจะไปร้องใคร เรื่องนี้น่าจะไปร้องกับประมง แต่ทำไมไปร้องกับนายอำเภอได้ ก่อให้เกิดความสับสน

3. สถานการณ์สิทธิชุมชนในพื้นที่ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน แต่ละยุครัฐบาล

คำตอบโดยสรุป : คดีหอยแครง เป็นคดีแรกในจังหวัดปัตตานีที่เจ้าหน้าที่หรือคนที่อยู่ที่อำเภอบางส่วนอยู่ข้างชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่อยู่ข้างนายทุนไม่กล้าเสนอตัว ภาพมันเห็นชัดเลย คือ ไม่กล้าขยับ นิ่งมากเลย คนที่ไม่เห็นด้วยกับการเลี้ยงหอยแครงของผู้ประกอบการก็เงียบ เพราะความชอบธรรมตามกฎหมาย มันไม่ได้ ใช้อภิสิทธิ์ชน ใช้เงิน ไม่ได้ขออนุญาต และไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ต่อมา ล่าสุดโครงการพสกนิกรรอบอ่าว เป็นโครงการของทหารสำรวจมาหลายปีแล้ว เอาเรือมาแล้ว ก็คงจะชุดจริง แต่ประโยชน์จะได้หรือไม่ ไม่รู้ เพราะการประชาคมไม่ได้เป็นไปตามนิยามของการประชาคมอย่างแท้จริง ในยุคคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า เรื่องสิทธิชุมชนรอบอ่าวปัตตานีกลับยิ่งแย่ลง เช่น กรณีโครงการพสกนิกรรอบอ่าวปัตตานี ใช้เงินประมาณ 500,000 ล้านบาท แต่ยังเกิดความไม่ชัดเจนในวัตถุประสงค์โครงการ กระบวนการดำเนินงานและกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ

รายงานผลการจัดเวทีครั้งที่ 3 การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่ออบรมให้ความรู้และกำหนดอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : F.S.C.)

วัน เวลา และสถานที่จัด : วันที่ 4 - 6 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2560 ณ ห้องศรีวังสา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และหอประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

จำนวนผู้เข้าร่วม : 186 คน ประกอบด้วย ชาวประมงพื้นทีและชาวบ้านในพื้นที่ 70 คน คณะผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน 3 คน นักศึกษา 113 คน

กำหนดการ :

วันที่ 4 พฤศจิกายน 2560

- 08.00 - 09.00 น. ลงทะเบียน
- 09.00 - 10.00 น. พิธีเปิด
- 10.00 - 10.15 น. รับประทานอาหารว่าง
- 10.15 - 12.00 น. ชมภาพยนตร์เรื่อง อวตาร
- 12.00 - 13.30 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.30 - 14.00 น. เสวนาแลกเปลี่ยนหลังจากชมภาพยนตร์เรื่อง “อวตาร” ร่วมกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
- 14.00 - 15.15 น. นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอ่าวปัตตานี
- 15.15 - 15.30 น. รับประทานอาหารว่าง
- 15.30 - 16.30 น. นำเสนอ (ต่อ)
- 16.30 - 16.35 น. ร่วมชมวีดิโอกรณีศึกษาการมีส่วนร่วมในสิทธิชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ
- 16.35 - 16.50 น. สรุปกิจกรรม

วันที่ 5 พฤศจิกายน 2560

- 09.30 - 10.00 น. ลงทะเบียน
- 10.00 - 10.15 น. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมโพธิ์อำเภอยะหริ่ง กล่าวต้อนรับ
- 10.15 - 10.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.30 - 12.00 น. กิจกรรมกลุ่มย่อยร่วมกันสร้างอนาคตชุมชนในรูปแบบการแสดงละคร
- 12.00 - 13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 - 14.00 น. นำเสนอการแสดงในรูปแบบละคร 3 กลุ่ม
- 14.00 - 15.00 น. สรุปและร่วมแสดงความคิดเห็น

วันที่ 6 พฤศจิกายน 2560

- 08.30 - 09.00 น. ลงทะเบียน
- 09.00 - 10.30 น. ร่วมกันวางแผนปฏิบัติการชุมชนเพื่อขับเคลื่อนภาพอนาคตของชุมชน
- 10.30 - 10.45 น. รับประทานอาหารว่าง
- 10.45 - 11.30 น. กิจกรรมกลุ่มย่อย : บทเรียนจากอ่าวปัตตานีสู่แนวทางการขับเคลื่อน
สิทธิชุมชนเชิงนโยบาย
- 11.30 - 11.45 น. ประเมินผลโครงการ
- 11.45 - 12.00 น. พิธีปิดและถ่ายรูปร่วมกัน

สรุปรายงานการทำกิจกรรมวันที่ 4 พฤศจิกายน 2560

การนำเสนอของกลุ่มนักศึกษา

ประเด็นที่ 1 กลุ่มความหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี แยกประเภทสัตว์น้ำ ชนิด รวบรวมทั้งหมดและแสดงให้เห็นภาพ ถิ่นที่อยู่ ฯลฯ

การแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม :

คนที่ 1 : อ่าวปัตตานีเป็นน้ำกร่อยไม่ใช่ น้ำเค็มโดยตรง จึงเหมาะสมกับการเป็นแหล่งเพาะสัตว์น้ำอ่อนและทำให้สัตว์น้ำและเกลือที่มาจากอ่าวปัตตานีมีรสหวาน แต่ปัจจุบันจะมีคราบไขมันและอุปกรณ์ที่ทำลายระบบนิเวศทำให้สัตว์ลดลงจำนวนมากกว่าอดีต

คนที่ 2 : ชาวประมงมี 3 กลุ่ม ได้แก่ ประมงพาณิชย์ ที่มีเรือราคาลำละ 3-4 ล้านบาท มีลูกน้องเป็นชาวพม่า ประมงพื้นเมืองจะใช้เรือกอลและ เรือไถดับ และเรือกระเทย จะมีเครื่องยนต์เล็ก ๆ ชุดนึ่ง มีอวนชุดนึ่ง แต่สุดท้ายที่นำส่งสารที่สุดคือชาวประมงที่ไม่มีเรือ หากินตามป่าชายเลน จับปูดำใช้เหล็กดึงออกมาจากรู งมกุ้งในคลองโดยใช้มือ จับปลากระบอกกับมือ เป็นกิโล ๆ ถือเป็นการใช้ชีวิตของชาวประมง เรื่องนี้มันมีมานานตั้งแต่บรรพบุรุษของชาวประมงพื้นบ้านที่มีแต่มีมือมีแต่ขา จับสัตว์น้ำขาย สามารถเลี้ยงลูกเลี้ยงครอบครัวได้

จะขอฝากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติว่าอันที่จริงประมงพื้นบ้านได้หายไปแล้วยากจะให้มันมีใหม่ ที่มันหายไปชาวประมงที่ใช้มือใช้เท้าในการทำมาหากินมันหายไปเพราะอะไร เพราะป่าชายเลนรอบอ่าวปัตตานีมันถูกทำลายด้วยมือนายทุน ในป่าชายเลนมันมีน้ำเยอะ ในป่าชายเลนมีรากเยอะ ลูกปลา ลูกกุ้งก็จะมีการวางไข่มากมาย มีปลากระบอก กุ้งกุลาดำ กุ้งขาว กุ้งแชบ๊วย ณ ปัจจุบันป่าชายเลนที่เคยเป็นที่ทำมาหากินของชาวบ้านรอบอ่าวเป็นสหกรณ์ชุมชน ถูกโกง ถูกขูดเป็นนาุ้ง ทำให้พวกปลาพวกกุ้งไม่สามารถวางไข่ได้ เพราะมีการปล่อยน้ำจากนาุ้งไปสู่ป่าชายเลน ถูกยึดโดยนายทุน ทำให้ชาวประมงพวกนี้ไม่สามารถเข้าไปทำมาหากินได้ เพราะพวกนายทุนมีลูกน้องจะกั้นจะพกป็นพกอ่าวอยู่ เรื่องนี้มันเกิดตอนสมัยยังเด็ก พอโตขึ้นมาจะฟ้องก็ไม่ทัน เพราะทุกอย่างมีโฉนดที่ดินไปแล้ว เห็นไหมความ

ยากลำบากของชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานี และนากุ้งเป็นตัวทำลายล้างแหล่งเพาะพันธุ์ในอ่าวปัตตานี เพราะการปล่อยน้ำของนากุ้งทำให้พันธุ์สัตว์น้ำถูกทำลายไปหมด สมัยก่อนปลาวางไข่ 100 ตัว ปลาที่จะเกิด 100 ตัว แต่เดี๋ยวนี้ปลาฟักไข่ 100 ตัว แต่เกิดแค่ 80 ตัว ที่ปลาเกิดไม่เยอะเพราะปลาตายจากการปล่อยน้ำของนากุ้ง การทำนากุ้งของนายทุนถือเป็นการละเมิดสิทธิของชุมชน แต่ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรได้ เนื่องจากนายทุนมีโฉนดที่ดินมีการแสดงความเป็นเจ้าของ

คนที่ 3 : เพิ่มเติมอีกชนิดหนึ่งคือสาหร่ายพรหมนางเป็นพืชที่มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถทำเป็นสินค้าถือเป็นพืชเศรษฐกิจของพื้นที่

ประเด็นที่ 2 พลวัตความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและวิถีชีวิตของผู้คนในอ่าวปัตตานี ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ 1) สิ่งแวดล้อม 2) ความเชื่อ ภูมิปัญญา 3) สังคมและปัญหาสังคมในพื้นที่ 4) การพัฒนาทางความเจริญในพื้นที่

การแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม :

คนที่ 1 : ความเชื่ออาจจะเชื่อได้แค่วันนี้ แต่ความศรัทธาไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้

คนที่ 2 : การพัฒนาคือการพัฒนาให้ดีขึ้น เช่น การพัฒนาให้ชาวบ้านมีอาชีพ แต่ต้องพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่ เช่น อาชีพการประมงทำอย่างไรให้ชาวบ้านสามารถประกอบอาชีพนั้นได้ตลอด

ประเด็นที่ 3 ประเด็นปัญหาที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว เวลา สาเหตุ แรงจูงใจที่ทำให้เคลื่อนไหว ยุทธวิธีที่ใช้ในการเคลื่อนไหว อุปสรรคหรือเงื่อนไขส่งเสริมให้การเคลื่อนไหวสำเร็จในแต่ละประเด็น

การแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม :

คนที่ 1: ชาวบ้านทำอะไรนายทุนไม่ได้

คนที่ 2: เจ้าหน้าที่มี แต่ไม่ได้ทำอะไร กฎหมายก็มี แต่ไม่สามารถทำอะไรได้เช่นเดียวกัน

คนที่ 3: ปัจจุบันชาวบ้านไม่กล้าไปอำเภอหรืออบต. และชาวบ้านกำลังจะเป็นผู้เห็นต่าง เพราะโครงการที่ลงมาก็ดำเนินไม่ได้มาจากประชาชน แต่มาจากด้านบน โครงการภาครัฐที่ไม่ได้ทำประชาสังคมกับผู้เกี่ยวข้อง ทำให้ส่งผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้าน คือโครงการสร้างเขื่อนกั้นปากแม่น้ำทำให้กุ้งเคยหายไปเพราะนายทุนปิดกั้นและสร้างเขื่อน โครงการดีแต่ละเมิดสิทธิของชาวประมงรอบอ่าว

ประเด็นที่ 4 องค์กร/กลุ่ม/ชมรม ในอ่าวปัตตานีที่มีบทบาทและการทำงานในการเข้าถึงสิทธิชุมชน

การแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม :

ขอเพิ่มเติมอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มส่งเสริมผลิตของที่ระลึกสะพานไม้บานาเป็นการสร้างอาชีพ เช่น การเพิ่มชมรมสะพานไม้บานา กะลาและกรรณก

ประเด็นที่ 5 หน่วยงานที่สนับสนุนหรือเข้ามาสนับสนุนการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชน

การแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม :

เอ็นจีโอส่วนใหญ่ที่เข้ามาในปัตตานีเป็นคนนอกพื้นที่มากกว่าในพื้นที่ เพราะถ้าเป็นคนในพื้นที่อาจจะอยู่ได้ไม่นาน

ประเด็นที่ 6 การบริหารงานภาครัฐ /ระบบบริหารราชการแผ่นดินที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนเพื่อเข้าถึงสิทธิชุมชน ได้แก่ 1) การทำประชาคม 2) ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ภาครัฐในหน่วยงานหรือกรมต่าง ๆ 3) ระบบบริหารราชการ สายการบังคับบัญชา การสั่งการ การนำนโยบายหรือกฎหมาย/ระเบียบไปปฏิบัติ 4) การตรวจสอบความโปร่งใส 5) ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เอกชน ประชาชน

การแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม :

การทำประชามติที่มีการบริหารของเจ้าหน้าที่รัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือช่องโหว่ของกฎหมาย การทำประชามติในหมู่บ้านทำยากเพราะชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ

ประเด็นที่ 7 ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่อ่าวปัตตานี ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชนกับชาวบ้าน เครือญาติ เพื่อน ฯลฯ แบ่งออกเป็น ความขัดแย้งด้านความเชื่อ ด้านผลประโยชน์และด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ประเด็นที่ 8 นิยามสิทธิชุมชนของผู้ที่อยู่ในอ่าวปัตตานี

การแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม :

สิทธิของตัวเองแต่ทำอย่างไรไม่ให้ไปละเมิดสิทธิของคนอื่น

ประเด็นที่ 9 กรณีศึกษาตัวอย่างในต่างประเทศ เกี่ยวข้องกลุ่มขบวนการต่าง ๆ ที่เคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

สรุปรายงานการทำกิจกรรมวันที่ 5 พฤศจิกายน 2560

รูปแบบกิจกรรมคือ การแบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็น 3 กลุ่ม จากจำนวนชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการ 50 คน เพื่อระดมความคิดภายในกลุ่มในการพูดคุยแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ปัญหาในชุมชนร่วมกัน และนำเสนอโดยผ่านการแสดงละครบนเวที มีเนื้อหาโดยสรุป ดังนี้

สรุปเนื้อหาละครของกลุ่มที่ 1 : ผู้แสดงต้องการให้รัฐช่วยเหลือ โดยการแจกพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อเป็นการเพิ่มจำนวนสัตว์น้ำ และให้รัฐมีมาตรการกำจัดเครื่องมือแบบทำลายล้างออกจากพื้นที่ เนื่องจากเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ปลาที่มีจำนวนลดลงต่อเนื่อง เพราะว่ามีเครื่องมือ ที่เรียกว่า “ไอโง่” และการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ไม่เข้มงวด เนื่องจากชาวบ้านมองว่าเจ้าหน้าที่รัฐและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องยังไม่ให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาดังกล่าว

สรุปเนื้อหาละครของกลุ่มที่ 2 : ผู้แสดงต้องการสะท้อนว่าเครื่องมือ ไอ้โง่ ถูกนำเข้ามา โดยนายทุน ชาวบ้านแสดงออกถึงการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนายทุนกับ ชาวบ้าน โดยมีข้อสรุปว่าการจัดการเครื่องมือดังกล่าวจะต้องร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ รัฐและชาวบ้าน โดยชาวบ้านต้องการให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด

สรุปเนื้อหาละครของกลุ่มที่ 3 : ผู้แสดงสะท้อนว่าอยากให้มีอาชีพเสริมที่ นอกเหนือจากการทำประมง เพราะการทำประมงจะมีช่วงมรสุมไม่สามารถออกเรือได้ ดังนั้น ชาวบ้านอยากให้มีอาชีพที่ทำบนบกด้วย และต้องการให้รัฐสนับสนุนเรื่องนี้ เพราะชาวบ้านยัง ขาดต้นทุนพื้นฐาน เช่น ที่ดินและเงินลงทุน อาชีพที่เสนอ คือ การทำอวนและกึ่งเลี้ยงสัตว์ เช่น แพะ แกะ ไก่ เป็นต้น แต่เน้นอาชีพทำอวน เพราะว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวประมงซึ่งมี ทักษะความสามารถในการทำอวนอย่างดี นอกจากปัญหาที่ไม่สามารถจะประกอบอาชีพทำ ประมงได้ยาวตลอดทั้งปีแล้ว ประกอบกับสัตว์น้ำที่มีจำนวนลดลง ทำให้อาชีพการประมงมี รายได้ไม่เพียงพอ และส่งผลต่อการเลี้ยงดูครอบครัวและส่งเสียลูกเล่าเรียน ซึ่งประเด็นหลักที่ ชาวบ้านพยายามจะสะท้อนออกมา คือ การมีไอ้โง่มาเป็นปัญหา ถ้าหากไม่มีไอ้โง่เขาก็จะหา ปลาได้มากกว่าและสามารถเพิ่มรายได้มากยิ่งขึ้น

สรุปรายงานการทำกิจกรรมวันที่ 6 พฤศจิกายน 2560

กิจกรรมหลักคือการให้ผู้เข้าร่วมแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อทำแผนปฏิบัติชุมชนเพื่อกำหนด อนาคตแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1 แผนเรื่องกลุ่มอาชีพและรายได้ 2 แผนเรื่อง การ รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ และ 3 แผนเรื่องแนวทางการเข้าถึงสิทธิชุมชน ซึ่งสรุป เป็นตาราง ดังต่อไปนี้

แผนปฏิบัติการเพื่อดำเนินการกำหนดอนาคตชุมชน

กลุ่มที่ 1 เรื่องกลุ่มอาชีพและรายได้

ประเด็นที่สนใจเคลื่อนไหวทันที	เป้าหมายที่อยากเกิด	สิ่งที่ต้องทำ	ผู้รับผิดชอบ	เงื่อนไขที่สำเร็จตามเป้าหมาย	ใช้วิธีการอย่างไร
1. เกิดกลุ่มถักอวน	ให้รัฐส่งเสริมงบประมาณเพื่อซื้ออุปกรณ์	-ก่อตั้งกลุ่มถักอวน (บ้านบานา บ้านบางปู บ้านบุติ บ้านตะโละสมิแล)	ชาวบ้าน	-มีอุปกรณ์ -ความร่วมมือของชาวบ้าน	-เสนอโครงการกับรัฐ
2. เกิดกลุ่มเลี้ยงแพะ แกะ ไก่ในที่แคบ	-มีงานทำ	-รัฐจัดหางบประมาณ	-แต่งตั้งคณะกรรมการหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	-	-
3. เกิดกลุ่มเลี้ยงปุดำ	-ให้รัฐสนับสนุนพันธุ์ปุดำ	-	-	-	-

กลุ่มที่ 2 แผนเรื่องการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์

ประเด็นที่สนใจเคลื่อนไหวในทันที	เป้าหมายที่อยากเกิด	สิ่งที่ต้องทำ	ผู้รับผิดชอบ	เงื่อนไขที่ทำได้สำเร็จตามเป้าหมาย	ใช้วิธีการอย่างไร
1. การรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์	-ปะการัง -กุงตัวใหญ่/กุงกุลาดำ -สัตว์ดั้งเดิม -กุงแซบ้วย -กุงมังกร -เต่าทะเล -พะยูน -ไม่มีขยะ	-ปะการังเทียมซึ่งเป็นที่วางไข่ปลา -ห้ามเครื่องมือทำลายล้าง -วิจัยสัตว์พื้นถิ่น/หายาก -เพาะพันธุ์/ปล่อยสัตว์น้ำที่ใกล้สูญพันธุ์ (ไม่ใช่เฉพาะสัตว์เศรษฐกิจ) -บริหารจัดการขยะ -ปลูกฝังเด็กตาดีกา/ทุกกลุ่มรวมถึงนักท่องเที่ยว	-ชาวบ้านทำบ้านปลา -กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม/ ประมง/ คณะกรรมการสถาบันการศึกษา/ ชาวบ้าน -นักวิชาการ ประมงศูนย์วิจัย -ชาวบ้านตั้งสหกรณ์เอง -สถาบันการศึกษา จังหวัด/อบต.	-สอบถามชาวบ้านว่าปล่อยสัตว์น้ำตรงจุดไหน -ชาวบ้านช่วยบอกจุดที่สัตว์ชนิดใดอยู่ตรงไหน -มีงบประมาณสนับสนุนให้ชาวประมงอนุรักษ์เพราะจะได้รายได้ถ้าดูแล แต่ไม่ได้ออกรื้อ -เป็นคณะกรรมการของชุมชน	-กฎหมายการปล่อยสัตว์ -การทำสหกรณ์ มีวิทยากรให้ความรู้แก่ชาวบ้าน -บูรณาการกับกรมประมงในเรื่องกฎหมายตั้งสหกรณ์อาชีพ ประมง -ระดมงบจากสมาชิก -ประชาชนชาวบ้าน

ประเด็นที่สนใจเคลื่อนไหวในทันที	เป้าหมายที่อยากเกิด	สิ่งที่ต้องทำ	ผู้รับผิดชอบ	เงื่อนไขที่ทำได้สำเร็จตามเป้าหมาย	ใช้วิธีการอย่างไร
					สอบถามว่าต้องการของแต่ละชุมชนที่ตั้งกรรมการดำเนินการ
2.ลดจำนวนเครื่องมือประมงทำลายล้าง	-กำจัดไอ้โง่/ อวนลาก/ อวนรุน/ คราด หอยแครง ให้หมดไป -ให้มีการฟังเสียงชุมชน	-ให้ความรู้เรื่องการสูญเสียพันธุ์สัตว์กับคนทำไอ้โง่ -ห้ามใช้เครื่องมือผิดกฎหมายในอ่าว	-ผู้นำศาสนาให้ความรู้เรื่องเครื่องมือทำลายล้าง -วิทยุ ม.อ. ให้ความรู้กับชาวบ้านในชุมชนเรื่องอนุรักษ์/การบังคับใช้กฎหมาย -ให้ความรู้เป็นภาษามลายู -สร้างสื่อให้ความรู้ อย่างแพร่หลาย หลายช่องทาง/ นิทานให้เด็กและผู้ใหญ่	-มีหลักประกันในอาชีพประมง -การบังคับใช้กฎหมายจริงจัง -เจ้าหน้าที่ไม่หละหลวม -มีหน่วยงานตรวจสอบการทำงานองเจ้าหน้าที่อย่างเข้มแข็ง -การช่วยชาวบ้านมากกว่านายทุน	ลงทะเบียนชาวประมงชาวบ้านตั้งกล้องนำเสนอผ่านสื่อ/ใช้วิธีการกดดัน รณรงค์/ให้ความรู้เรื่องเหล่านี้

ประเด็นที่สนใจเคลื่อนไหวในทันที	เป้าหมายที่อยากเกิด	สิ่งที่ต้องทำ	ผู้รับผิดชอบ	เงื่อนไขที่สำเร็จตามเป้าหมาย	ใช้วิธีการอย่างไร
3.ไม่อยากให้มีคณะกรรมการโดยที่รัฐไม่ฟังเสียงชาวบ้าน			-บัณฑิตอาสา ทำงานด้านประมง อยู่ที่ อบต.(คนในพื้นที่)ทำงานมี โดยเฉพาะ อบต. ดูแลชาวประมงมา ให้ความรู้ -ชาวบ้านช่วยเป็นหู เป็นตา/แจ้ง เจ้าหน้าที่	-มีแนวร่วม รณรงค์มาก พอในทุกฝ่าย -ชาวบ้าน ร่วมกันกดดัน ทางสังคม -แก้ปัญหา ความขัดแย้ง ต้องทำให้คน ยอมคุยกัน	
วิธีการจำกัดเครื่องมือทำลายล้าง 1.ลงทะเบียนคนทำเครื่องมือผิดกฎหมาย 2.ตัวกลาง/อบต.ในคณะกรรมการ 3.แจกเครื่องมือการทำประมงที่ถูกต้องตาม	-	-	-	-รัฐรับ ลงทะเบียน -รัฐควร พิจารณา คณะกรรมการ ที่ใช้เงินอย่าง รอบคอบเพื่อ ป้องกันปัญหา ใหม่(มี คณะกรรมการ แลกซื้อไ้โง่ คืน คนอยาก ได้เงินจึงไปซื้อ ไ้โง่มาเพื่อ	

ประเด็นที่สนใจเคลื่อนไหวในทันที	เป้าหมายที่อยากเกิด	สิ่งที่ต้องทำ	ผู้รับผิดชอบ	เงื่อนไขที่ทำได้สำเร็จตามเป้าหมาย	ใช้วิธีการอย่างไร
กฎหมายชาวบ้าน (เฉพาะคนที่ลงทะเบียนประมง)				แลกเงิน) -ระบบการบังคับใช้กฎหมาย/ คณะกรรมการตามช่องทางที่ถูกตัดตรงกับปัญหาที่เกิด โดยบูรณาการร่วมกัน	

กลุ่มที่ 3 เรื่องแนวทางการเข้าถึงสิทธิชุมชน

ประเด็นที่สนใจเคลื่อนไหวในทันที	เป้าหมายที่อยากเกิด	สิ่งที่ต้องทำ	ใครรับผิดชอบ	เงื่อนไขที่ทำได้สำเร็จตามเป้าหมาย	ใช้วิธีการอย่างไร
ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนใจใส่องค์กรชุมชนเรื่องสิทธิชุมชน	-ไม่ให้ นายทุนมา ละเมิดสิทธิ การประมง พื้นบ้าน -เจ้าหน้าที่ รัฐเน้นเรื่อง	-ให้ความรู้ ชาวบ้าน -เชิญ กรรมการ หมู่บ้าน ประชาชน เชิญทุกภาค	สถาบันการศึกษา -ผู้นำศาสนา -โรงเรียน -คนที่สนใจทำ เพื่อชุมชนและ ชาวบ้าน	-มีการ ตรวจสอบทุก คณะกรรมการ รัฐ -ทุกหมู่บ้าน ควรมีระบบ ชุมชนศรัทธา	-ผลักดันให้ องค์กร หมู่บ้าน ทำงาน (4 เสาหลัก) -ป้าย รณรงค์ที่

ประเด็นที่สนใจเคลื่อนไหวในทันที	เป้าหมายที่อยากเกิด	สิ่งที่ต้องทำ	ใครรับผิดชอบ	เงื่อนไขที่ทำสำเร็จตามเป้าหมาย	ใช้วิธีการอย่างไร
	<p>นี้จริงจัง ไม่มีการใช้ ไอ้โง่ในพื้นที่ (ทำโซนที่ ปลอดภัย จากการใช้ ไอ้โง่ในพื้นที่ และ ตรวจสอบ ติดตามอย่าง จริงจัง</p>	<p>ส่วน/กลุ่ม เข้าร่วมรับ ฟัง</p>		<p>(อาจไม่มีสิ่ง ตอบแทนเป็น วัตถุ) -บูรณาการ อบต. / ผู้ใหญ่บ้านใน ชุมชน -แก้ปัญหา การเมืองและ ความขัดแย้ง</p>	<p>กระตุ้นให้ เกิด จิตสำนึก (เชิงรุก)</p>

รายงานผลการจัดเวทีครั้งที่ 4 การจัดเวทีเพื่อประเมินความเข้าใจและสรุปผลการดำเนิน โครงการ

วัน เวลาและสถานที่จัด : วันพฤหัสบดีที่ 8 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ณ ห้องศรีวังสา
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จังหวัดปัตตานี

จำนวนผู้เข้าร่วม : 36 คน ประกอบด้วย ประชาชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ สถาบันการศึกษา และ
กลุ่มประมงพื้นบ้านอ่าวปัตตานี

สรุปประเด็นการนำเสนอของนักวิจัย :

ผศ. ชิตชนก ราฮิมมูรา : “การนำเสนอผลงานวิจัยในวันนี้เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ
ประชาชนในพื้นที่โดยตรงได้ถูกถ่ายทอดให้ประชาชนได้รับทราบเพื่อจะได้ฟังความเห็น
ข้อเสนอแนะ ทำให้เราพัฒนางานวิจัยต่อไป แล้วก็ต่อยอดงานวิจัยต่อไปในอนาคต

งานวิจัยชิ้นนี้มันเกิดขึ้น คือเป็นงานวิจัยที่ได้รับลงมาจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน
แห่งชาติ ที่ผ่านมานี้เราก็จะเห็นว่ามีความขัดแย้งในเรื่องของประมงพื้นบ้าน หรือผู้ประกอบการ
หรือในเรื่องของที่ทำกิน จนกระทั่งคณะ โดย ดร.วารุณี ณ นคร กับ ดิฉันนะคะ อาจารย์ชิตชนก
ราฮิมมูรา ก็ได้ทำวิจัยนี้ขึ้นมาเพื่อประเมินความเข้าใจของชาวบ้านที่เกี่ยวกับเรื่องของสิทธิ
ชุมชนรอบอ่าวปัตตานีแล้วก็พร้อมที่จะรับฟัง แล้วก็พยายามหาข้อเสนอแนะที่จะเสนอต่อไปใน
เชิงนโยบายว่าเราจะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้ การเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนมีความสอดคล้องกัน
ระหว่างชาวบ้านแล้วก็ทางกฎหมายบ้านเมืองหรือฝ่ายที่เป็นราชการนะคะ คือในเรื่องของ
หลักการและเหตุผล ในเรื่องของสิทธิชุมชนรอบอ่าวปัตตานี ความเข้าใจที่ชุมชนของพื้นที่มัน
เกี่ยวข้องกับวิถีชาวบ้านความเชื่อ ประเพณี แล้วก็ประวัติศาสตร์ที่เราใช้ในพื้นที่นั้นมายาวนาน
รวมทั้งหลักความเชื่อในเรื่องของศาสนาเกี่ยวกับพื้นที่ชุมชนแล้วก็พื้นที่ที่เราใช้ทรัพยากร
ต่อมามันจะมีประเด็นในเรื่องของกฎหมายที่เพิ่มเติมขึ้นมาทีหลังเกี่ยวกับเรื่องของการใช้พื้นที่ที่มี
กฎหมายเรื่องของอนุรักษ์อะไรต่าง ๆ เข้ามา กฎหมายเรื่องสิทธิการครอบครองคือสิ่งเหล่านี้มัน
มาทีหลัง แต่ว่าวิถีชาวบ้านยังใช้วิถีชาวบ้านในการใช้ทรัพยากรอย่างที่เป็นที่รับรู้กันว่าพื้นที่ของ

ใครเป็นที่รับรู้ว่าจะใครเราก็จะไม่ละเมิดตรงนั้น หรือเป็นข้อตกลงอะไรร่วมกันก็แล้วแต่ จึงทำให้พัฒนาการของกฎหมายใหม่ ๆ มันเกิดขึ้นมาทำให้มันอาจจะมี ความขัดแย้งกันในเรื่องของความเข้าใจกันเรื่องของสิทธิที่เป็นอยู่ ทีนี้ภายใต้บริบทของกฎหมายต่าง ๆ มันก็เปลี่ยนไปมันมีเรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชายฝั่งหรือประมง ขณะเดียวกันก็มีในเรื่องของหลักกฎหมายระหว่ประเทศเรื่องของการหว่ประเทศว่าด้วยเรื่องสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองที่ให้ประชาชน มีสิทธิที่จะแสดงออกเคลื่อนไหวในทางการเมืองในสิ่งที่ตัวเองเรียกร้องหรือกติการะหว่ประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมที่กำหนดว่าประชาชนสามารถที่จะมีสิทธิร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรหรือเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ แล้วก็ทำให้การเคลื่อนไหวต่าง ๆ มันมีหลาย ๆ ส่วนรองรับในเรื่องของความคิดความเชื่อชาวบ้าน สิทธิที่ชาวบ้านพึงมีหรือตามกฎหมายต่าง ๆ ที่สามารถรองรับต่อการเคลื่อนไหวได้

จากการวิจัยเราพบว่า สิทธิชุมชน มันมีความคิดสองมุมมอง ถ้ามุมมองชาวบ้าน มันคือสิทธิที่มีมาแต่อดีตบรรพบุรุษว่าเขาใช้พื้นที่ตรงนั้นมาบริเวณทะเลนั้น ชายฝั่งตรงนั้น พื้นที่ที่เหมือนกับตกทอดกันมาแล้วก็เป็นสิ่งที่เขารับรู้กัน แต่อีกมุมมองหนึ่งมันเป็นสิทธิที่เป็นกฎหมายที่ออกมาหรือที่เรียกว่าที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หรือการใช้ทรัพยากรมันต้องมีสิทธิของมุมมองสองมุมมอง แต่ที่จะทำให้ทั้งสองสิทธิในความเข้าใจของสองด้านนี้สามารถไปด้วยกันได้ แล้วก็ทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจร่วมกับกฎหมายที่มันเกิดขึ้นใหม่ ๆ แล้วก็มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการใช้พื้นที่ ในบริบทของงานวิจัยนี้ก็เป็นวิจัยเชิงคุณภาพและก็ในรูปแบบของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมก็คือมีการจัดเวที มีการสังเกตแล้วก็จัดเวทีไปแล้วทั้งหมดสามครั้ง และนี่ก็เป็นครั้งที่สี่ ที่จะฟังข้อเสนอแนะของชาวบ้านก็จะให้ชาวบ้านเล่าเรื่องการสังเกตสิ่งที่เป็นไป แล้วก็ให้ข้อเสนอแนะจากเวทีต่าง ๆ เพื่อเอาข้อมูลมาสังเคราะห์ออกมาว่าที่จริงเป็นอย่างไร เพื่อให้มีข้อเสนอแนะแนวทางจัดการปัญหาความเข้าใจในเรื่องของสิทธิของพื้นที่ที่เป็นข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายว่าเราจะใช้สิทธิในชุมชนบริเวณรอบอ่าวปัตตานีอย่างไร ทีนี้เมื่อเราคุยกับชาวบ้านเราเคยเชิญชาวบ้านมาที่นี่แล้วก็มีการฉายหนังแล้วก็พูดคุยกับ

ชาวบ้านแล้วเราก็เราไปจัดในพื้นที่ทะเลสาบมิแล ที่แหลมโพธิ์ แล้วก็อาจจะมีเวทีอื่น ๆ ด้วยที่เราเชิญภาครัฐมาหรือเชิญเฉพาะกลุ่มประมงมา

ที่นี้จากในมุมมองของชาวบ้านก็คือค่านิยมสิทธิชุมชนด้านศาสนากับด้านกฎหมายในความรู้สึกชาวบ้านนี่คือมันต่างกัน สิทธิชุมชนในความรู้สึกชาวบ้านนี่มันน่าจะเหนือกว่า อยู่เหนือกว่ากฎหมายเพราะว่าเขาใช้พื้นที่นี้แต่เดิมมาแล้วนะคะแล้วก็ ก็จะมีคำบอกเล่าจากชาวบ้านว่าชาวมลายูปัตตานีไม่ได้เอาของหลวงมาเป็นของตนเพราะว่ามันบาป เพราะว่าชาวบ้านอยู่อย่างนั้นโดยที่ไม่มีโฉนดที่ดินมาก่อนแล้วก็เหมือนกับว่ามีความเข้าใจว่า แต่ว่าคนนอกที่มากเอาผลประโยชน์นี้เพราะว่ามีโฉนด มีโฉนดถูกต้องตามกฎหมายแล้วก็ทำให้สิทธิชุมชนบางครั้งที่จะเข้าถึงปัจจุบันนี้คือต้องอาศัยกฎหมายแล้วก็อาจจะต้องทำให้บางส่วนที่เคยมีแต่อดีตที่มีสิทธิเดิมในอดีตนี้เหมือนกับว่าสิทธินั้นมันต้องถูกลดทอนไปนะคะ (อันนี้ถูกไหม ที่เราได้คุยกับอาแบต่าง ๆ ที่เคยเชิญมาประชุมใช้ไหม) สิ่งนี้มันก็จะมียุทธศาสตร์ต่าง ๆ ณ วันนีการเข้าถึงสิทธิชุมชนก็ถือว่าตอนนี้ถ้าเราจะมี การเคลื่อนไหวหรือการเรียกร้องหรืออะไรก็แล้วแต่ เช่น เกิดความขัดแย้งบางประการถ้าเราจะเคลื่อนไหวหรือเรียกร้องต่าง ๆ มันก็จะทำได้ยากมากขึ้นแต่เดิมเนื่องจากว่าบรรยากาศทางการเมืองซึ่งเดี๋ยวนีก็เคลื่อนไหวได้ยากใช้ไหม เนื่องจากเรื่องของกฎหมายควบคุมการชุมนุมการเคลื่อนไหวและถ้าชาวบ้านเคยเล่าให้ฟังว่าถ้าเป็นยุคพลเรือนนี้จะทำได้ง่ายกว่า คือสามารถที่จะออกมาอะไรก็ได้จัดเวทีอะไรก็ได้ ซึ่งปัจจุบันอาจจะทำได้ยากมากขึ้น แล้วก็ความรู้เรื่องสิทธิในทางกฎหมายแล้วก็กระบวนการต่อสู้ ชาวบ้านก็รู้มากขึ้น เนื่องจากว่าชาวบ้านต้องเจอปัญหาหรือเป็นนโยบายที่รัฐบาลประกาศหรือจากการทำงานต่าง ๆ เพราะชาวบ้านบางคนทำงานกับภาครัฐหรือทำงานกับกลุ่มอาชีพด้วยกันที่ต้องได้รับการอบรมเรื่องสิทธิต่างๆ เรื่องกฎหมายก็ทำให้ชาวบ้านมีความรู้มากขึ้น แต่สำหรับชาวบ้านบางกลุ่มให้ข้อมูลว่าชาวบ้านที่รู้หน่อยหรือจากที่เคยผ่านมาที่เราู้หน่อยแล้วอาจจะโดนบางกลุ่มข่มขู่ก็จะทำให้รู้สึกเป็นอุปสรรคต่อการที่จะแสดงออกหรือบางทีก็มีปัญหาในเรื่องของภาษาที่จะสื่อสารกับทางการเป็นต้น

ข้อเสนอแนะจากที่เราได้ฟังชาวบ้านมาแล้วก็จากที่เราประมวลข้อมูลทั้งหมดมาก็สรุปเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เราคิดว่าน่าจะถูกนำเสนอ ก็คือ 1. นโยบายด้านการจัดสรรพื้นที่อ่าวปัตตานีเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพราะว่าถ้าเกิดว่าเราไม่อนุรักษ์ทรัพยากรตรงนี้ไว้ต่อไปสัตว์น้ำต่าง ๆ มันก็จะลดน้อยลงไปเลยจะมีการจัดสรรพื้นที่อ่าวปัตตานี เพื่อการอนุรักษ์แล้วก็ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น อาจกำหนดพื้นที่เขตไหนอนุรักษ์ เขตไหนควรเป็นเขตอนุบาล เขตไหนเป็นพื้นที่สามารถใช้หาประโยชน์ได้ เป็นต้น แล้วก็ข้อเสนอแนะที่ 2. ก็คือว่าควรจะมีนโยบายด้านการเสริมสร้างความรู้ด้านกฎหมายแล้วก็หลักสิทธิชุมชนให้แก่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งข้าราชการของหน่วยงานภาครัฐ อปท. ประมงพื้นบ้านแล้วก็ชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานีแล้วก็เยาวชนด้วย เพราะว่าความรู้เรื่องกฎหมายก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้เพราะว่าสังคมมันต้องมีกฎกติกา มีระเบียบเพราะฉะนั้นจะต้องทำให้ทุกคนตระหนักรู้ว่าคือบางเรื่องบางประเด็น คือต้องไม่ละเมิดกฎหมาย อย่างเช่น กฎหมายที่ห้ามใช้เครื่องมือที่จะทำลายทรัพยากร เป็นต้น แล้วก็อย่างนโยบายการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับพื้นที่รอบอ่าวกับภาครัฐว่า จะต้องมีการสำรวจติดตามการกระทำผิดกฎหมาย การประมงหรือการละเมิดรุกรานพื้นที่อ่าว ป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากพื้นที่อ่าวแต่ต้องคำนึงถึงเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และก็เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรด้วย ส่วนประเด็นที่ 3. ก็คือนโยบายเชิงรุกในการนำหลักกฎหมาย โดยเฉพาะพ.ร.บ. ประมงฉบับปัจจุบันนี้ให้บังคับใช้อย่างจริงจัง เพราะว่าบางทีก็ยังมี การละเมิดอยู่ แล้วก็ในเรื่องของการส่งเสริมความเป็นธรรมในเรื่องของกระบวนการยุติธรรมให้มีความคิดเชิงบวกในกระบวนการยุติธรรมว่าข้อพิพาทระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับผู้ประกอบการ คือต่างคนก็ต่างมีแนวความคิดในเรื่องสิทธิในมุมที่ต่างกัน เช่น ผู้ประกอบการ อาจจะมีกฎหมายรับรองแต่ชุมชนชาวบ้านเขาทำมาก่อนอย่างนี้เป็นต้น น่าจะมีเรื่องของความยุติธรรมที่เขาเรียกว่าเห็นใจอีกฝ่ายหนึ่งคือมองทุกอย่างในเชิงบวกเข้าใจเจตนาของทั้งสองฝ่าย แล้วก็ส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนที่อยู่รอบอ่าวในช่วงมรสุมหรือไม่สามารถจับสัตว์ทะเลได้ก็จากที่เราได้ไปที่จัดที่อบต. เราก็เห็นว่าถ้าชาวบ้านได้มีอาชีพเสริมอย่างที่เราเข้าไปที่แหลมโพธิ์ แหลมตาชีมาพื้นที่ตรงนั้นมันเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่เรามองเห็นว่ามันมีขยะจำนวนมากอยู่

หรือถ้าเราทำพัฒนาให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้ อย่างน้อยชาวบ้านก็ยังสามารถที่จะทำให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวซึ่งเรามองว่ามันจะเป็นรายได้ที่ดี ถ้าตรงนั้นมันมีความสวยงามหรือตระหนักในเรื่องของขยะ วันนั้นเราก็ไป นักศึกษาได้ไปเก็บขยะ วันนั้นเราก็คุยกันว่าถ้าชาวบ้านได้มีพื้นที่ท่องเที่ยวสวย ๆ ดี ๆ แล้วสามารถเอาผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านมาขายได้หรืออาชีพทำอาหารอื่น ๆ อย่างน้อยชาวบ้านก็มีอาชีพเสริมจากการท่องเที่ยว ก็อยากจะให้ทางกลุ่มชาวบ้านหรือเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้ที่เข้ามาร่วมฟังได้แลกเปลี่ยนข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นที่สรุปมา เรียบเชิญเลยนะคะ

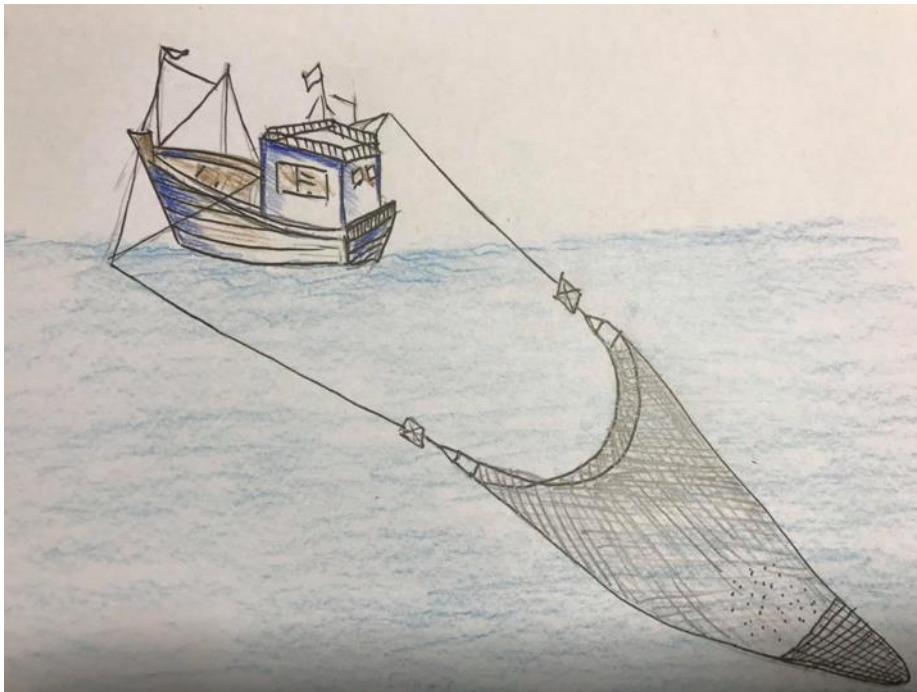
การแสดงความคิดเห็นของผู้เข้าร่วม :

“อัสสลามุออลัยกุมวาเราะห์มาตุลลอฮีวาบารอกาตุห์ ผมเป็นตัวแทนกลุ่มประมงพื้นบ้านตำบลบานา ผมได้อ่านหัวข้อเมื่อสักครู่นี้ค่ะ ผมก็ขออีกอย่างหนึ่งก็คือในกรณีการสร้างจิตใต้สำนึกหรือไม่ก็หลักสูตรของโรงเรียนประถมนี้ค่ะ เพราะว่าโดยปกติแล้วการศึกษาของไทยจะไม่ค่อยส่งเสริมเรื่องจิตใต้สำนึกในการรักบ้านเกิดรักบ้านตัวเอง รักทรัพยากรหลายครั้งนะคะ นักศึกษาวัยรุ่นจะไม่ค่อยให้ความสนใจ เราจะสังเกตว่าถ้าเราไปในหลายพื้นที่ส่วนใหญ่คนเฒ่าคนแก่ที่ช่วยดูแลรักษาทรัพยากร จึงอยากให้มีหลักสูตรเกี่ยวกับการศึกษาชุมชนของตัวเองค่ะ ขอขอบคุณมากค่ะ”

ภาคผนวก ข

ภาพเครื่องมือประมงที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติในอ่าวปัตตานี

ภาพที่ 1 อวนลาก⁹

วิธีใช้งาน : อวนลากเป็นเครื่องมือประมง ลักษณะคล้ายถุงจับสัตว์น้ำโดยใช้แรงเรือเครื่องยนต์ 150-500 แรงม้าลากจูงอวนให้เคลื่อนที่ไปข้างหน้า ปากอวนกว้างประมาณ 15-20 เมตร จากปากถึงก้นอวนยาว 35-40 เมตร และใช้ลูกเรือ 7-10 คน แล้วแต่ขนาดของเรือ มีเครื่องโซนาร์ เรดาร์ GPS วิทยุสื่อสาร

ผลกระทบจากการใช้เครื่องมือ : ทำให้ปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ลดลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากพื้นที่ที่มีเศษหอยชนิดต่าง ๆ เป็นพื้นที่ที่สำคัญมาก เพราะเป็นอาหารของสัตว์น้ำและเป็นที่หลบซ่อนของสัตว์น้ำตัวเล็ก ๆ ถูกทำลายและยังทำลายแหล่งปะการังที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งหากิน แหล่งเพาะพันธุ์วางไข่และเลี้ยงตัวอ่อนของสัตว์ทะเลหลากหลายชนิดรวมทั้งพืชด้วย ซึ่งเป็นการทำลายพื้นที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำโดยตรง

⁹ภาพทั้งหมดวาดโดยผู้วิจัย ดัดแปลงภาพและข้อมูลจาก ดอเลาะ เจ๊ะแต มะรอนิง สาและและวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2553). ความทรงจำในอ่าวปัตตานี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

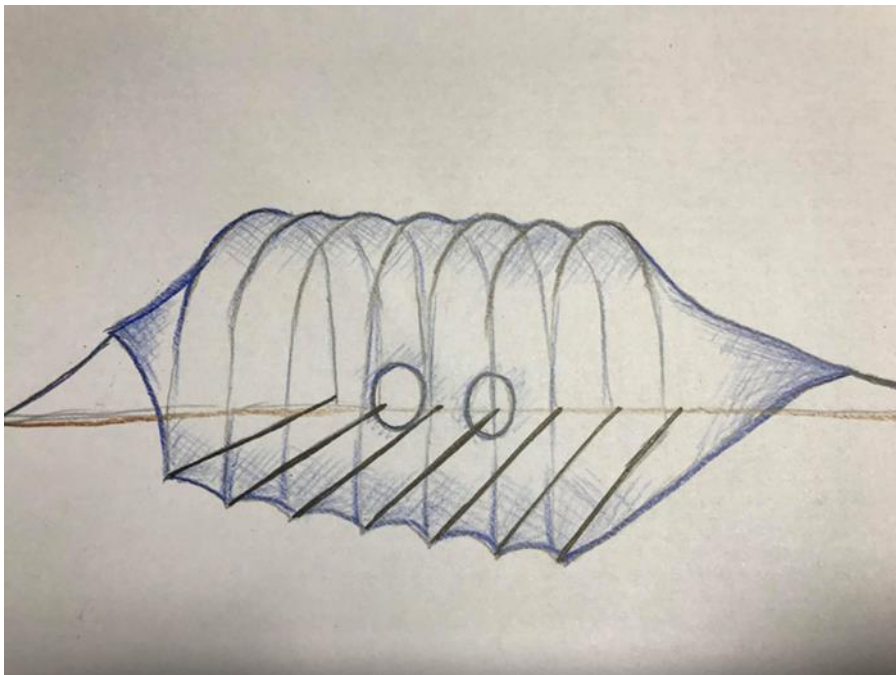
ภาพที่ 2 อวนรุน

วิธีใช้งาน : เป็นเครื่องมือประมงที่พัฒนามาเป็นเครื่องจักรกลและเรือขนาดใหญ่ เป็นการใช้อวนที่มีคันรุน ใช้คันเหล็กไฮดรอลิกเส้นผ่านศูนย์กลาง 25 เซนติเมตร ผลักไปด้านหน้า ความกว้างของปากอวน 20-30 เมตร คันรุน 1 คู่ ความยาวสองเท่าของลำเรือ เรือประมงอวนรุนต้องใช้เรือขนาด 4x2 เมตร เครื่องยนต์ขนาด 200-350 แรงม้า ใช้ลูกเรือ 5-7 คน ต้องมีวิทยุสื่อสารในกลุ่มเรือด้วยกัน และทำประมงในทะเลนอกหรืออ่าวไทย

ผลกระทบจากการใช้เครื่องมือ : ทำให้ปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ลดลงอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับอวนลากเนื่องจากทำลายแหล่งอาหารใต้ทะเลของสัตว์น้ำ

ภาพที่ 3 ใ้โง่

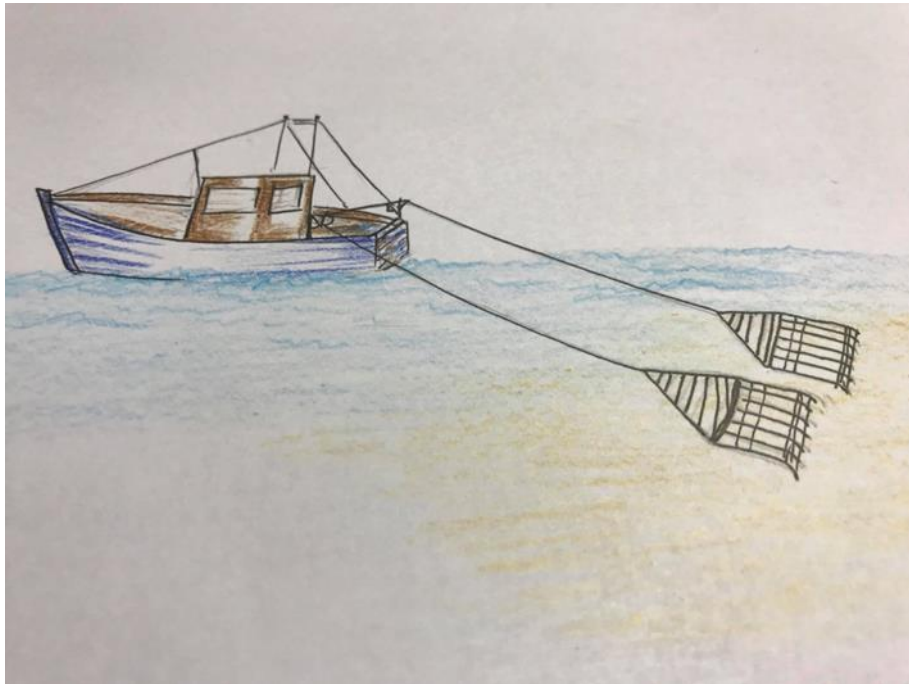

"ไอ้โง่" หรือ "คอนโตดักปลา" เป็นอุปกรณ์ดักปลา ใช้วางดักปลาในน้ำ มีลักษณะเป็นโครงเหล็ก หุ้มด้วยตาข่ายไนลอนคล้าย ๆ ลอบดักปลา แต่นำหลาย ๆ อันมาวางเรียงกลับหัวกลับหาง ความยาวของ "ไอ้โง่" หรือ "คอนโตดักปลา" อยู่ที่ขนาดและจำนวนลอบที่ใช้ทำ "ไอ้โง่" หรือ "คอนโตดักปลา"

วิธีใช้งาน : ใช้วางตามร่องน้ำ สามารถดักสัตว์น้ำได้ทุกชนิด ปัจจุบันการใช้ไอ้โง่กำลังได้รับความนิยม เพราะลงทุนและแรงงานน้อย เพียงนำไปวางไว้ตามร่องน้ำ ถึงเวลาก็ไปเก็บกู่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเหมือนการทำประมงชนิดอื่น ทั้งเรืออวนลาก เรืออวนรุนที่ต้องใช้น้ำมันเชื้อเพลิงเดินเครื่องยนต์

ผลกระทบจากการใช้เครื่องมือ : ส่งผลให้สัตว์น้ำชายฝั่งลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากลักษณะของการจับสัตว์น้ำ คือการจับเอาตัวอ่อนหรือตัวเจริญพันธุ์ไปด้วย

ภาพที่ 4 เรือคราดหอย

วิธีใช้งาน : การทำประมงโดยใช้เรือยนต์ลากคราด มีลักษณะคล้ายตะแกรงลากไปตามผิวดิน จะทำประมงทั้งกลางวันและกลางคืน ใช้ลูกเรือ 5-7 คน ความยาวเรือ 6-18 เมตร เครื่องยนต์ 10-250 แรงม้า ในเรือมีเครื่องแอคโคซาวด์เตอร์และวิทยุสื่อสาร

ผลกระทบจากการใช้เครื่องมือ : ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแนวชายฝั่งอย่างรุนแรง สัตว์น้ำในทะเลตลอดแนวชายฝั่งทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา น้อยใหญ่ถูกจับไปหมด

ภาคผนวก ค

เครื่องมือวิจัย

ตารางที่ 3 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

ประเด็นการ แลกเปลี่ยน	แนวคำถาม
ความหมายและ ความเข้าใจเรื่อง สิทธิชุมชน	1. สิทธิชุมชนคืออะไร มีตัวชี้วัดอะไรบ้างที่จะบอกได้ว่ามีสิทธิชุมชนเกิดขึ้น
	2. ภูมิปัญญา ความเชื่อ วิถีชีวิตความผูกพันของคนกับทรัพยากรในชุมชนมีอะไรบ้าง เชื่อมโยงกันอย่างไร
	ชุมชนมีประวัติตำบลและหมู่บ้านเป็นอย่างไร
	3. ท่านคิดว่าการมีสิทธิชุมชนในอำเภอ ส่งผลกระทบต่อด้านดีอย่างไร และถ้าไม่มีสิทธิชุมชนจะเกิดผลอย่างไร
สถานการณ์ด้าน สิทธิชุมชนในพื้นที่	1. สถานการณ์สิทธิชุมชน การใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติของพื้นที่ในขณะนี้เป็นอย่างไ พื้นที่ในการเคลื่อนไหวครอบคลุมที่ไหนบ้าง อย่งไร ประเด็นใดบ้างต่อคนกลุ่มใด
	2. เรื่องราวประวัติความเป็นมา ช่วงเวลาและเหตุการณ์การเคลื่อนไหว เรื่องสิทธิชุมชนที่ท่านมีประสบการณ์หรือมีส่วนร่วมในพื้นที่และความรู้สึกอย่างไร และอะไรเป็นแรงจูงใจในการเคลื่อนไหว
โครงสร้างและ กระบวนการ เคลื่อนไหว	1. การเคลื่อนไหวขับเคลื่อนครั้งนี้ มีภาคส่วนใด หรือใคร/กลุ่มใดบ้างที่มีส่วนร่วม องค์กรใดสนับสนุน
	2. องค์กรของท่านมีองค์กรภายนอกมาสนับสนุนหรือไม่ ถ้ามี มีองค์กรใดบ้าง
	3. การขับเคลื่อนสิทธิชุมชนของท่านมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง และมีความขัดแย้งหรือไม่
การเคลื่อนไหวใน แต่ละบริบท	1. การเคลื่อนไหวแต่ละยุคเป็นอย่างไร แต่ละประเด็นปัญหา แต่ละช่วงเวลาที่มีความแตกต่างกันอย่างไร ตามบริบทหรือเงื่อนไขต่าง ๆ
	2. วิธีการขับเคลื่อนมีอะไรบ้าง และวิธีไหนใช้ได้ผลหรือไม่ได้ผลอย่างไร และมีแนวทางปรับแก้ไขอย่างไรบ้าง

ประเด็นการ แลกเปลี่ยน	แนวคำถาม
	3. ความยากและความท้าทายของแต่ละยุค ความท้าทายในอดีตกับปัจจุบันคืออะไร แตกต่างกันอย่างไรร
มุมมองของ ประชาชนในชุมชน	ท่านมีประสบการณ์/ถอดบทเรียนในด้านบวกและด้านลบอย่างไร เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชน
ความหลากหลาย/ อุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรธรรมชาติ ในอ่าวปัตตานี	ความหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี แยกประเภทสัตว์น้ำ เป็นอย่างไร
พลวัตความอุดม สมบูรณ์ของ ทรัพยากรและวิถี ชีวิตของผู้คนในอ่าว ปัตตานี ตั้งแต่อดีต จนปัจจุบัน	พื้นที่อ่าวปัตตานีมีการเปลี่ยนแปลงในมิติต่อไปนี้อย่างไร 1) สิ่งแวดล้อม 2) ความเชื่อ ภูมิปัญญา 3) สังคมและปัญหาสังคมในพื้นที่ 4) การพัฒนาทางความเจริญในพื้นที่
ชื่อ และโครงสร้าง องค์กร /กลุ่ม / ชมรม ฯลฯ ต่างๆที่ รวมกลุ่มในอ่าว ปัตตานี	1. องค์กร/กลุ่มต่าง ๆ ในอ่าวปัตตานีมีอะไรบ้าง 2. กลุ่มต่าง ๆ มีบทบาทและการทำงานในประเด็นใดอย่างไร
หน่วยงานที่ สนับสนุนหรือเข้า มาสนับสนุนการ เคลื่อนไหวเรื่อง สิทธิชุมชน	องค์กรหรือหน่วยงานไหนเข้ามาช่วงไหน เข้ามาสนับสนุนอะไร อย่างไร
การบริหารงาน ภาครัฐ /ระบบ	อุปสรรคในการขับเคลื่อนสิทธิชุมชน หรือการให้บริการประชาชน แยก เป็นประเด็นปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ 1) การประชาคม 2) ข้าราชการ

ประเด็นการ แลกเปลี่ยน	แนวคำถาม
บริหารราชการ แผ่นดิน	เจ้าหน้าที่ภาครัฐในหน่วยงานหรือกรมต่าง ๆ 3) ระบบบริหารราชการ สายการบังคับบัญชา การสั่งการ การนำนโยบายหรือกฎหมาย/ระเบียบ ไปใช้ในทางปฏิบัติ 4) การตรวจสอบ ความโปร่งใส 5) ความสัมพันธ์ ระหว่างชนชั้น เจ้าหน้าที่ภาครัฐรัฐ เอกชน ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เป็น อย่างไร
ความขัดแย้งที่ เกิดขึ้นในพื้นที่อ่าว ปัตตานี	ความขัดแย้งระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ เช่น ผู้นำ กับชาวบ้าน เครือญาติ เพื่อน แต่ละพื้นที่ที่ใช้เครื่องมือทำประมงต่างกัน แต่ละกลุ่ม เช่น นายทุน แต่ละประเภท มีประเภทไหนบ้าง
ประเด็นปัญหาที่ เกิดขึ้นอ่าวปัตตานี	1. มีปัญหาใดที่เกิดขึ้นบ้างในอ่าวปัตตานี หน่วยงานภาครัฐของท่าน ได้รับทราบปัญหาหรือไม่ และดำเนินการอย่างไร
	2. มีการประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องต่าง ๆ กับหน่วยงานอื่นๆที่ เกี่ยวข้องกับชาวบ้านในพื้นที่หรือไม่ อย่างไร

ตารางที่ 4 แบบบันทึกภาคสนาม และแบบสังเกตการณ์

แบบบันทึกภาคสนาม	แบบสังเกตการณ์
สภาพแวดล้อมบริเวณอ่าวปัตตานี	สภาพแวดล้อมบริเวณอ่าวปัตตานี
สภาพวิถีชีวิตของประชาชนบริเวณรอบอ่าว ปัตตานี	สภาพวิถีชีวิตของประชาชนบริเวณรอบอ่าว ปัตตานี
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่	การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของชุมชนและหน่วยงานใน พื้นที่
การทำประมงชายฝั่งของชาวประมงพื้นบ้าน และชาวประมงบริเวณอ่าวปัตตานี	การทำประมงชายฝั่งของชาวประมง พื้นบ้านและชาวประมงบริเวณอ่าวปัตตานี
ประเภทเครื่องมือและการใช้เครื่องมือประมง ในอ่าวปัตตานี	เครื่องมือและการใช้เครื่องมือประมงในอ่าว ปัตตานี

<p>โครงการและกิจกรรมที่อยู่บริเวณพื้นที่อ่าว ปัตตานี</p>	<p>โครงการและกิจกรรมที่อยู่บริเวณพื้นที่อ่าว ปัตตานี</p>
	<p>พฤติกรรมแสดงออกและการแสดง ความคิดเห็นตลอดจนการให้ข้อมูลของกลุ่ม ตัวอย่างในการวิจัย</p>

ภาคผนวก ง

การมีส่วนร่วมของนักศึกษาในการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการวิจัย ประกอบด้วย นักศึกษา 2 กลุ่ม คือ ก) นักศึกษาผู้ช่วยวิจัย ข) กลุ่มนักศึกษาในรายวิชาที่บูรณาการการเรียนการสอนกับโครงการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก) นักศึกษาผู้ช่วยวิจัย

นักศึกษากลุ่มนี้ ทำหน้าที่ จัดการประชุม วิทยากรกระบวนการ สรุปประเด็น ล่ามภาษามลายู ติดต่อบริษัทงานผู้ให้ข้อมูล ถอดเทปการประชุมและจัดทำรายงานสรุปผลการจัดประชุม รวมถึงการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และลงพื้นที่เพื่อเก็บภาพและวิดีโอ ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. นางสาวไชนับ	เบญจดารดา	6. นางสาวนุรพิตรี	อุมาสะ
2. นางสาวอารีซ่า	หวังคะเด	7. นางสาวพริมา	อินทะรัตน์
3. นางสาวกัรหิมะ	แวนะไล	8. นายชุกิฟลี	เจะนะ
4. นางสาวอามานี	เล็งนู	9. นางสาวพาตีละห์	แวนาแซ
5. นางสาวรุสนิดา	มูยา	10. นายอัฐพล	ปิริยะ

ข) นักศึกษารายวิชา 196-207 และ 196-210 รัฐและสังคม (State and Society)

นักศึกษากลุ่มนี้ทำหน้าที่หลักในการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่ออบรมให้ความรู้ และกำหนดอนาคตร่วมกัน โดยมีการแบ่งหน้าที่ตามความสนใจหรือส่วนงานที่นักศึกษาต้องการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติ ดังนี้

ประธานโครงการ นายสุวรรณ สอนแก้ว

รองประธานโครงการ นางสาวสิริสุภา แสงรัตน์

เลขานุการ

1. นางสาวสโรชา มั่นคง
2. นางสาวกิงแก้ว บุญกุล

เหรียญกษาปณ์

1. นายภาศ เกบุตร
2. นายอาฟิร อาแว
3. นายอันวา วัฒนายากุล

ฝ่ายทะเบียน

1. นางสาวนินัสรียา อาแว
2. นางสาวชุตัญฉะห์ ดีสะเอะ
3. นางสาวนุรชุตดา แลเม้าะ
4. นางสาวปัทมา แตแมสะแนะ
5. นางสาวนุชনীดา อาแว
6. นางสาวฮามีตะห์ มะเซ็ง

ฝ่ายประเมินผล/แบบประเมิน

1. นางสาวจินดารัตน์ ประวงษ์
2. นางสาวมาเรียมณี ศรีเกิด
3. นางสาวอัฟนาญ หะสาเมาะ
4. นางสาวกุโซเฟีย อีแต

ฝ่ายสวัสดิการ

1. นายอาลีฟฟาน บุงอ
2. นายฮาดีฟราน เจ๊ะแวง
3. นายมุฮัมหมัดอัสฎฮา อาแว
4. นายบुरาฮัน มาหะมะ
5. นายอารีฟีน แวงหะยี
6. นายสุไฮมิน ดอนิ
7. นาการิม อาลีกออย
8. นายฮาริช ดลระหมาน
9. นางสาว นุรมา บุงอตาหยง
10. นางสาวสาป๊ะระ หะยีสะแม

ฝ่ายสถานที่

1. นายกิตติภูมิ	เจริญเกรียงไกร
2. นายวิทวัช	รัตน์นะ
3. นายจิรสิน	แก้วเขียว
4. นายประเชิญชัย	มีสุขศรี
5. นายธนภุต	บุญอินทร์

ฝ่ายโสตทัศนอุปกรณ์

1. นายมุฮัมมัดซอฟรี	ลือแบลวง
2. นายอัมซัร	อิแอ
3. นางสาวซูมัยยะห์	เจะโซะ
4. นางสาวซารีพะห์	แอแ

ฝ่ายพิธีการ

1. นายมุสตากิม	แฉะ
2. นางสาวสินากรณ์	แก้วนุ้ย
3. นางสาวอัสนี	ภูมิศาสตร์
4. นายอัคคูลฮาฟิซ	มะสาพา
5. นางสาวฟาซียะห์	แหวดาโอะ
6. นางสาวฮานีฟา	เจะเต็ง
7. นายมะรอซี	หะยีบูละ

ฝ่ายประสานงานโครงการ

1. นายไพศอล	ปือราเฮง
2. นางสาวฟาสละห์	ยูโซะ

ฝ่ายพยาบาล

1. นางสาวสุทธิญา	ด้วงหรน
2. นางสาวสุรกานต์	คล้ายเลียน
3. นางสาวอัลฟาตีฮะห์	มะหะมะ
4. นางสาวรามาวดี	มณีบุตร
5. นางสาวฮุซนา	อีนะแร

6. นางสาวเปมิกา   สาและห์

ฝ่ายอุปกรณ์

1. นางสาววันฟารีฮัน   อารง

2. นายปิยะพงศ์   จितต์ประสงค์

ฝ่ายถ่าย/วิดีโอภาพประกอบ

1. นายอิควาน   มาหะ

2. นายสิกรี   มุเสะ

3. นางสาวอันดา   บุหัส

ฝ่ายจัดทำรายงานผลการดำเนินงานโครงการ

1. นางสาวอุไรภรณ์   คงศรี

2. นางสาวอรวิชญา   จงรักษ์

3. นางสาวสุนันทา   เพ็ชรสุข

4. นายทัตตเดช   พรหมไทร

5. นางสาวน้ำฝน   ดวงทา

6. นางสาวชั้นมา   ยี่ละ

7. นางสาววรัญญา   หมาดลี

8. นางสาวพรธมมล   พาหุมนโต

9. นางสาวซาริพะห์   แอแฉ

ผู้นำกิจกรรมกลุ่มย่อย

1. นางสาวอานิตาร์   เจะเลาะ

2. นางสาวรอกีเยาะ   ซาเมาะ

3. นางสาว อามานี   มะบูเก๊ะ

4. นางสาวนาวาตี   มะแซ

5. นายบิลลาห์   มะสะ

6. นางสาวอามานี   หะยี่แฉฮามะ

7. นายฮัดซาน   บิลสัน

8. นางสาวกมลชนก   หลอหีม

9. นางสาว เจ๊ะโซเฟีย	เจ๊ะอารง
10. นางสาวซูไบะห์	มะลี
11. นางสาว นูรอีย์	ยามาลูดีน
12. นางสาวนูรีชา	ดีอระ
13. นางสาวฟาตีฮะ	อูแล
14. นายภูมिरพี	อารีรักษ์
15. นางสาวมูร์นี	นพรัตน์
16. นายมูหำมะชายูตี	มะเหาะ
17. นางสาวยาวารียะห์	หะยีเจะแ
18. นางสาวรสริน	รักษาจิต
19. นางสาวอัฟนาน	วาแม
20. นายอาซัล	หีมเบ็ญหมัด
21. นางสาวฟาตีฮะห์	สามะ
22. นางสาว อานีชะห์	สาแม
23. นางสาวซารินา	สิดง
24. นางสาวฟายีณา	อาหะมะ
25. นางสาวนูรีชา	ดีอระ
26. นางสาวฮัสนีย	เจ๊ะเลาะ
27. นายคมชาญ	หมั่นการ
28. นางสาวพรรษมล	พาหุมนโต
29. นายภานุพงษ์	บุญวิก
30. นายมะยา	หวังถัก
31. นางสาวอาลาวิยะ	วาญุ
32. นางสาวซาก็ยะห์	วะงะ
33. นางสาวนัสริยาฮ์	เบ็ญหมาน
34. นาย ธเนศวร	วิถิเทพ
35. นางสาวอาลามี	เม๊าะบากอ
36. นางสาวฟาซียะห์	สามะ

37. นางสาว โรสนีรา   สาเมาะ
38. นายอัสมัน   อีแต